OCAK 2021 • YIL: 3 • SAYI: 32 • 15 TL

YENİ GELEN.

RED. KURGU. ÜTOPYA

Dünya teoriye muhtaçtır.
Yalçın Küçük

Aydın Ölmez
YALÇIN KÜÇÜK

Heide Deyişleri
HAYRETTİN ÖKÇESİZ

Kutsal Eleştiri
ORHAN GÖKDEMİR

Eril Faillik Ve Son Kez Hasan Ali Toptaş Üzerine
TAYLAN KARA

Bir 12 Eylül Ve Akp Projesi: 'Bir Başkadır' Dizisi
ÇAĞDAŞ GÖKBEL

Cahit Tanyol'un Akademi-Politik Serüveni Ve 'Devletbilimci' Sosyoloji Anlayışı
UFUK ÖZCAN

Bir Korkut Boratav Eleştirisi
SAİT ÇAKIR

Piyasa Edebiyatına Sert Bir Şamar: Kitabist Manifesto
YEŞİM ZUHAL YOLCU

Virüsten Kaçılan Günlerde Kitap Okumak-7
DR. ULVİ ÖZDEMİR

Dost Muyuz, Düşman Mı? *Yokuş Aksanı* Üzerine
UBEYDULLAH GÜNEL

Empati Ve Hayvan Hakları Meselesi
TURGUT AĞAR

19. Yüzyıl Rus Edebiyat Eleştirisi
B. SADIK ALBAYRAK

NÂZIM'A BİR GÜZ ÇELENGİ

■ PABLO NERUDA (ÇEVİRİ: ATAOL BEHRAMOĞLU)

Neden öldün Nâzım?
Senin türkülerinden yoksun ne yapacağız şimdi?
Senin bizi karşılarkenki gülümseyişin gibi
bir pınar bulabilecek miyiz bir daha?
Senin gururundan,
sert sevecenliğinden yoksun ne yapacağız?
Bakışın gibi bir bakışı nereden bulmalı,
ateşle suyun birleştiği,
gerçeğe çağıran, acıyla ve gözüpek bir sevinçle dolu?
Kardeşim benim, nice yeni duygular,
düşünceler kazandırdın bana.
Denizden esen acı rüzgâr katsaydı önüne onları
bulutlar gibi, yaprak gibi uçarlar,
düşerlerdi orada, uzakta,
yaşarken kendine seçtiğin
ve ölüm sonrasında seni kucaklayan toprağa.

Sana Şili'nin kış krizantemlerinden bir demet sunuyorum
ve soğuk ay ışığını güney denizleri üstünde parıldayan
Halkların kavgasını ve kavgamı benim
ve boğuk uğultusunu acılı davulların, kendi yurdundan...

Kardeşim benim, adanmış asker,
dünyada nasıl da yalnızım sensiz
senin çiçek açmış bir kiraz ağacına
benzeyen yüzünden yoksun.
Dostluğumuzdan, bana ekmek olan,
rahmet gibi susuzluğumu gideren
ve kanıma güç katan.

Zindanlardan kopup geldiğinde karşılaşmıştık seninle,
kuyu gibi kapkara zindanlardan,
canavarlıkların, zorbalıkların, acıların kuyuları.
Ellerinde izi vardı eziyetlerin,
hınç oklarını aradım gözlerinde,
oysa sen parıldayan bir yürekle geldin,
yaralar ve ışıklar içinde.

Şimdi ben ne yapayım? Nasıl tanımlanır
senin her yerden derlediğin çiçekler olmaksızın bu dünya?
Nasıl dövüşülür senden örnek almaksızın,
senin halksal bilgeliğinden ve yüce şair onurundan yoksun?
Teşekkürler, böyle olduğun için! Teşekkürler o ateş için,
türkülerinle tutuşturduğun, sonsuzca.

YENİ GELEN.

RED. KURGU. ÜTOPYA

YIL: 3 • SAYI: 32 • OCAK 2021
AYDA BİR YAYIMLANIR
ISSN 2619-9432

YAYIN SAHİBİ
YURDANUR ALBAYRAK

YAYIN TÜRÜ
YAYGIN SÜRELİ AYLIK GAZETE

GENEL YAYIN YÖNETMENİ VE YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
B. SADIK ALBAYRAK

ÖYKÜ EDİTÖRÜ:
EVİN OKÇUOĞLU

EGE TEMSİLCİSİ:
AHMET KALE
akale5@gmail.com

YENİ GELENLER
ALİ EŞKİ
AYSUN ADALI
B. SADIK ALBAYRAK
ELİF YILMAZ
MAHİR ARDUÇ
UBEYDULLAH GÜNEL
ULVİ ÖZDEMİR

KAPAKTAKİ TABLO:
HAYDAR ÖZAY

GRAFİK TASARIM
FATİH MUTLU

YÖNETİM YERİ
TOPÇULAR MAH. OKUR SOK. NO: 5/2,
EYÜP / İSTANBUL
TEL: 0537 240 55 54
WEB: www.yenigelen.com
E POSTA: yenigelendergisi1@gmail.com

BASKI
CEYLAN MATBAA
MALTEPE MAH. DAVUTPAŞA CAD.
GÜVEN SAN. SİT. B BLOK,
ZEYTİNBURNU, İSTANBUL

ABONELİK İÇİN
YURDANUR ALBAYRAK
TEB-TÜRK EKONOMİ BANKASI
TR580003200000000037975929
HESABINA VEYA
YURDANUR ALBAYRAK, 15719029
NO'LU POSTA ÇEKİ HESABINA
200 TL YATIRILDIKTAN SONRA ADRES
BİLGİLERİNİN VE ÖDEME MAKBUZUNUN
KOPYASININ E-POSTA İLE İLETİLMESİ
YETERLİDİR.
YURDIŞI ABONELİK 100 AVRO
KARŞILIĞI TL.DİR

İÇİNDEKİLER

2 • **BİR KİR VAKASI**
B. SADIK ALBAYRAK

3 • **AHİ EVREN DESTANI**
ASIM GÖNEN

4 • **BİR KORKUT BORATAV ELEŞTİRİSİ**
SAİT ÇAKIR

5 • **HAYDAR ÖZAY'IN RESİMLERİ**

6 • **TELİF HAKTIR İNTİHAL SUÇTUR**
DURSALİYE ŞAHAN

6 • **ATAOL BEHRAMOĞLU, 65 YAŞ YASAĞINA KARŞI DAVA AÇTI**

7 • **HAYATIN YAZDIRDIĞI DEVRİMCİ ŞİİR**
ALİ AKIŞ

8 • **AYDIN ÖLMEZ**
YALÇIN KÜÇÜK

16 • **KUTSAL ELEŞTİRİ**
ORHAN GÖKDEMİR

18 • **ERİL FAİLLİK VE SON KEZ HASAN ALİ TOPTAŞ ÜZERİNE**
TAYLAN KARA

21 • **DUDAĞIMIN KANAYANI**
ASIM ÖZTÜRK

22 • **KİTLE KÜLTÜRÜNÜN VE İDEOLOJİNİN İNŞASI**
ÇAĞDAŞ GÖKBEL

26 • **SOĞAN BOZUMU**
FİLİZ ÖZDEMİR

29 • **CEMAL SÜREYA'YI GÖRMEK**
HAKKI AVAN

30 • **ÇİL HACI**
HAMZA DEMİR

32 • **CAHİT TANYOL'UN AKADEMİ-POLİTİK SERÜVENİ VE 'DEVLETBİLİMCİ' SOSYOLOJİ ANLAYIŞI**
UFUK ÖZCAN

39 • **DEMOKRATLAR KATEGORİSİNDEN TİPİK BİR ÖRNEK**
DURMUŞ TİRYAKİ

39 • **PİYASA EDEBİYATINA SERT BİR ŞAMAR, CESUR NEVALE: KİTABİST MANİFESTO**
YEŞİM ZUHAL YOLCU

44 • **VİRÜSTEN KAÇILAN GÜNLERDE KİTAP OKUMAK-7**
DR. ULVİ ÖZDEMİR

48 • **DOST MUYUZ DÜŞMAN MI? *YOKUŞ AKSANI* ÜZERİNE...**
UBEYDULLAH GÜNEL

51 • **TRUMAN SHOW VE 11. TEZ PERSPEKTİFİ**
BORA ÇOLAKOĞLU

52 • **BİR "FELAKET GÜNLERİ" ROMANI: GEMİDE YER YOK**
GÖKHAN SERDAR ÖZAKTAŞ

55 • **GEÇMİŞTEN SONRA**
CAFER YILDIRIM

56 • **CAFER YILDIRIM İLE ÇANKAYA'NIN IŞIKLARI VE EDİPLER ÜZERİNE**
SEÇKİN ZENGİN

59 • **DİRENÇ YAPRAĞIM / DOST İNSANLAR**
MUSTAFA GÖKSOY

60 • **ARSLAN KAYNARDAĞ: O BİZİM PROMETEMİZ**
ALİ EKBER ATAŞ

63 • **YOL NOTLARI / KARAKIŞIN ORTASINDA**
MEHMET YILMAZ

64 • **EMPATİ VE HAYVAN HAKLARI MESELESİ**
TURGUT AĞAR

68 • **PETRA'YA GİDERKEN**
MÜSLÜM KABADAYI

71 • **FAKİR EH! DEDİ**
REFET ÖZKAN

72 • **19. YÜZYIL RUS GERÇEKÇİ EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ**
B. SADIK ALBAYRAK

81 • **HEİDE DEYİŞLERİ ELEŞTİRİSİ**
HAYRETTİN ÖKÇESİZ

BİR KİR VAKASI

Bizim üç yıl önce çıkan bir "Kir Teorisi" kitabımız var; Yalçın Küçük, Taylan Kara ve benim ortak çalışmamız. Üç ayrı kuşaktan üç yazarın bu ortak kitabı, "Tekeliyet'te aydın ve sanat-edebiyat"ı inceliyor. Tekellerin egemen olduğu günümüz düzenlerinde bu sektörlerin kirlendiğini, bütünüyle kirletme imalathanelerine çevrildiğini tespit ediyoruz. Daha önemlisi günümüz edebiyatı, okurları kirli ile temizi, çirkin ile güzeli, kötü ile iyiyi ayırt edemeyecek, düşünme yetileri köreltilmiş insanlara dönüştürüyor. Taylan Kara'nın bugünlerde üçüncü cildi baskıda olan "Edebiyatla Ahmaklaştırma, Felsefeyle Çökertme" kitap dizisi bu sürecin nasıl yürüdüğünü somut örnekleriyle ortaya koyuyor. Yalçın Hocanın "Küfür Romanları", "Şebeke" ve "Tenkit" kitapları insanı bozan, kirleriyle barışık yaşamaya hazırlayan edebiyatı sorguluyor. Benim "Cinayet Olan Edebiyat" ve "Bestseller Okuma Kılavuzu" kitaplarım da tekeliyet düzeninin insanı edilginleştiren ideolojisinin propagandasını yapan edebiyatı eleştiriyor.

Kir Teorisi'ni geliştirirken Yalçın Küçük'e ilham veren edebiyat karakterleri Gregor Samsa ile Oblomov'dur. Gregor Samsa'nın ana babası bir böceğe dönüşen çocuklarıyla yaşamayı kabulleniyorlar; gençlik hayalleri olan, romanlar yazmak isteyen Oblomov ise mezarda bir hayata alışmıştır. İnsan, alçalış içinde bir yaşamı kolaylıkla benimseyebiliyor.

Yalçın Hoca, bu sayımızda yer alan 1999 tarihli yazısında 20 yıl önce bunu önlemek için bizi uyarmaya çalışıyordu. *"Aklı bozulmuş bir insanın görmesinin imkânsız olduğunu biliyoruz. Bugün ülkemiz, bir 'farkı farketmeyen yaratıklar' üretme fabrikasına dönüştürülmektedir. Artık insanımız, iyi ile kötü'yü, ahlaklı ile ahlaksız'ı, namuslu ile namussuz'u, güzel ile çirkin'i fark edemez, hale getirilmek isteniyor; ülke, önce bir göremeyenler, daha sonra da görmezler çiftliğine çevrilmek isteniyor."* Geçen yirmi yılda ülkenin böyle bir çiftliğe çevrilmesi yolunda büyük mesafe alınmadığını söyleyebilir miyiz?

***

Geçen ay yazarların ortaya saçılan "taciz vakalarını" bu çerçevede değerlendirdiğimizde anlamlı hale geliyor. Çöplükte biriken metan gazı patlamasına benzetebiliriz. Olayı analiz ettiğimizde yalnızca bir "taciz" vakası ile sınırlı olmadığını görüyoruz. Yazarıyla okuruyla, yayıncısı ve ödül kurumlarıyla bütünüyle kirle sarmaş dolaş bir ilişkiler ağıyla karşılaşıyoruz. Kesinlikle istisnai olmayan vakalar, piyasa edebiyatı ya da tekeliyet kültürünün olağan sonuçları olduğu anlaşılıyor. Twitter'da "ifşa edilenler", bu vakaların herkesin bildiği ve görmezden geldiği sırlar olduğunu belgeliyor.

İfşacılar ve suçlananlar vakaları tekil ve kişisel olaylara indirgemeye ve "erkeklik sorunu" gibi çözümsüz çelişkilere bağlamaya çalışırken sistemi görmezden geliyorlar. Yıllarca reklamlarla, methiyelerle kitaplarını pazarlayan yayınevi, piyasa edebiyatının motoru yazarın kitaplarını basmayacağını açıklıyor. Bir anlamda "yargısız infaz" yapıyor. Kirli jüriler ödüllendirerek kitaplarının pazarlanmasına katkıda bulundukları yazardan ödüllerini geri istiyorlar. Okurlar saatlerce imza kuyruklarında bekleyerek kitap imzalattıkları yazardan ve kitaplarından bir gecede nefret ediyorlar.

Neresinden bakarsanız akılla, ahlakla, edebiyatla bağdaşmayan ama Kir Teorisi'ni doğrulayan olaylar.

***

Biz bunların edebiyatıyla hep kavgalı olduk. Yeni Gelen'de Taylan Kara ve Ayşe Güren, Hasan Ali Toptaş'ın edebiyatını eleştirdiler. Tekeliyet'in akılsızlık felsefesi postmodernizmle ilişkisini, mistisizm ve gericilik ürettiğini, ilkel bir estetiği olduğunu gösterdiler. Ubeydullah Günel, dil ve üslubunu taklit ederek parodisini yazdığı Hasan Ali Toptaş edebiyatının ne kadar bayağı ve kolaycı olduğunu kuşkuya yer vermeyecek ölçüde somutladı.

"Kir Teorisi"nde, bir başka tacizci, bazı solcularımızın hezeyanlarında derin anlamlar keşfettiği Hüseyin Kıran'ın şiir değil, "korku kekelemesi" yazdığı kayıtlıdır.

Kısacası biz yıllarca bunların edebiyatını eleştirdik ve insan aklına ve güzellik ölçütlerine, edebiyat bilincine taciz değil, tecavüz girişimleri olduğunu sürekli ifşa etmeye çalıştık. Kirli piyasadan temizlik ve güzellik çıkması eşyanın doğasına aykırıdır.

***

Patlayan kirle yeni yıla girerken, hakikat iki yanlıdır sözünü doğrulayan haberler geliyor; Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri bir akp memurunun üniversiteye rektör olarak atanmasını reddediyorlar. Geçen yüzyılın başında "fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim" diyen Tevfik Fikret'in Aşiyan'ının tepesinde aynı onurlu haykırışla meydana çıkıyorlar.

Gençliğin direnişiyle güzel başlayan 2021'in hürriyetimize doğru büyük adımlar attığımız bir yıl olmasını diliyorum.

■ **B. SADIK ALBAYRAK**

AHİ EVREN DESTANI

■ ASIM GÖNEN

bu ne haldir dostlar
dostlar ey
dostlar
radyoda bir ahi türkü söylüyor
bana yaz diyor ahi evren
yaz
ben yazdıkça köpürüyor sular
ben yazdıkça
ağaçlar kuruyor kederinden

görsün dünya alem
beyi paşası görsün
görsün yoksulu yuvasızı
uçmayı gökler görsün
görsün yerler konmayı
biz yaşamı böyle sevdik dostlar
dostlar
ey dostlar
böyle seveceğiz
el ele tutuşmayı

suluca karahöyükte hacı bektaş
girmiş ceylan donuna
aslan gütmektedir
her akşam ahi kazanlarında
yirmi bin insan
yemek yemekte
yirmi bin insan
semaha durmuş behey
geçmiş kendinden
dağı taşı mest etmektedir

sevmek ve sevilmenin ruhu
boydan boya açmış kollarını
bir murada ermiş ki
dostlar diyor
ey dostlar
ben bir marabaydım
yedi bitirdi beni ağa kapısı
yalnızlık duygusu bir de
bir de evimin
aç susuz horantası
ama yeniden doğurdu beni
dostlar ey
dostlar
beni yeniden doğurdu
ay buluttan çıkar gibi açıp kapıları
sarılmak birbirine
bir de mavi boşluklarda dosta doğru
alabildiğine
sonsuz sınırsız
uçmanın kanatları

BİR KORKUT BORATAV ELEŞTİRİSİ

15 Temmuz'dan sonra başlayan, 24 Haziran'dan sonra hız kazanan Türkiye'yi mali olarak dış dünyaya kapama, büyük banka sermayesi üzerinde tahakküm kurma macerasına girişen akp iktidarı boyunun ölçüsünü aldı. Burjuvazinin çıkarlarından kopuk politikalara girişen akp'ye piyasaların görünmez eli iplerin kimin elinde olduğunu gösterdi.

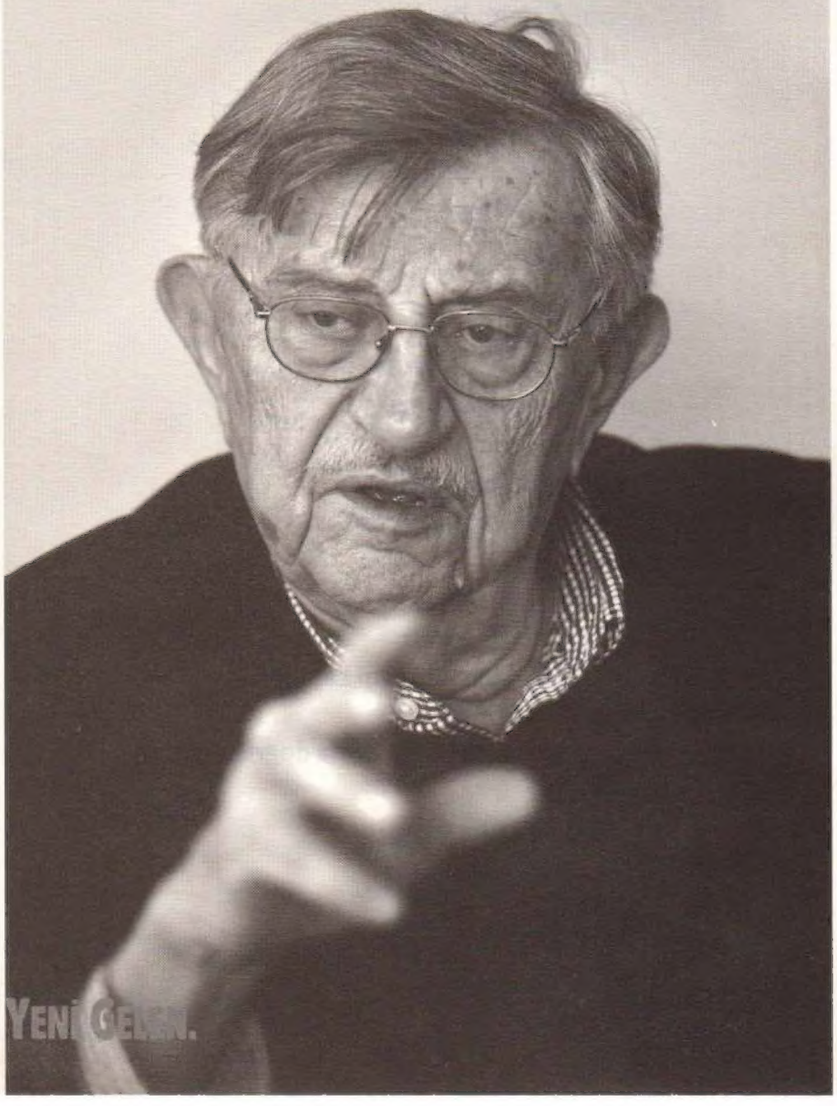

Korkut Hocanın son yıllarda "eşkıya kapitalizmi, "kapkaççı burjuvazi" türünden içerik açısından oldukça yoksul soyutlamalarla "yeni rejimi" tahlil etmesi dikkatimizi bir süredir çekiyordu. Hoca'nın siyasal geçmişini de göz önüne alarak, bu tahlillerde 70'lerin MDD'ci "çarpık kapitalizm" teorilerini anımsıyorduk, kulağımızı tırmalasa da üzerinde durmuyorduk. Zira Hoca vurgunculuğu, talancılığı, kapkaççılığı Türkiye sermayesinin bütününe teşmil ediyordu. Bize göre ideal bir kapitalizm sözkonusu olmadığı için sermayeye dönük bu türden eleştirileri materyalist bulmuyorduk ancak siyasi olarak hoş görüyorduk.

Ancak hoca son zamanlarda büyük sermaye ile kapkaççı burjuvazi arasında diskriminasyona gitmektedir.[1] Yeni yıl yazısındaysa Hoca bir adım daha ileri giderek yürütme gücünün sınırsız iktidarına dayanan ve başkanlık rejimiyle inşa edilen "talan düzeninin" burjuvazinin tümünü kapsayamayacağını ileri sürmektedir. Hoca'ya göre talan düzeninin sınıfsal dayanağı; yürütme gücüne doğrudan bağımlı, hazine garantisi olmadan borçlanamayan, gelir garantisi olmadan yatırım yapamayan, kendilerine kamu ihaleleri bahşedilen, vergi ödemeyen asalak burjuvalardan oluşmaktadır. Bu talan düzeni genel olarak burjuvaziye dayanmadığı gibi, enerji ve inşaat türünden sektörlere de dayanmamaktadır; doğrudan enerji ve inşaat şirketlerine dayanmaktadır. Hatta, Varlık Fonu, Merkez Bankası ve Hazine'de simgeleşen kamu şirketleriyle birlikte 5'li çete olarak tabir edilen Cengiz-Kolin-Kalyon-Limak-Makyol'dan ibaret bir düzendir. Türkiye burjuvazisi kendinde sınıftır ancak kendisi için sınıf değildir; nesnel olarak vardır ancak sınıf bilincinden yoksun olduğu için eşkıya kapitalizmine teslim olmuştur.[2]

O halde, beşli çete›yi bedelini ödeyerek kamulaştıracağını açıklayan Kılıçdaroğlu chp'si de burjuvaziye dışarıdan bilinç taşıyarak kapkaççı burjuvaların gaspettiği iktidarı alacak bir öncü partidir. Hoca elbette bunu telaffuz etmiyor; ancak gerek Hoca'nın yazısında kullandığı kaynaklar gerekse de tahlilinden çıkan siyasal sonuçlar bu yorumu meşru kılmaktadır.

Şu nokta çok açık: Türkiye burjuvazisinin sınıf bilincinden yoksun olduğunu ileri sürmek siyaset ve tarihi yok saymaktır. Devam edelim: Bugünkü iktidarın tabanını üç-beş türedi müteahhitle sınırlandırmak en iyimser tabirle kaba bir ampirisizm en kötümser tabirle tahrifattır.

Bahsi geçen şirketler Türkiye kapitalizminin hakim gücü olmaktan uzaktır. İspata bile gerek yok; şirketlerin iktidara doğrudan bağımlı yapısı bile ne kadar güçsüz olduklarının kanıtıdır. Hazine garantisi

olmadan borçlanamayan, gelir garantisi olmadan yatırım yapamayan, kamu ihaleleri dışında iş alanı bulamayan şirketler mi iktidarı tüsiad'ın elinden alacak? Buna kargalar bile güler. Nitekim, büyük sermayedarlar her fırsatta bu şirket sahiplerini aşağılamaktadırlar.[3]

Ayrıca, bu beşli çete söylemi de herhangi bir tahlil içermemektedir. İşler göründüğü gibi midir? İktidarla içli dışlı olmaktan sanıldığı kadar mutlu olduklarını düşünmemek için birçok neden var. Kamu ihaleleri alan türedi şirketler diğer yatırımlarında yabancı ortak bulamamaktadırlar.[4] Mega projeler sadece kamu kaynakları üzerinde değil bu şirketler üzerinde de devasa bir dış borç yükü oluşturuyor. Her ne kadar hazine garantisi olsa da kurların roket misali fırladığı bir dönemde bu kadar döviz borçlusu olmak bilançolarını bozmaktadır. Hazine gelir garantilerinin her an aktif olması bile bu projelerin rantabilitesinin düşük olduğunun göstergesidir. Borçlar 6 milyar avroya çıktıktan sonra Kolin'in üçüncü havalimanı ortaklığından nasıl kaçtığını hatırlayalım.[5] Akkuyu Nükleer Santrali için Cengiz, Kolin, Kalyon çok mu hevesliydiler? Yatırımın yüzde 49'luk bölümü için 10 milyar dolar yatırmaları gerektiğinde kaçmadılar mı? Örnekler çoğaltılabilir.

Görmemek için kör olmak gerek; 15 Temmuz'dan sonra başlayan, 24 Haziran'dan sonra hız kazanan Türkiye'yi mali olarak dış dünyaya kapama, büyük banka sermayesi üzerinde tahakküm kurma macerasına girişen akp iktidarı boyunun ölçüsünü aldı. Burjuvazinin çıkarlarından kopuk politikalara girişen akp'ye piyasaların görünmez eli iplerin kimin elinde olduğunu gösterdi. Her taşın üstüne çıkıp bağırmak gerek: Erdoğan kendi lafını yedi, enflasyon neticedir, faiz sebeptir, sözünden geri adım attı, acı ilaç içmeye mecburuz, dedi; faizler büyük sermayenin çıkarları doğrultusunda yüzde 8'lerden yüzde 17'lere fırladı. Öte yandan, tüsiad›ın Lütfü Elvan-Naci Ağbal ile yaşadığı aşka bakalım; hangimizi duygulandırmıyor? Yeni ekonomi yönetimi alacağı her kararı önce tüsiad'a danışmaktadır. Veya "sektör temsilcileriyle diyalog halinde" kararlarını oluşturmaktadır.

Meselenin özü basittir; Türkiye kapitalizminin hakim unsuru tüsiad sermayesidir. Her ne kadar kendi içinde bölünmüş olsa da bir bütün olarak Türkiye burjuvazisinin amiral gemisidir. Bunun nedeni de basit. Bugün Koç Holding tek başına gayrı safi milli hasılanın yüzde 8'ini üretiyor, yaklaşık yüzde 6'sını da Sabancı... Emperyalist sermayeyle organik ilişkileri olan, sermayenin en stratejik sektörü olan bankacılığı ellerinde tutan büyük sermayedir.

Türkiye burjuvazisinin sınıfsal bilincine gelince; 12 Mart, 12 Eylül, 3 Kasım, yazıp bırakmak yeterlidir.

■ **SAİT ÇAKIR**

---

[1] "Büyük sermaye de son tahlilde orta halli kapkaççıların yönettiği; yolsuzluğun zirveye çıktığı; yozlaşmış kapitalizmi sineye çekiyor." *https://www.cumhuriyet.com.tr/.../korkut-boratav-bugunku...*

[2] *https://sol.org.tr/.../sirket-devlet-ve-saray-devleti-22852*

[3] *https://t24.com.tr/.../ali-koc-tan-nihat-ozdemir-e-hazine...*

[4] *https://www.gazeteduvar.com.tr/altay-tanki-al-bayraklarin...*

[5] *https://www.gazeteduvar.com.tr/.../gecmis-olsun-3...*

HAYDAR ÖZAY'IN RESİMLERİ

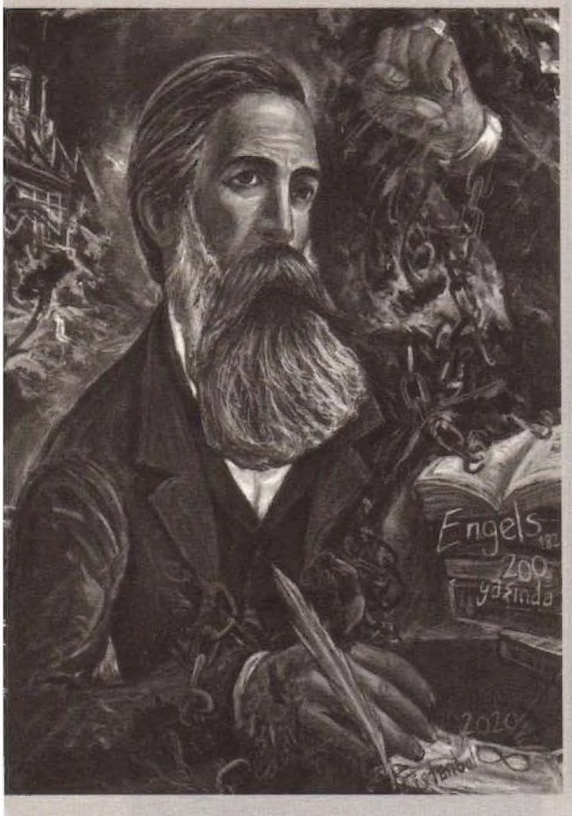

Yeni Gelen'in birçok sayısının kapağında yer alan tablolarıyla tanıdığınız ressam Haydar Özay, Friedrich Engels'in 200. Doğum Günü'ne adadığı tablosuyla dünyada yankı buldu. Duvar resmi boyutlarında Gezi Direnişi ve seri halinde Nâzım Hikmet resimleriyle sol belleğimizi zenginleştiren sanatçı iki yıl önce, 200. Doğum Yılında Marx tablosu yapmıştı.

Kasım sayısında kapağımızı oluşturan Engels tablosu Sınıf Bilinci dergisinin de kapağında yer aldı. İngiltere ve İspanya'da çeşitli internet kanallarında yayınlanan Engels tablosu düşünürün anılmasında evrensel ölçekte katkıda bulundu.

Haydar Özay, "Marx'a olduğu gibi Friedrich Engels'e de olan sevgimden, saygımdan, onların savaşımlarını insanlığa bir katkı olarak alıyorum ve tablolarıma taşıyorum. Bu tabloları herhangi bir galeri için, ticari kaygılarla yapmış değilim. Zaten ben resim satan bir sanatçı da değilim" diyor.

Sanat ilkesi gereği resimlerini satmayan, piyasaya düşürmeyen Haydar Özay bu tavrını şöyle özetliyor: "Resimlerim biriktikçe bir vakıf kurarak bunları burada halka sunmak istiyorum. Nâzım resimlerimden PTT pul yapmıştı. Almanya'da bir üniversite Marx resimlerimden afiş yaptı. Belediyeler Nâzım'lı resimlerimi yayınlarında kullanıyor. Dolayısıyla gelen teliflerle benim bir-iki yılda yapacağım tuvallerin boyası çıkmış oluyor. Bir ara resim kursları da verdim. 30 yılı aşan sanat yaşamımda tek resim satmadım. Daha 26 yaşındayken yurtdışından gelip resimlerimi satın almak istediler. Ben resimlerimi satmak değil biriktirmek ve halktan geleni halka sunacağım vakıf çatısı altında sergilemek istiyorum."

Haydar Özay, geçen yıl sergilediği Nâzım Hikmet tablolarını çoğaltmayı sürdürürken, Âşık Veysel tablolarından oluşacak yeni sergisinin çalışmaları bitmek üzere. Çalışmaları devam eden seriler arasında Macar şair Sándor Petőfi ile Danimarkalı yazar Henrik İbsen'in tabloları da var.

"Peki sırada kim var" sorusunu Haydar Özay şöyle yanıtlıyor:

"Gelecek yılın 5 Mart'ında Marx ve Engels gibi bilimsel sosyalizmin öncüsü Rosa Luxemburg'un 150. Doğum Yıldönümü, şimdi onun tablosuna çalışıyorum."

TELİF HAKTIR İNTİHAL SUÇTUR

Yayıncılar, meslek birlikleri, RTÜK ve Kültür Bakanlığı intihale karşı sessiz kalmamalı.
Dünyanın bütün işçileri gibi, elbette yazın emekçileri de birleşmelidir.
Son söz, yağma yok telif var.

Projemi paylaştığım Senarist Erkan Çıplak kadrolu olduğu Samanyolu Tv'ye kendi eseri olarak sunmuş, 8 Eylül 2013 tarihinde de kanal "Küçük Gelin" dizisini hayata geçirmişti.

Yönetim ve yapımcı bütün ihtarlarıma kayıtsız kalmış, ben de İstanbul Anadolu 2.Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemesinde telif davası başlatmıştım.

Erkan Çıplak savunmasında hikâyeyi akil insanlardan duyduğunu, yapımcı senaryo sorumluluğunun kanalda olduğunu, Samanyolu Tv yöneticileri de bu kadar reyting yapan bir dizinin öyküsünün benden alınmış olmasına sevinmem gerektiğini öne sürdü.

Mahkemenin bilirkişi olarak tayin ettiği, yönetmen ve senarist Semra Dündar Öğün ve İ.Ü.H.F. Öğretim Üyesi Doç. Dr. Azra Arkan Serim hazırladıkları raporla intihalin boyutlarını ve detaylarını göz önüne serdiler.

Bilirkişi raporu doğrultusunda karar veren mahkeme, Samanyolu Tv'yi, Makro Mikro Yapım'ı ve FETÖ zanlısı olarak aranırken, yurtdışına çıkan senarist Erkan Çıplak'ı suçlu bularak, maddi manevi tazminat ödemeye mahkûm etti.

Davalılar yerel mahkemenin kararına itiraz ederek 11.5.2017 tarihinde istinaf yoluna başvurdular.

İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 16. Hukuk Dairesinde incelenen dosyayı İstinaf Hâkimi geçtiğimiz günlerde onayladı.

Böylece yerel mahkemenin almış olduğu intihal kararı kesinleşmiş oldu.

2014 yılında başlayıp yaklaşık yedi yıl süren bu dava, benim ikinci kez kazandığım telif davasıdır. Her iki mahkemenin kararı da sanata verilen değer ve fikir işçiliğinin görünürlüğü açısından önemlidir. Fikir hırsızlığı cezasız kalmamalı. Yapımcılar ve kanallar da hayata geçirecekleri projelerin eser sahibinden emin olmalı. Yayıncılar, meslek birlikleri, RTÜK ve Kültür Bakanlığı intihale karşı sessiz kalmamalı.

Dünyanın bütün işçileri gibi, elbette yazın emekçileri de birleşmelidir.

Son söz, yağma yok telif var.

■ **DURSALİYE ŞAHAN**

ATAOL BEHRAMOĞLU, 65 YAŞ YASAĞINA KARŞI DAVA AÇTI

Şair Ataol Behramoğlu, salgın gerekçesiyle uzun zamandır 65 yaş üstü için uygulanan sokağa çıkma kısıtlamasının anayasanın ve temel insan haklarının eşitlik ilkesine aykırı olduğunu belirterek uygulamanın durdurulması talebiyle İdare Mahkemesinde dava açtı.

Konuya ilişkin açıklama yapan Ataol Behramoğlu, kısıtlamanın bilimsel bir gerekçesi olmadığını vurgulayarak şu açıklamayı yaptı:

"Bu uygulama, başka hiçbir ülkede benzeri bulunmayan ucu açık bir hapis cezasıdır.

Bizler, bu yaş gruplarının hangisinden olursak olalım, kadınımızla erkeğimizle, 68 Kuşağının gençleriyiz ve kendi önlemlerimizi kendimiz almayı herkesten daha iyi biliriz.

Yönetimin bu kabul edilemez dayatmasının durdurulması talebiyle İdare Mahkemesinde dava açtım.

Gerektiğinde Danıştaya, Anayasa ve İnsan Hakları Mahkemesine de başvuracağım.

Sizleri, konuya duyarlı herkesi, İdare Mahkemelerinde dava açarak destek olmaya çağırıyorum.

Bilim Kurulundan bu konudaki suskunluğunu bozmasını, yönetimden bu hukuksuz uygulamayı gecikmeksizin sona erdirmesini bekliyoruz."

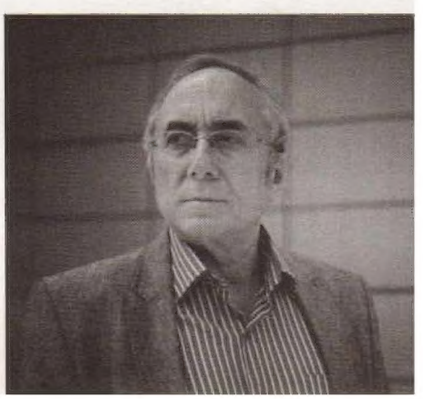

HAYATIN YAZDIRDIĞI DEVRİMCİ ŞİİR

Arif Damar'la ölmeden önce, 2007 yılıydı sanıyorum, telefonda, çıkacak şiir dosyam üzerine konuşuyordum. Ustam devrimci şiirin satmadığını, günümüzde şiirin değiştiğini söylemişti. Ben de, benim satmak gibi bir derdim yok, iyi ve devrimci şiir yazarsam ne mutlu bana, demiştim. 90 sonrası kuşağı ben hadım edilmiş şiir ve dönme şairler kuşağı olarak görüyorum.

Neden mi?

1. İnsanlık sorunları duruyor,

2. Emperyalizm ilerici, aydınlanmacı, devrimci, demokrat Türkiye insanını ve kültürünü katlediyor,

3. Toplumsal sorunlar yığılarak gelirken, bunları açıkça söylemeyi reddeden, ne dediği anlaşılmaz şeyler (devrimci şiir değil) yazmak ancak kafa karışıklığını ve zulme boyun eğmeyi gösterir.

4. Bu durumda açıktır ki köklü olan halkçı ve devrimci değerleri koruyup kollamak gerekir, şiir de buna dahildir. Oysa geçmişinde devrimcilik olan bir kesim emperyalizmin topyekûn zulmüne dayanamayarak o şiiri, yani Nâzım'ın, Neruda'nın şiirlerini terk etmiştir. Alevilikte bir söz vardır, "yol cümleden (yani halktan) uludur" diye. İdeolojik ufku, ateşi, inadı olmayan kişiler (ideoloji bilmeyen değil ama) çabuk tökezler. Kavgadan, mücadeleden uzak düşer bunlar, yollarını kaybederler. İşte o grup bu kavganın şiirini yazmayı bırakmıştır.

***

Düşmesin bizimle yola
Evinde ağlayanların
Gözyaşlarını
Boynunda ağır bir
Zincir
Gibi taşıyanlar!
Bıraksın peşimizi
Kendi yüreğinin kabuğunda yaşayanlar!

***

Böyle demiştir Nâzım Hikmet! Bunların yazdığı devrimci bir şiir değildir. Bunlar kendileri mücadeleden döndükleri halde bunu, "kavga dönmüştür, sönmüştür, bitmiştir" gibi bir yanılsamayla sunmuşlardır. Oysa kavgayı yaşayan yazar. Ateşi korlayan, demiri dövendir usta. Ne diyor Hayyam?

***

Dostunu erkekçe seven kişi
Pervane gibi özler ateşi.
Sevip de yanmaktan kaçanların
Masal anlatmaktır bütün işi.

***

Bunlar bize masal anlatmaktadırlar.

Oysa bakın şiiri kimler yazıyor? Kamil Kartal, genç bir şairdir saçı başı ağarmasına rağmen. Emekçidir o Soma'daki madende. Ezenle ezilen, sömürenle sömürülen arasındaki bin yıllardan beri süren mücadeleyi deşifre eden, halka anlatan duruşu, o "Öyle mi alay komutanı" adlı 2 dakikalık konuşması büyük bir şiirdir. Bu yüzden gözaltına alınmıştır. Onun bu konuşması mücadeleye büyük bir ivme kazandırmıştır, bayraklaşmış, mücadeleyi ileriye taşımıştır. İşte onadır bu şiirim.

***

BİN SELAM KAMİL KARTAL'A

Öyle mi alay komutanı,
Al sana!
Ben bir damlayım
Sen bir damla
Ve damlalardan oluşur
Tarih, felsefe ve bütün dünya
Değişen
Dönüştüreniz yaşamın akışını,
Tohumdan ağaç
Çiçekten bal devşireniz
Küçümseme seni
Küçümseme sevgini
Verirsen el ele
Kırarsın
Seni boğan
Zincirlerini
Emeğimizden oluşur
Şu bezirgânların sürdüğü cennet
Görürsen bunu
Eklersen damlaları uç uca
Kim
Karşı durmaya
Cesaret edebilir bize
Söyle!
"Kaldır başını haykır,
*Susma"!**

(*Alıntı 90'larda okuduğum, şairini bilmediğim bir kartpostal şiirinden.)

■ **ALİ AKIŞ**

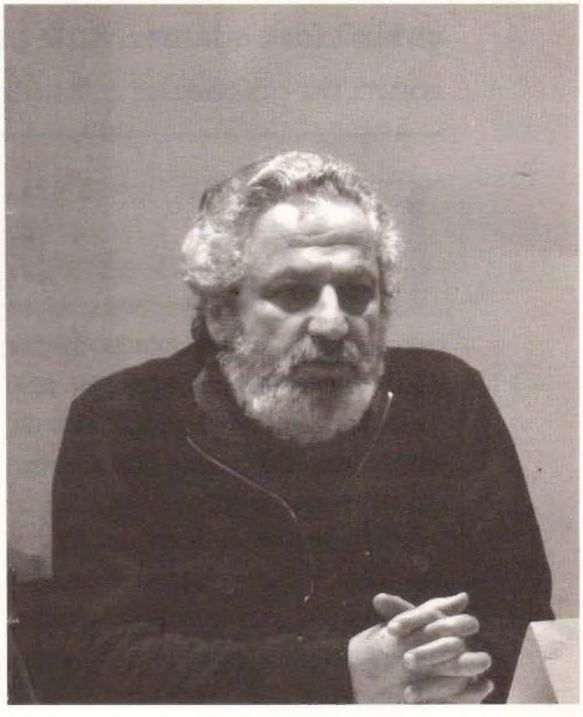

Aydın Ölmez

■ YALÇIN KÜÇÜK

Aklı bozulmuş bir insanın görmesinin imkânsız olduğunu biliyoruz. Bugün ülkemiz, bir "farkı farketmeyen yaratıklar" üretme fabrikasına dönüştürülmektedir. Artık insanımız, iyi ile kötü'yü, ahlaklı ile ahlaksız'ı, namuslu ile namussuz'u, güzel ile çirkin'i fark edemez, hale getirilmek isteniyor; ülke, önce bir göremeyenler, daha sonra da görmezler çiftliğine çevrilmek isteniyor. Şimdi sorunumuz budur.

En çok uçak yolculuğunu seviyorum, yalnızca yolculuklar içinde değil, uçak yolculuğu yaşamda da en çok sevdiklerim arasındadır. Hiçbir uçak yolculuğumun bitmesini istemem, her zaman pek acilci olsam da, uçağın beni ulaştıracağı yere varmayı hiç istemiyorum; çünkü uçak yolculuğunda ben kendimden çıkıyorum. Bu sözü, "zamandan çıkıyorum" anlamında kullanıyorum; zaman, insanoğlunun, insan'ı tanımlayabilmesi için gerçekleştirdiği müthiş icatlardan birisidir, zaman zaman bu referans'tan kurtulmaktan pek hoşlanıyorum. Bu biraz da, dünya'dan kurtulmaya benziyor; denemek, aydınlatıcıdır.

Japonların da ileri olduğu söyleniyor, ancak Fransızların tgv tabir ettikleri, train a grande viteste ya da hızlı tren gerçekten hızlıdır ve saatte üç yüz kilometreyi bulunca, yerden kesiliyor ve gerçekten uçuyor; Paris'ten Brüksel'e, Brüksel'den Paris'e göz açıp kapayıncaya dek varıyordu, ben varmasını hiç istemiyordum. Tejeve'de de zamanın dışına çıktığımı sanıyordum; zamanı yok etmek, müthiş bir icat ve duygudur.

Fakat havada bir hava boşluğuna rastlamak ve bu nedenle hız değiştirmek veya trende birden hız düşürmek, Paris'in Kuzey Garı'na girmek içindir, benim tekrar zaman referansına bağlanmama ve bir anlamda kendime gelmeme neden oluyordu, böyle anlarda hemen aklıma gelen Galile'dir. Aydın namusu alanında olmasa da, düşünme imkânlarımızı çok geliştirdiği için, Galile'ye borcu-

muzun büyük olduğunu sanıyorum. Galile, değişmeyen hızın değil hızdaki değişmenin önemli olduğuna ısrarla işaret ediyordu, bu ikinci türev'dir.

Düşünmek, ayırt etmek'tir.

"Farkı farketmeyene" düşünen demek mümkün değildir ve birisi düşünmüyorsa, yoktur.

Düşünmek, fark üzerine kafa işletmektir.

Bu nedenle "delta", insanlığın alet kutusunun pek değerli öğelerinden birisidir. Ricardo'nun iktisadını yol açıcı yapan, sadece ve sadece delta'lar üzerine akıl yürütmesi olmuştur; Marx'ın bunu çok daha geliştirdiğini biliyoruz. Bu geliştirmede, hemen öncesinde, lengistik'teki olağanüstü patlamanın, daha doğrusu, sonraları başına "komparatif" etiketi eklenen bir dilbiliminin doğuşunun etkisini netlikle görüyoruz. Ne yazık, iktisatta Pareto-Walras, başlattıkları marjinalizm ile ve bunların çok basit bir taklitçisi olan, dilbilimde, Saussure, strüktüralizm ile, yalnız iktisatçı ve dilbilimcileri değil, tümüyle insanı körelttiler. Her iki akımın da, marjinalizm ve yapısalcılığın, tekelli aşamada ortaya çıkmaları da bir rastlantı olmamalıdır; çünkü tekelli düzen körleştirilmiş canlılar rejimi'dir.

İnsan aklıyla görüyor.

Aklı bozulmuş bir insanın görmesinin imkânsız olduğunu biliyoruz.

Bugün ülkemiz, bir "farkı farketmeyen yaratıklar" üretme fabrikasına dönüştürülmektedir. Artık insanımız, iyi ile kötü'yü, ahlaklı ile ahlaksız'ı, namuslu ile namussuz'u, güzel ile çirkin'i fark edemez, hale getirilmek isteniyor; ülke, önce bir göremeyenler, daha sonra da görmezler çiftliğine çevrilmek isteniyor. Şimdi sorunumuz budur.

Böyle görüyorsak, Hasip Akgül'ün denemelerini topladığı kitabına "Görme Kılavuzu" adını koyması yerinde olmuştur. Bu başlık, bizim, Toplumsal Kurtuluş'tan beri hep birlikte işaret ettiğimiz entellektüel şiddet kavramı ile ilgilidir; Hasip, şiddetsiz, bir biçemi seçmiş olsa da, buradan çıkmış bir kol olarak görebiliyoruz.

***

Ben "ölüm" sözcüğünü de her zaman anlamıyorum.

Şu anda bana "Reagan öldü" deseler, bu sözün söylenmesi ile söylenmemesi benim için bir'dir. Çünkü benim için ölmek, görmemek'tir. Bu nedenle benim için ancak, daha önce gördüğüm ve tekrar görmek istediğim bir insan ölebilmektedir; Reagan'ı şu an duymuyorum, görmek isteğim yok, benim için yaşamıyor ve "öldü", bana söylenmiş bir söz ya da verilmiş bir haber olmamaktadır.

Sanıyorum, bazı yerlerde çok bilinçli olmasa da, bu, her yerde böyledir. Ölümsüzlüğe inanılan yerlerde mumyalar nerede ise bir zorunluluk sayılıyor. Zenginlerin ve yoksulların mumyalarının çok ayrı olduğunu ve yoksullara çok pahalı geldiğini biliyoruz, bunu düşündürüyor; görme, ölüm olgusunu ortadan kaldırıyor. Piramitler ülkesi Mısır'da böyle idi.

Ölüm'ün ölen ile değil kalan ile anlam ifadesi, ağıtlardan da belli oluyor; kalanın göçenin arkasından en acı çığlığı, "sensiz şimdi ben ne yapacağım" olmaktadır. Bu nedenle, göçen için ağıt, aslında hep yaşam için çırpınma'dır.

Aslında ölüm, yaşamı canlandırandır.

Eylem olmasa zaman'ı ve ölüm olmasa yaşamı kavramamız mümkün değildir; bu nedenle yaşamı bilmeden ölümü anlamak imkânsız görünmektedir. Tersinin de aynı ölçüde doğru olduğunu söyleyebiliyoruz.

Bu nedenle ölüm, yaşamı bilmeyenler için çok kolaydır. Anlamsızdır, ölüm, yaşamı çok iyi bilenler ve dolayısıyla aşanlar için de kolaydır. Anlamlıdır.

***

Hasip, "Ölüm ve Görüntü" başlıklı denemesinde, bir yerde, "ölüm karşısında çaresizlik iki fotoğrafta da var" diyor ve şöyle sürdürüyor: "Ancak bayraksız cenazenin başında duranlarda bir alışmışlık tavrı se-

Hasip Akgül'ün denemelerini topladığı kitabına "Görme Kılavuzu" adını koyması yerinde olmuştur. Bu başlık, bizim, Toplumsal Kurtuluş'tan beri hep birlikte işaret ettiğimiz entellektüel şiddet kavramı ile ilgilidir; Hasip, şiddetsiz, bir biçemi seçmiş olsa da, buradan çıkmış bir kol olarak görebiliyoruz.

Vilfredo Pareto

Ne yazık, iktisatta Pareto-Walras, başlattıkları marjinalizm ile ve bunların çok basit bir taklitçisi olan, dilbilimde, Saussure, strüktüralizm ile, yalnız iktisatçı ve dilbilimcileri değil, tümüyle insanı körelttiler. Her iki akımın da, marjinalizm ve yapısalcılığın, tekelli aşamada ortaya çıkmaları da bir rastlantı olmamalıdır; çünkü tekelli düzen körleştirilmiş canlılar rejimi'dir.

ziliyor. Hatta bir yaşlı sigara içiyor. Ölünün huzurunda gelenek dışı bir davranış. Sanki bir ölünün başında olmaktan çok bir sorunun bir çaresizliğin başındalar. Köylüler soğukkanlı, gerçekçi ve ölümün karşısında daha olgun görünüyorlar. Birazdan sanki bir ölüyü değil bir çaresizliği gömecekler." Bizi, insanımızı, son zamanlarda ölüme çok alıştırdıkları doğru ve artık insanlarımız ölümü ve ölüyü fark edemez oldular. Bu, görmemek ve bilmemek ile eşanlamlıdır.

Ancak "ölü sahibi" Kürt Baba'nın fotoğrafta saptanan halini bununla açıklayabileceğimizi sanıyorum; yaşamı bilmiyor ve bu nedenle ölümü anlamıyor. Ne babası için ne de kendisi için, o törenin bir farkı ve bir anlamı olduğunu düşünmememiz gerekiyor. Ayrıca yoksul Kürt Baba için çaresizlik ölüm karşısında değil, yaşamın önündedir.

Çaresiz, göçen bebesini hiç görmemiştir. Bir daha göremeyeceğini de bilmektedir. Görmediğini, bir daha görmemek, boşluğa bakmak'tır.

***

İnsanın ölmesi, kendisini bir daha görmemesi'dir.

***

İç Asya'da atalarımız ve akrabalarımız günlük gereçleri, atları ve sevdiği eşleri ile birlikte gömülüyorlardı, herhalde ölümsüzlüğe inanıyorlardı. Karadeniz'in kuzey topraklarında da bunun çok yaygın olduğunu biliyoruz, kurganlardan çıkarılan eşya ve gereçler bize, eski çağlar için çok değerli bilgiler veriyorlar; bu nedenle, yaşamın bir başka biçimde sürdüğüne inanmalarına, en azından bilimsel bilgi açısından, çok seviniyoruz.

Ancak gerçekten yaşamı sürdürüyorlar mıydı? Düşünüyorum ve düşünmek için nedenlerim var; Haymana Zindanı'nda boş koğuş olmasına ve daha önce bu koğuşun siyasilere ayrılmasına karşın, beni, Doğu ile aynı hücreye kapattılar. Ne bekliyorlardı, bilemeyiz; çok küçük olmasının ötesinde önemli bir yakınmamız olmuyordu ve bu nedenle değiştirilmesini istiyorduk, reddediliyordu. Fakat bazı sarsıcı açıklamalarımı, belki beklentilerinin aksine, "kafa kafaya verme" işine veya Doktor Perinçek'in beni "iğfal" etmesine bağladılar, etkili olur olmaz, ayırmaya karar verdiler. Ayrı bir hücreye kondum; Devrim, hızlı bir biçimde gerekli gereçleri sağladı ve Doğu ile ben, çok kısa bir zaman içinde, Türk ya da Kürt, Haymana zindanının eski sakinlerine sağlananların bizden esirgeneceğini anladık. Kimseyle görüştürülmüyorduk.

İşte bu sırada İç Asya'lı atalarımı hatırladım. Cansız bütün gereçlerim vardı, yaşıyordum, ancak mezarda yaşıyordum. "Mezarda yaşanır mı?"

Peki eğer ben burada "yaşıyorsam", yakınlarının "öldü" dedikleri, İç Asyalı atalarımız, üstelik sevdiği kadınları ve en güzel atlarıyla birlikte gömüldükleri muhteşem mezarevlerinde yaşamıyorlar mıydı? Atalarım en sevdikleri atlarıyla gömüldülerse, benim de en sevdiğim kitaplarım var; dışardan gözlendiğinde atalarımız kadar mezardayız.

Yaşamı bilmiyor muyuz, yoksa bilmediğimiz yaşam türleri mi var?

Hasip de Lenin'e bağlı kalarak, Gonçarov'un Oblomov'unu bir tembelliğin çözümlemesi olarak ele alıyor; burası var. Fakat bu yazın tadı az şaheserde benim gördüğüm, insanın bambaşka bir yaşama da tenezzül edebilmesidir. Üstelik Oblomov mezarında bir de karı sahibidir; yaşıyorlar. Bilemiyoruz.

Yaşıyorlarsa, ürkütücüdür.

Atalarımız yaşıyorsa düşündürücüdür. Biz yaşıyoruz, sevindiricidir.

***

Hasip, "Çözülüşün Görüntüsü" başlıklı denemesinde, sürekli irade insanda mümkün müdür? diye soruyor; yerinde bir sorudur. Benim bu soruya cevabım kesin bir "hayır" olmaktadır; çünkü savaşın büyük teorisyeni Prusyalı General Von Clausewitz'in çok yerinde bir biçimde çözümlediği üzere, bütün savaşlar, eninde-sonunda karşı tara-

fın iradesini esir almak için yapılıyor. Bu, iradenin esir alınabileceği veya kırılabileceği düşüncesi, iradenin, kendiliğinden, doğal ve sürekli olmadığının en önemli kanıtıdır. Savaşların, zamanla psikolojik savaşlara dönüşmesi veya savaşlarda psikolojik üstünlüğün çok ön plana çıkması da, süreklilik varsayımını ortadan kaldırabiliyor. Papazlık mesleğini ve yakın zamanlarda bu mesleği yenileyen psikiyatriyi de, iradenin kaybedilme ve kazanılma hassalarına işaret sayabiliriz.

Ben hep, güven'in de teorik değil pratik olduğunu yazıyorum. Hem güven ve hem de irade için, umut, gerek koşul'dur; yeterli değil, ancak mutlaka gerekiyor. Yeni bir düzene umut, irade'yi besleyen vitaminlerin başında yer alıyor; yeni düzen, mevcut olandan, fark edilir ölçüde yeni ve uzak olmak durumundadır. Bu nedenle mücadele edilen ile yeni düzen arasındaki farkı hep ortaya koymak, yeni'yi açmak ve uzaklaştırmak, hem başarı ve hem de irade yaratmak için son derece gerekli olmaktadır; bütün büyük peygamberler bunu çok iyi anladılar ve belki de sadece bunu biliyorlardı.

Toplumsal tamirciler veya zaman zaman "sosyal tenekeciler" de diyoruz, ile iradesizleri hep aynı yerde, aynı vücutta görmemiz de bunu gösteriyor; iradesi kırılmış olanlar en iyi olarak, toplumsal tenekeci olabiliyorlar ve bütün sosyal tamirciler, iradesiz görünüyorlar. Benim politika ve yazılarımda bu çizginin temelli bir yeri var. Bir yandan sosyal tenekecilere itiraz ederken diğer yandan aydın tarihimizin büyük yiğitlik ve başarılarla dolu olduğunu ortaya çıkarmaya önem vermem tümüyle, aydınımıza güven vermek ve iradesini kazandırmak amacına yöneliyordu; devam etmektedir.

Arthur Conan Doyle

Güven, pratik'tir.

Karlofça'dan beri hep yenilen bir sosyetenin elitlerinde güven aramamak gerektiğini ısrarla yazıyordum. Yakın zaman tarihimize bakıyoruz; Tiryaki Hasan Paşa, "Şumnu Kahramanı" Süleyman Paşa, /tuna nehri akmam diyor/ etrafımı yıkmam diyor/ ünlü şanlı Osman Paşa/ Plevne'den çıkmam diyor/ türkülerle yazılan Osman Paşa, hepsi hepsi, bir yenilginin veya "kahramanca" savunmanın efsaneleridirler. "Anafartalar Kahramanı" dediğimizde de, Mustafa Kemal Paşa'nın bir savunmanın örgütleyicisi olduğunu, çok zaman unutuyoruz; böyle bir toplumda aydınlar arasında, öncüler arasında, bir güven beklemek zorunludur.

Bu, bütün Doğu halkları için geçerli idi. Burada, işte 1905 yılı başında, adı duyulmamış ve sarı ırktan bir Doğu halkının, "beyaz" Rusları yenmesinin bütün Doğu halkları üzerinde yarattığı sevinç ve güven dalgasını sık sık hatırlatmış olmam da, güven ve irade bağına verdiğim önemden kaynaklanıyordu. Bu çerçevede, Lenin'den de ayrılarak, İran, Türk, Çin burjuva-devrimlerini, 1905 Rusya burjuva-demokrat devriminin rüzgârına değil, bir Doğu Zaferi'ne bağlıyordum; kuşkusuz, Rusya'da Çarlık'ın dize getirilmesi de bir sevinç kaynağı oluyordu. Ancak, Japonya'nın Rusya üzerinde zaferi, 1905 Burjuva Devrimi'nin de motorlarından birisi olmuştur.

Başkaları da var, Eyüp Sabri bunlardan birisidir, ancak Enver ve Niyazi'nin adına yazılı, genç subayların, özgürlük talebiyle dağa çıkışları, bizim ilerici hareketler tarihimizde, ne yazık, üstü örtülmeye çalışılan bir yiğitlemedir; toplumsal pratiğimizde güvenin yerini anlamayanlar, Türk

Eylem olmasa zaman'ı ve ölüm olmasa yaşamı kavramamız mümkün değildir; bu nedenle yaşamı bilmeden ölümü anlamak imkânsız görünmektedir. Tersinin de aynı ölçüde doğru olduğunu söyleyebiliyoruz. Bu nedenle ölüm, yaşamı bilmeyenler için çok kolaydır. Anlamsızdır, ölüm, yaşamı çok iyi bilenler ve dolayısıyla aşanlar için de kolaydır. Anlamlıdır.

gericiliğinin kuyruğuna takılarak bunları hep küçümsediler ve biz hep başa çıkardık. Devam etmek durumundayız.

Daha sonraki okumalarım, Afrika Çölleri'nden Hindistan Ormanları'na kadar uzanan bir iklimde, her yerde, İran'da, Japonya'nın bu zaferinin ne büyük umutlar yarattığını ve ne büyük mücadeleler yaktığını bana gösteriyordu; bizim genç subayları etkilediğinden hiç kuşku duymuyorum. Güven ve irade, ne yazık, pratikten ve dıştan geliyor; bunu artık biliyoruz.

Bu ise bir sonuç değil, bir başlangıçtır: "Şto Sledat?"

Bu, Lenin'in yol açıcı sorusunun, "Ne Yapmalı?" sorusunun ta kendisidir. Bilinç sorununu önemli ölçüde çözdük, artık, güven ve irade kazanmak ve enjekte etmek için "Ne yapmalı?" Problem budur.

***

Aydın, aklıyla ve inatla mücadele eden insan'dır. Bu, bir tanımla, insan demektir.

Aklın ise iki olmazsa olmaz'ını belirleyebiliyoruz.

Bunlardan birisi, akıl düzleminde rastlantının yeri olmamasıdır; eğer rastlantıyı bir nihai açıklayıcı olarak kabul ediyorsak akıl düzleminden ayrılıyoruz, demektir. Böyle düşünmek, akıl yolu'nda, temeldir ve bu nedenle, gelişmeleri rastlantı ile açıklamak yerine, rastlantı'yı "henüz açıklayamadığımız beraberlikler" olarak görüyor ve gösteriyoruz. Mutlaka mantıksal bir bağ vardır; akıl yolu, böyle düşünmeyi zorluyor. Böyle düşünebildiğimiz takdirde Freud ya da Marx'ın büyük indirgemeci yaklaşımlarını birer abartma değil, en has bilimsel çaba ve cüret olarak görüyoruz; bilim, enin-de-sonunda, bütün görüntüleri ile bir esans'a bağlama serüvenidir.

Akıl düzleminde rastlantının yeri yoktur; ancak ilişkinin kesin tahtı vardır. Akıl, mutlak ilişki peşindedir; hatta bir ilişkinin varlığı, her akıllı adamda, bir ön yargı durumundadır. İlişki, bazen "strüktür", Türkçede "yapı" ve bazen de daha iddialı, "yasa" olarak ortaya konmaktadır; bu nedenle, toplumun ve doğa'nın yapısallığı, aklın aksiyomudur. İsviçreli Saussure'ün, yazılarında hiç saklamıyor, iktisattan alarak dilbilimine aktardığı ve geliştirdiği, Levi-Strauss'un antropolojide daha da incelttiği, strüktüralizm'de aklın yeri ve rolü mutlaka bulunuyor; bunda kuşku duymuyoruz. Yalnız, yapısalcılar, bunu bir estetik ve düşünme yöntemi haline getirirlerken, aklı fosilleştiriyorlar ve tarihten ve dinamizmden soyutlayarak, aklı dejenere ediyorlar. Ancak bunu akıl yolunda yaptıklarını sanıyorlar; dejenere ettikleri, bir akıl hali'dir.

Hasip Akgül, Görme Kılavuzu kitabının "mistisizm ve postmodernizm" denemesinde, postmodernizm'in akıl ile ilişkisini sorguluyor; yerindedir. Ancak burada net olan şudur: Postmodernizm, strüktüralizm düşmanlığıdır.

Bu haliyle akıl ve aydın düşmanlığı ile özdeştir. Post-fordizm, post-taylorizm, deregularizm sözcükleriyle post-modernizm kategorisinin birlikte ve birbirinin yerine kullanılması da bunun en basit kanıtı olmaktadır.

Ortaya çıkışında etkili bazı faktörleri yazabiliyoruz:

Sovyet düzeninin bir kurşun bile sıkılmadan çökmesi, tekelli düzenleri çok rahatlatmıştır. Adeta zincirlerinden koparmıştır.

Daha önce altmışlı yıllarda ortaya çıkan ve stagflasyon sözcüğüyle açıklanan, Keynesian katılıkların aşılması, kapitalist merkezlerde korkulanın başa gelmediğini göstermiştir; keynesian dogmaya göre, enflasyon ve işsizliğin yüzde beşlik sınırları aşması halinde Batı'da da sosyal ihtilallerin patlaması kaçınılmazdı. Kaçınılmaz sayılanın gerçekleşmemesi bir yana, Thatcher-Reagan, bu sonuçtan cesaret alarak, hem sendikal sistemi ve hem de refah devleti kazanmalarını, bir bir yıkmışlardır.

Batı düzenleri bütün referanslarını kaybetmiştir. Sanayinin arka plana itilmesi, ticaret ve bankacılığın en önemli iktisat sektörü haline gelmesi, hem işletmeleri küçültmüş ve hem de kontrolü zorlaştırmıştır. Sanayinin, fabrika ve işçi düzeninin ritmi yerine, tefecinin zaman özgürlüğü ön plana çıkmıştır.

Enformatik sistem ve telekomünikasyondaki baş döndürücü uygulamalı yenilikler, işletmelerin servis kesimlerini, merkezlerden ayrılmaya, kırlara ve küçük işletmelere doğru yöneltmiştir. Bu da hem sendikasızlığı ve hem de çalışma disiplinsizliğini getirmiştir.

İnsanlık, yeni bir ortaçağ'a girmiş olmaktadır.

Bu açıdan, yeni estetiğe, post-modernist demek bir anlamda yanıltıcı sayılmalıdır; pre-modernist demek yerindedir. Çünkü aklın kazanımlarına karşı bir haçlı seferi açılırken, akıl çağının öncesine dönülme de amaçlanmış oluyor; bu dönemde tarikatların ve animist eğilimlerin körüklenmesi ve yayınlanması da buna denk düşüyor. Bütün bunların ötesinde, sendikalarla birlikte ve öncelikle, sosyal mücadelenin çok önemli manivelaları olan partilerin tasfiye edilmesi, yerlerine ngo, enco veya sivil toplum örgütü denilen başı ve sonu olmayan, her an kontrol edilen acubelerin konmak istenmesi, post-modernist senaryonun maskesini indirebiliyor, ülkemizde, post-modernistlerle sivil toplumcular ve encocular bir ve aynıdır.

Yapısalcılık, akıl sürecinin dejenerasyonudur. Post-modernizm, akıl düşmanlığıdır.

Bu nedenle post-moderniste insan olarak değil sürü gözüyle bakmak gerekmektedir.

Hasip Akgül'ün, Orhan Pamuk'un bir romanı vesilesiyle mistisizm çözümlemesi ve polisiye roman bağlantısı üzerine söyledikleri, benim düşüncelerime oldukça uzak düşmektedir. Şimdi yazılanlardan daha iyi anlıyoruz, Pamuk, ülkemizde daha çok okunmak için değil hediye edilmek için roman yazmaktadır ve romanların yabancı ülkelerde etkisi, içerdekilere göre, çok müthiştir; bu nedenle, Hasip'in sözünü ettiği romanı okumayanlar arasında yer alıyorum. Bu nedenle hakkında bir fikir ileri sürmem, doğallıkla, söz konusu olamaz; ben, Hasip'in bu romanı mistik bulması ve bu nedenle iyi bir polisiye roman sayması üzerindeyim, katılmam imkânsızıdır.

Buradaki önemli ayrılık noktalarından birisi, Hasip'in, polisiye romanı dendiğinde, Ernest Mandel'e dayanmasıdır; ben daha önceleri, Mandel'in, polisiye romanı hiç anlayamadığını yazmıştım, kısaca tekrar etmek durumundayım. Burada da, polisiye roman deyince, Sherlock Holmes'un yaratıcısı Canon Doyle ile Aghatha Christie'yi ön planda tutmak mecburiyetindeyiz, özellikle Doyle, polisiye roman türünün, henüz kimsenin yaklaşamadığı bir doruğudur.

Kısaca söylenecek olan şudur: Doyle, tam tekelli düzenin yerleşmek üzere olduğu bir zamanda, insan aklının olağanüstü bir savunmasıdır. Hem aklın savunması ve hem de amprisizmin amansız bir eleştirisidir. Doyle'da da, Christie'de de, gerçeğe gitmede başlangıç her zaman teoriktir ve araştırmada da normalden sapma en büyük kaynaktır.

İlkokul günlerimden beri Doyle okuyucusu olduğumu herhalde söylemem gereksizdir; daha sonra üniversitelerde araştırma yöntemleri ve bilim felsefesi dersleri okuturken, Sherlock Holmes okumaları için, öğrencilerimi, zorluyordum.

Buradaki akılcılığa övgüler düzüyordum ve ilk zamanlar bunun, benim bir keşfim olduğunu sanıyordum. Daha sonra önemli mantık kitaplarında da Doyle'un okutulduğunu gördüm ve daha kötüsü veya daha iyisi, Einstein'ın da, Holmes'un araştırma yöntemini göklere çıkardığını okudum; polisiye romanı aklın savunmasıdır.

Öyle sanıyorum, Orhan Pamuk ile bir ilgisi yoktur.

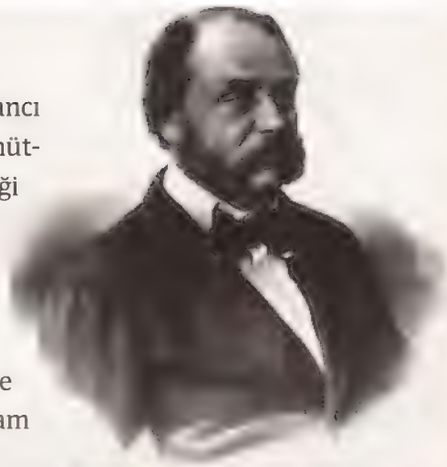

Hasip de Lenin'e bağlı kalarak, Gonçarov'un Oblomov'unu bir tembelliğin çözümlemesi olarak ele alıyor; burası var. Fakat bu yazın tadı az şaheserde benim gördüğüm, insanın bambaşka bir yaşama da tenezzül edebilmesidir. Üstelik Oblomov mezarında bir de karı sahibidir; yaşıyorlar. Bilemiyoruz. Yaşıyorlarsa, ürkütücüdür. Atalarımız yaşıyorsa düşündürücüdür. Biz yaşıyoruz, sevindiricidir.

***

Postmodernizm bir aydın düşmanlığıdır. Cehalete övgü'dür.

İnsanlığın düşünce planındaki kazanımlarına karşı bir hunhar savaş'tır.

İşte bu sırada Hasip Yoldaş'ın "Görme Kılavuzu" başlıklı denemelerini sevinerek ve bir ölçüde de kıvançla okudum. Nedeni şu: Aktüaliteye, günlük sorunlarımıza, bilgi ile, düşünce ile, düşünme ile ve insan aklının kazanımlarını harekete getirerek yaklaşmaya çalışıyor, buna ihtiyacımız vardı. Ben "deneme" tadı aldım, çok zor bir türdür; bayağılık ile ukalalık arasında dar bir geçit diye biliyoruz. Yoldaş Hasip, bu iki yana da düşmeme başarısını gösteriyor; bu çalışmanın özendirici olmasını diliyorum.

Biz, Hasip'i, İzmir'de, üniversitede, bir tiyatro öğrencisiyken tanımıştık; çalışmasında, tiyatrodan bahsetmemesi de mümkün değildi ve bahsediyor. Daha doğrusu yakınıyor; tiyatronun ölümü üzerine satırlarını okuyoruz.

Türkiye'de tiyatro gerçekten öldü mü? Böyle bir sorunun cevabını başka yerde aramak gerek; tiyatro bir sanat olmakla birlikte, öncelikle bir aydın hareketi'dir. Hareket eden ve toplumu harekete geçiren aydın hareketi varsa, tiyatro vardır.

> Galile, değişmeyen hızın değil hızdaki değişmenin önemli olduğuna ısrarla işaret ediyordu, bu ikinci türev'dir. Düşünmek, ayırt etmek'tir. "Farkı farketmeyene" düşünen demek mümkün değildir ve birisi düşünmüyorsa, yoktur. Düşünmek, fark üzerine kafa işletmektir.

Şimdi otuz yıllık bir içsavaştan geçiyoruz. Hepten yok olmanın ucundan döndüğümüzü açıkça kabul etmeliyiz; kaybımız çoktur. Bir kuşak aydın telef oldu, aydın aklıyla mücadele eden, her zaman akıllı başını kaldıran insandı; eğdiler, devletleştiler ve tekelleştiler. Şimdi bu telef olan, devletleştirilen ve tekelli ahtapotun kollarında bir solucan yaşamı sürdüren bu eski aydın, jakobenizme ve halkçılığa düşmanlığı milli marşı saymaktadır; jakobenizme ve halkçılığa düşman bir aydın, yoz'dur.

Ancak aydının ölmeyeceğine, tükenmeyeceğine inanmak durumundayız. Çünkü tiyatronun bitmesi, aydının tükenmesidir; bu, insanlığın geleceğinden umut kesmekle özdeştir.

İki nokta var; birincisi, ölümde yaşamın olmasıdır.

Ölen aydınlar, aslında yeni bir kuşağa yer açmaktadır.

Topraklarımız, aydınsız kalmayacaktır; bu hem bir kestirim ve hem de bir sorumluluk'tur.

İkincisi, ülkemizde, tiyatronun öldüğünü düşünmek, belki de Hasip'in tiyatroya olan sevgisi nedeniyle açıklanabilir, biraz kötümserlik'tir; çünkü aynı dönemde, ülkemizde, tarihinin en güzel tiyatro eserleri yazılıyor, bu dönem aynı zamanda, tiyatro klasiklerinin ortaya çıktığı zamanlardır. Tiyatroda şaheserlerin yazıldığı bir dönemde, daha iyimser olabileceğimizi düşünmek durumundayız.

Daha uzağa bakmamıza gerek yok; üstelik ben daha ilk oyununu gördüğümde, Bilgesu'nun Misafir'inin "klasik" olacağını yazmıştım, Avrupa bir yana, herhalde ülkemizde oynamadığı sahne kalmamıştır. "Arka Bahçe" ise, bu yanı benim açımdan ayrıca bir övgü olmamakla birlikte, dünya tiyatrosuna önemli bir katkıdır; Bilgesu'nun diğer tiyatrolarını ve başka yazarların başarılı eserlerini bir kenara bırakıyorum, sadece bu ikisi, bir sıçramadır.

Bataklıkta yansımamızı görmediğimiz zaman varlığımız ve çıkışımızdan kuşku duymak, aydın tutumu değildir; aydın, kendine inat'tır. Ayrıca işimizin ölmüş atları kırbaçlamak olmadığını da hep bilmek zorundayız; bin dokuz yüz elli ve özellikle altmışlı yılların yüksek dalgasına binen, üstelik bu dalgaya katkıda bulunan, aydınlar inmişlerdir. "Onlar" öldüler; ancak "aydın ölmez" biliyoruz.

Şimdi onlar düşman safındalar.

Her övdükleri tiyatro, her sponsoru oldukları oyun, her pompaladıkları roman, bize yöneltilmiş bir kurşun'dur.

Tekeller ve emperyalizm, aydın kadavralarını, bize kurşun diye sıkıyorlar.

Cesetlere akıl verecek zamanımız olmamak gerekmektedir.

***

Aydın, kendine inat, bir düzlem'dir. Güzelliğe ermiş bir titizlik'tir.

Aydın dünyası vektörler acunudur; vektör, ide taşıyan füzedir. Biz bunu hep böyle görüyorduk ve hep titiz oluyorduk.

Bize sıkılmış füzeler karşısında titizliğimiz, zaman zaman "hırçınlık" olarak da niteleniyordu, önemsemiyorduk.

İnsanımız ve aydınımız, Martçı Darbe'den umudu kırılmadan çıkıyordu ve örgüt ve örgütlü mücadele, hâlâ güzeli yakalamanın en güçlü ve vazgeçilmez aracı sayılıyordu. İşte tam bu sırada, Washington'un artık açığa çıkmış gizli eli, bir "sivil toplum" programı ileri sürüyordu; program, Hegel ve Marx ile cilalanmıştı. Hiç tereddüt etmedik; Haftalık Yürüyüş Dergisi, bu hain kurşunu etkisiz hale getirmeyi en büyük sorumluluk biliyordu. Titiz ve ödünsüz davrandık; "sivil toplum" programının amacını, camileri üzerimize salmak ve örgütlü mücadeleyi öldürmek olarak formüle ediyorduk, yirmi yıl içinde toplumsal mücadele camiler ile "sivil toplum" örgütçüsü denilen bunak, şarlatan ve kalpazanlara bırakıldı, görüyoruz.

Oğuz Atay ile yakınlığımız olmasa da tanıyorduk, iyi ve sevimli bir insanımızdı, yazar olmak istiyordu ve yazar mayasından yoksundu. Fransız modasına uydu, angaje aydın yerine, kırılmış ve titrek aydını propaganda eden, "tutunamayan" ve daha da önemlisi, hiçbir ide ve ilke'ye tutunmak istemeyen bir tipi model yapmaya yöneldi. Hiçbir itirazımız yok; bundan dolayı bu güzel insanımızı mahkûm etmemiz hiçbir zaman düşünülemez, bizim aydın ve yaratıcı dünyamız özgürlüğe ve eleştiriye yazılıdır. Kaldı ki ben, Oğuz'un Mustafa İnan'ın yaşamını konu alan biyografik-romanını çok seviyorum ve bunu her fırsatta dillendiriyorum. Ancak Oğuz'un bu Fransa taklidi denemesini bizim aydınımıza model olarak zorlamaya karşı en sert mücadele vermemiz gerektiğini de biliyorduk ve yapmaktan geri kalmıyorduk.

Latife Tekin'in ise yazar mayası vardı; ancak eylülist darbenin şiddeti ile animizmi estetik bir çizgi haline getiren ve başkaldıran aydına cephe alan romanını mahkûm etmek zorundaydık. Acı dolu, yazık oldu, muhtemelen, bu çıkmaz yola Latife Tekin'i itenler vardı; aydın, sorumlu ve titiz yaratıktır, biz sorumluluğumuzdan kaçamıyorduk. Şimdi, Latife Tekin'in animizmi, ülkemizde temel estetik oldu; bütün insanlarımız, insanlığın tüm kazanımlarından soyulmakta ve solucanlar haline getirilmektedir. Tekin, pre-modernist ve bu anlamda post-modernist bozulmada ve bozmada önde bir yer alıyordu ve muhtemelen de itiliyordu.

Şimdi şu soru var; aydın tarihimizden üç episod yazdım, bunlar arasında bir ortaklık var mı, soru budur. Bir ortaklık var: Her üçü de pazarlanmıştır. Bunlar şu anda post-modernisttirler, jakobenizm ve halkçılığı küfür sayıyorlar ve özgürlüğümüzle camileri özdeşleştiriyorlar; bunlar, artık Türk ilericiliğinin en geri ve Türk gericiliğinin en ileri noktasını temsil ediyorlar.

Biz bunlarla mücadele etmiyoruz.

Biz Washington ve tekeller ile mücadele ediyoruz.

Bunlar, Washington'un üzerimize gönderdikleri kadavradan füzelerdir.

***

Aydın ölmez!

"İnsan ölmez" demek istiyorum.

***

Peki, kâtip ile yazar arasında ne fark var?

Kâtip de yazıcıdır; ancak yazar, diline tutulmuş bir yazıcıdır.

Yazmak eninde-sonunda, güzel ve üstelik her zaman daha güzel, yazma tutkusudur. Dilimiz, daha güzel yazılmaya eğilimlidir.

Hasip Yoldaş'ın kitabı kolay okunuyor, zorlamadan düşündürüyor ve aydınca kazanımları özendiriyor. Ancak artık umudum var, daha az kolay okunan ve düşünmek için daha da zorlayanları da bekliyoruz.

Yalçın Küçük
Haymana Zindanı, 5 Mart, A. Y. (1999)

Bu yazı, Hasip Akgül'ün 1999 yılında yayınlanan Görme Kılavuzu kitabına Yalçın Küçük'ün yazdığı Önsöz'dür.

Kutsal Eleştiri

■ ORHAN GÖKDEMİR

Ceza temyize imkân vermiyordu. Ama önemli olan cezanın miktarı değildi zaten. Önemli olan bir "din adamı"nın yazıya konu sözünün aklanmış, bizim o söze tepkimizin ise mahkûm edilmiş olmasıydı. O, "üç yaşındaki çocuklarla evlenilebilir, dinimiz buna cevaz veriyor" diyordu. Ben ise bu sözün ancak bir pedofil tarafından sarf edilebileceğini söylüyordum.

Orhan Gökdemir yazısından dolayı yargılandığı dava çıkışı adliye kapısında avukatları ve dostlarıyla.

"Tuhafazakâr Süslümanlığın Ekonomi Politiği" dört yıl önce soL'da yayımlanan bir yazımın başlığı. Yazı hakkında, yazıda adı geçen "din adamı"nın şikâyeti üzerine dava açıldı. İstanbul 45. Asliye Ceza Mahkemesi hakkımda 2900 lira para cezasına karar verdi. Ayrı bir başvurusu ile de yazıya erişim engellendi. Hâlâ engelli.

Ceza temyize imkân vermiyordu. Ama önemli olan cezanın miktarı değildi zaten. Önemli olan bir "din adamı"nın yazıya konu sözünün aklanmış, bizim o söze tepkimizin ise mahkûm edilmiş olmasıydı. O, "üç yaşındaki çocuklarla evlenilebilir, dinimiz buna cevaz veriyor" diyordu. Ben ise bu sözün ancak bir pedofil tarafından sarf edilebileceğini söylüyordum. Duruşmada da söyledik; laik cumhuriyetin ölüsü gömülmemişse ve anayasası tamamıyla ortadan kaldırılmamışsa, bebeleri yatağa atma önerisi düşünce özgürlüğü sayılamaz. Bu sapkınlığa itiraz, ne kadar sert ve ağır olursa olsun mahkûm edilemez. Davacı vekili ise müvekkilinin söylediğinin kaynağının kutsal kitap olduğunu, dolayısıyla tartışılamayacağını ileri sürdü. Mahkeme kararı ile bu iddiaya katıldı. Davanın esası budur.

Avukat arkadaşlarım Özgür Murat Büyük ve Özge Demir'le birlikte kararı imkân varsa Anayasa Mahkemesi'ne taşımaya karar verdik. AYM, 29 Kasım 2017'de yapılan başvuruyu 30 Eylül 2020 tarihinde karara bağladı, gerekçeli karar 29 Aralık'ta tarafımıza tebliğ edildi. AYM, "Tuhafazakâr Süslümanlığın Ekonomi Politiği" başlıklı yazıyı mahkûm eden mahkeme kararıyla "Anayasa'nın 26. ve 28. maddelerinde güvence altına alınan ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal edildiğine" hükmetti, ilgili mahkemeden ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yargılamayı yeniden yapmasını istedi. Yani kararıyla bir anlamda laik cumhuriyetin ve anayasasının kör-topal da yürüse hâlâ yürürlükte olduğunu ilgili taraflara hatırlatmış oldu.

AYM'nin gerekçeli kararında şu değerlendirme yapılıyor: "Başvurucunun müşteki hakkında kullandığı ve ergenlik çağına girmemiş çocuklara karşı cinsel ilgi duyan ve psikolojik sorunları olan kimse olarak tanımlanan pedofil kelimesinin değer yargısı içeren son derece incitici, sert ve ağır bir ifade olduğu noktasında bir kuşku bulunmamaktadır. Bununla birlikte ifade özgürlüğü, ifadenin gerçek veya duygusal olup olmadığına ve başkalarının onu yararlı veya zararlı, değerli veya değersiz olarak değerlendirmesine bakılmaksızın ifadeyi korur. İfadenin polemik içermesi veya kırıcı olması bile onu koruma kapsamından mahrum etmez."

Bu durumda "Kamuoyunu yakından ilgilendiren herhangi bir iddia hangi oranda kesin, katı ve dolaysız ise iddia sahibine yöneltilen eleştirilere de aynı oranda katlanma yükümlülüğü olmalıdır." Yani kutsalın

arkasına saklanmak, bizimki gibi yozlaşmış, çürümüş bir düzende bile imkânsızdır. Bunun imkân haline gelmesi için laik cumhuriyetin ölüsünü kaldırmak ve anayasasını bütünüyle geçersiz ilan etmek gerekir. Gücü olan böyle yapar, olmayan eleştirilere katlanır. Karardır!

***

Pedofil, "paid-pedo" çocuk ve "düşkünlük-sapma" philia-fil sözcüklerinin birleşmesinden oluşuyor. Ergen veya henüz ergen olmamış çocuklara duyulan cinsel eğilim demek. Halk diliyle sübyancılık. 18 yaşın altındaki çocuklara duyulan cinsel eğilime dikkat çekiyor bilim. Dünya üzerinde bilinen en ağır ve kabul edilemez suçtan söz ediyor hukuk.

Ama dinin arkasına saklanan birtakım "din adamları" laik cumhuriyetin tepelenmesinden cesaret alarak 5-6 yaşa indirdi çocuklara dadanma sınırını. Sonra aralarından başka bir "din adamı" başını uzatıp "bir yaş da olabilir" dedi. Olabilir tabii; ölçü, ahlak, akıl, izan ortadan kalktı mı embriyo ana rahmine düşmüşse tamam.

Bebeleri yatağa atma önerisinin gerisi de var. Çalışan kadınlar fuhşa hazırlık yapan sürece destek oluyor misal, üç yaşında kız çocukları amcalarının yanına külotla çıkamıyor, kadınların dayak yedikleri için sabaha kadar şükretmeleri gerekiyor... Geçenlerde Diyanet Başkanı da zikretti, bu kafanın kadınlara biçtiği tek "kariyer" eve kapanıp yobaza çocuk doğurmak. Kadınlar cariye, doğurdukları ganimet! Nedir bu "din adamlarının" böylesine ağır sapkınlıkları uluorta zikretmelerinin dayanağı. Kutsal kitap yasaklamamışmış. O halde? Her şey mümkün, her şey serbest!

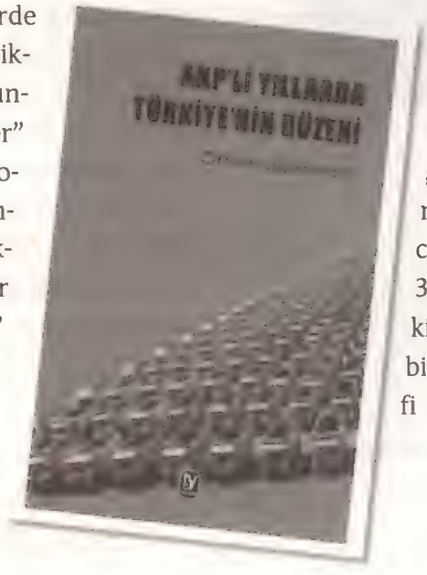

Bunları yargı düşünce özgürlüğü saydıktan sonra nasıl toparlayacaksın? Yobazın kadınları ve çocukları hedef almasını meşrulaştırıyorsun. Gidip o tarikatta, bu yurtta, şu kursta kendisine teslim edilen çocuğa dadanıyor haliyle o da. Yasa ve yasak yok nasıl olsa.

Söyledik, tekrarlayalım; kutsal kitaptan hukuk türetmeye kalktın mı böyle sapkınlaşırsın. Yani "pedofili" durumu karşılayan bir sözcük değil. Bireysel bir hastalık değil çünkü karşımızdaki. Suçlarına kutsallık atfeden eli kolu uzun, kamu kaynakları ile beslenen gerici bir şebeke söz konusu daha çok.

***

O zaman yapılması gereken belli. Bu tür utanç verici "inançları" olanları konuşturmayacaksın, çocuklara erişmesine engel olacaksın. Görev devletin, yargının, toplumun. Hiçbiri üstlenmiyorsa bizim.

Aklı evvel din adamı diyor ki topluma, "Bana 6. yüzyıldan mesaj geldi. Çocuklarla yaşı ne olursa olsun evlenebilirsin. Ancak sen istersen ağına düşürdüğün çocukla yatma, büyümesini bekle." Bekleyeceği ne? Çocuğun dokuz yaşına ulaşması...

Sonucu şu: Çocuk istismarı konusunda ülkemiz dünyada üçüncü sırada. Türkiye Psikiyatri Derneği, ülkemizde istismara uğramış çocuk oranını yüzde 33 olarak tespit etti ki, her üç çocuktan biri saldırının hedefi oluyor demek bu. Tablo bu kadar ağır.

Yıkılmış cumhuriyetin, tepelenmiş laikliğin toplumda yarattığı habis urlardır bunlar. Cumhuriyet yoksa yobaz kural koymaya, yasa yapmaya kalkar. Bugün çoluk çocuğa dadanır, yarın kadını aşağılar, öbür gün yediğine içtiğine karışır. Becerirse namaz kılmadı, oruç tutmadı diye insan boğazlamaya gelir sıra.

Öyleyse, nereden ve nasıl gelirse gelsin, hangi otoriteden, kutsallıktan feyz alırsa alsın engel olacaksın, karşı duracaksın, hesap soracaksın yobazlığa. Diyelim ki bu işlere kutsal metinleri cevaz veriyor, yırtıp atacaksın o metinleri. İnsanlığın gereği ve görevidir bu.

***

Kutsal kitaptan hukuk türetmeye kalktın mı çocukları da kadınları da cinsel bir objeymiş gibi anlatmaya başlarsın. Ahlakı açıkta kalır kutsalının. Laikliği tepeledin mi bıraktığı boşlukta tarih öncesi yaratıklar ürer, kimi çocuklara dadanır, kimi üflenmiş terlik, yanmayan kefen satar.

Peki ne yapacağız? Diyelim ki bizi mahkûm etti düzen, susup oturacak mıyız?

"Muhafazakâr tuhafazakâra, müslüman süslümana dönüşüyor büyük bir hızla. Hayat yeniyor gericinin toplum tasavvurunu; tesettürünü, türbanını, terliğini piyasanın sihirli elleriyle eğip büküyor. Elde kalan cahil bir diktatör ile onun sisteme yaydığı karanlıktan ibaret. Aydınlığı çoğaltıtığımızda o karanlık da dağılmaya mahkûmdur!"

Yargılanan ve sonunda aklanan "Tuhafazakâr Süslümanlığın Ekonomi Politiği" başlıklı yazı bu sözlerle kapanıyordu. Hâlâ aynı yerdeyiz, aydınlığı çoğalttığımızda bu karanlık dağılmaya mahkûmdur...

ERİL FAİLLİK VE SON KEZ HASAN ALİ TOPTAŞ ÜZERİNE

■ TAYLAN KARA

H. A. Toptaş'ın metinleri bu kadar iyi iken şimdi birden kötü mü oldu? Saptamam şudur: H. A. Toptaş dün edebiyat dışı ölçütlerle göklere çıkartılıyordu bugün yine edebiyat dışı ölçütlerle yerin dibine batırılmaktadır.

Güncel bir konu hakkında yazmak kolay ancak bir o kadar da risklidir. Güncel bir yazının okuru hazırdır, gerekli veriler el altındadır. Öte yandan güncel bir konuda yazmak, doğru değerlendirmek için gerekli olduğunu düşündüğüm "olaya belli bir mesafeden bakmak" koşulunu taşımaz; bu nedenle risklidir.

Güncel bir olayla ilgili yazmanın bu riski her zaman aklımdadır ve benim için belirleyicidir. Ancak güncelden ne kadar kaçarsak kaçalım bazen güncel sizi ısrarla kovalar ve yakalar. Bu yazı bu türden bir yazıdır.

Geçen ay, Hasan Ali Toptaş'ın büyük infial yaratan malum olayından sonra bu konu hakkındaki görüşümü soran sayısız mesaj geldi. Bu mesajların nedeni, H. A. Toptaş'ın metinleriyle ilgili daha önce yazdığım ve yazıldığı sırada pek ilgi uyandırmayan yazıların, şimdiye kadar hiç olmadığı kadar yoğun bir şekilde sosyal medyada dolaşıma girmesiydi. İnsan gürültüde düşünemez. Bu nedenle ortam biraz yatıştıktan sonra konuşmak daha uygun olurdu.

***

H. A. Toptaş'ın edebiyatı ile ilgili söyleyeceklerimi yıllar önce yazdığım yazılarda, birçok sunumumda ve kitaplarımın ikisinde ifade etmiştim. Bu konuda söyleyeceğim her şeyi söylediğim için o zaman yazdıklarıma ekleyeceğim yeni bir şey yok. Merak edenler altta verilen bağlantılarından bunlara ulaşabilir.[1] Ayrıca konuyu daha detaylı incelemek isteyenler, Edebiyatla Ahmaklaştırma Felsefeyle Çökertme kitabının 1. cildine bakabilir.

***

Bu yazıların yazıldığı ve bu sunumların yapıldığı sırada, H. A. Toptaş bir ilahtı. Yazdıklarımdan dolayı bana birçok hakaret mesajı gelmiştir ama en çok küfür yediğim iki yazımdan biri, H. A. Toptaş'ın metinlerini eleştirdiğim yazıydı.

Bu yazı ve sunumlardaki eleştiriler, H. A. Toptaş en güçlüyken, dokunulmazken, kariyerinin zirvesindeyken, tartışmasız bir edebiyat ilahıyken yapılmıştı; şimdiki gibi gözden düşmüş, itibarı yerle bir olmuş, hemen hemen herkesin tekmelediği sırada değil...

***

TONGUÇ KUNDİL VE BİR AHMAKLAŞTIRICI OLARAK

PİYASA EDEBİYATI ELEŞTİRMENLİĞİ YA DA "YÜCELTMENLER"

Taylan Kara

Okumadığınız bir kitap hakkında bir yazı nasıl yazabilirsiniz? Öncelikle yayınevlerinin kitabı çıkarırken kullandığı sloganı alırsınız. Bunlar genellikle birkaç sözcükten oluşan vurucu sloganlardır. Bu sloganların en önemli özelliği sanki artlarında çok önemli bir şey varmış gibi "derinlik taklidi" yapmalarıdır. "Derinlmsi cumleler" bazen sadece anlamsız sözcük oyunlarından ibarettir, bazen de bu sloganlar düpedüz saçmalıktan oluşur.

MİSTİSİZMİN VE AKILDIŞILIĞIN YÜCELTİLMESİ: HASAN ALİ TOPTAŞ

Taylan Kara

Hasan Ali Toptaş, son bir aydır taciz çerçevesinde konuşulmaktadır. Öncelikle şunu vurgulamak gerekir:

Taciz konusu, faili yazar olunca özel bir niteliğe bürünmüyor. Tacizin faili, bir siyasetçi, mühendis, müdür, doktor, imam vs. olduğunda konu ne kadar vahimse, yazar olduğunda da o kadar vahimdir.

Konunun hukuki/sosyal kısmı hakkında söylenecek yeni bir şey yok. Taciz kötü bir şeydir, faili/failleri her kimse cezalandırılmalıdır vs. Söylenebilecek neredeyse her şey söylendiği için bu konuda başkalarından farklı ya da özgün bir düşüncem yok.

Taciz konusunu dışarıda tutup konuyu düşünce zemininde kalarak ele alırsak bir sorun apaçık ortadadır.

Son bir aydır sosyal medya, H. A. Toptaş'ın çok kötü bir yazar olduğunu, zaten en baştan beri onu hiç sevmediğini bağıran insanlarla doldu.

Okurlardan ricam, internette bir ay öncesine kadar "H. A. Toptaş metinlerini olumsuz eleştiren kaç yazı var" diye bakmalarıdır.

Ne kadar araştırılırsa araştırılsın, bir ay öncesine kadar H.A. Toptaş metinlerini olumsuz eleştiren 5 yazı bile bulunamayacaktır. Ancak beş dakika içinde H. A. Toptaş metinlerini öve öve göklere çıkaran 500 yazıya rastlanacaktır.

Bugün H. A. Toptaş'ın çok kötü bir yazar olduğunu bağıra bağıra yazanların %99'u, çok değil 1 ay öncesine kadar bağıra bağıra H. A. Toptaş'ın çok büyük bir yazar olduğunu söylüyordu.

Bugün H. A. Toptaş'ın kötü bir yazar olduğunu bağıranların %99'unun 1 ay öncesine kadar onun edebiyatına hiçbir itirazı yoktu.

Bugün onun ne kadar kötü yazdığını ilan eden eleştirmen, daha 1 ay öncesine kadar H. A. Toptaş'ı gelmiş geçmiş en büyük yazar olarak kabul ediyordu.

Bugün "H. A. Toptaş'ın metinleri çok kötü" diyen okur, daha 1 ay öncesine kadar H. A. Toptaş'ın imza kuyruğunda 3 saat ayakta bekliyordu.

Bugün sosyal medya hesabından "H. A. Toptaş zaten saçma metinler yazıyordu" diye twitt atan kurum, 1 ay öncesine kadar H. A. Toptaş'a imza günü düzenlemek için torpil arıyordu.

Bugün H. A. Toptaş'ı zaten hiç sevmediğini yazanlar, 1 ay öncesine kadar Kuşlar Yasına Gider kitabındaki türküler eşliğinde İstanbul'dan Denizli'ye tur düzenliyordu.

H. A. Toptaş'ın bütün kitapları bütün gazete, dergi ve televizyonlarda göklere çıkartıldı. En soldan en sağa kadar bütün basın kurumları onun kitaplarını övdü. H. A. Toptaş bütün kitap eklerinde kapak oldu. Bütün kültür-sanat sayfalarında tam sayfa boy gösterdi.

H. A. Toptaş'ın metinleri yıllarca "tefsir edildi". H. A. Toptaş'a Türk edebiyatında verilen bütün büyük ödüller verildi.

H. A. Toptaş'ın bir romanında geçen türkülerden oluşmuş "playlist".

***

H. A. Toptaş'ın metinleri bu kadar iyi iken şimdi birden kötü mü oldu?

Saptamam şudur:

H. A. Toptaş dün edebiyat dışı ölçütlerle göklere çıkartılıyordu bugün yine edebiyat dışı ölçütlerle yerin dibine batırılmaktadır.

ERİL FAİLLİK

Hasan Ali Toptaş sosyal medyadaki ifşa olayından sonra şu açıklamayı yapmıştı:

"İnsan eril failliğin ne olduğunu anlayana kadar karşı tarafta ne büyük yaralar açtığını bilmeden, fark etmeden, düşünmeden hatalar yapabiliyor. Failliğin ne olduğunu bugün kadınlardan öğreniyoruz. Bilmeden, farkında olmadan yaptığım davranışlar nedeniyle kırdığım, üzdüğüm, yaraladığım bütün insanlardan samimiyetle özür diliyorum."[2]

Platon'un idealar kuramına göre nesneler ve onların ideaları vardır. Elma nesnesi, elma ideasından **pay alarak** var olur.

Bu açıklamanın ilk düşündürttüğü şey "pay alma" konusuydu. Bu açıklamada tikel bir olay, tümel bir şeye bağlanmaktadır. Açıklamaya göre olayın faili "a eril faili", "b eril faili" değil "eril faillik" ise bütün eril failler bundan pay alır.

Artık suç kişisel bir şey olmaktan çıkar, tümel bir kavram dolayımıyla bütün erkeklere paylaştırılır.

Aslında bu tutum, kendini feminist olarak tanımlayan bazı grupların "erkeklik suçtur" diyerek ortak olduğu tutumun aynısıdır. Bu ifade de tıpkı "eril faillik" gibi fiilin failini genele yayarak görünmez kılar. Bilindiği gibi herkesin suçlu olduğu yerde hiç kimse suçlu değildir.

J. P. Sartre'ın bir oyununda "katili olmayan bir cinayet" diye bir ifade geçer. Faili olmayan fiil...

H. A. Toptaş'ın cümlesinde fiilin öznesi, belirli bir kişi değil "eril faillik" tir. Bu "örtücü dil"dir. İki araba çarpışır ve bir kaza olur. Gazete haberi "trafik canavarı can aldı" şeklinde verilir.

Sanki kazayı yapan arabaların sürücüleri değil, onların dışında yollarda gezen bir yaratıktır. Bu dil, failleri saklamak isteyenlerin dilidir.

Yazar Cengiz Gündoğdu'nun alttaki ifadesi, örtücü dile tipik bir örnektir:

Yağmur yağar, sağı solu seller basar.

İki üç ev yıkılır, iki üç insan ölür. Ertesi gün gazetelerde okuruz. "Yağmur can aldı." Görüyorsunuz açık bir anlatım... İnsanlar niye ölmüş. Yağmur taneleri bu insanların kafasını mı parçalamış. Yoksa kurşun gibi yüreğine mi girmiş. Hiçbiri değil. Yağmur işte, bildiğimiz yağmur. Ne diyor gazeteler, o bildiğimiz yağmura. "Yağmur, can aldı." Bu anlatımla yağmur özne oluyor. Yağmur, gökten geliyor, can alıyor. Bu açık anlatım, yağmurun özne oluşu, insanlardan, bozuk kentlere dolduranları saklıyor. Yağmur can almıyor, toprak rantından para kazananlar can alıyor. "Yağmur can aldı" bunları saklıyor.[3]

Oysa insan öznedir ve özne sorumludur. Özne bilir ve değiştirir. Fiili öznesizleştirirseniz bütün bu yüklerden kurtulursunuz. Yukarıdaki açıklamayı "H. A. Toptaş dili ve edebiyatı" diye nitelendirebiliriz.

ŞAİRİN HAYATI ŞİİRE DÂHİL MİDİR?

Parlak bir klişe vardır: "Şairin hayatı şiire dâhildir." diye...

Şairin hayatı şiire dâhil değildir. Şairin ahlakı ya da yaşamı şiirine dâhil olamaz.

Niçin olsun?

Siz şiirleri okurken onu yazan şairin temiz kâğıdına mı bakıyorsunuz? Sıradan okur, bir yazardan evliya, tapılacak, örnek alınacak insan arıyor, sonra da hayal kırıklığına uğruyor. Olan budur.

Bir marangoz, öğretmen, siyasetçi, çiftçi, mühendis ne kadar erdemli ya da alçak olabilirse bir yazar da o kadar erdemli veya alçak olabilir.

Tacizci marangozun yaptığı masa, diğer marangozların yaptığından nitelik bakımından farklı değildir.

Bir yazarın ahlaki sorunları onu kötü yazar yapmaz, kötü insan yapar ya da tersinden söylersek bir yazarın çok iyi bir insan olması onu iyi yazar yapmaz.

Bir yazarın ahlaksızlığı, katilliği, tecavüzcülüğü, faşistliği onu kötü insan yapar, kötü yazar yapmaz. Raflarınız karısını döven, sevgililerine zorbalık yapan şairlerle, çocuk tacizcisi, kumarbaz, ırkçı, yobaz yazarlarla doludur. Bunlar ayıklanacaksa örneğin Dostoyevski, Balzac, Ece Ayhan ya da C. Süreya'nın kitaplarını da okumamak gerekir. Artık bu paralelliği kafalardan atmak gerekiyor.

Bugünkü infial elbette anlaşılır bir şeydir. Bu sözler gündemdeki haklı öfkeyi paranteze alarak yapılan değerlendirmelerdir.

Edebiyat tarihi kötü yazan iyi insanlar, iyi yazan aşağılık insanlarla doludur.

Yazarın eserleri ile yazar arasında elbette bir ilişki vardır ancak bu ilişki böylesine dolayımsız ve doğrudan bir ilişki değildir.

***

Ortada büyük bir ikiyüzlülük vardır. Ortamda hangi ses baskınsa buna uygun bağıran insan ve kurumlardan oluşan rezil bir kültür iklimi üretilmiştir. Okuruyla, yazarıyla, yayıneviyle, kültür sanat sayfalarıyla, kitap ekleriyle bu iklimi üretenler, H. A. Toptaş'ı 1 ay öncesine kadar göklere çıkartıyordu, şimdi de yerden yere vurmaktadır.

Konuya düşünce zemininde bakarsak **bugün tartışılması ve değiştirilmesi gereken şey salt kişi olarak H. A. Toptaş değil, onun bu metinlerini dokunulmaz, erişilmez ve tartışılmaz yapan kültür iklimidir.**

SON SÖZ VEYA OKURA ÖNERİLER

1. Egemen ideoloji, egemenlerin ideolojisidir. Maddeye hâkim olan düşünceye de hâkim olur. Edebiyat ve felsefe toplumsal sonuçları bakımından son derece politiktir. Yeterince olanak verilirse, yeterince üniversite, insan gücü, medya gücü verilirse üretilmeyecek ve yaygınlaştırılmayacak hiçbir düşünce yoktur. Bugün dünyanın en akıllı ve en donanımlı insanları sermayenin çıkarları için çalışmaktadır. Buna sosyal bilimler ve felsefe de dâhildir.

2. Bütün kitap eklerinde, afişlerde, kültür sanat sayfalarında, kitapçı vitrinlerinde hep aynı kitaplar varsa, bir kitap size 40 ayrı kanaldan pompalanıyorsa bu kitaptan şüphe etmek gerekir.

3. Nasıl ki önünüze gelen her yemeği yemiyorsanız önünüze gelen her kitabı da okumamak gerekir. Beyniniz midenizden daha değersiz değildir.

4. Domates alırken gösterdiğiniz şüpheciliğin binde birini lütfen okuduğunuz kitaplar için de gösterin.

---

[1] Mistisizmin ve akıldışılığın yüceltilmesi: Hasan Ali Toptaş
https://www.taylankara.com/post/hasan-ali%C-C%87-topta%C5%9F-edebi%CC%87yati-3-mi%C-C%87sti%CC%87si%CC%87zmi%CC%87n-ve-akildi%C5%9Fili%C4%9Fin-y%C3%BCcelti%C-C%87lmesi%CC%87
Konsensüs Hastalığı ve "Milli Mütabakat Yazarı" Hasan Ali Toptaş
https://www.taylankara.com/post/konsens%-C3%BCs-hastali%C4%9Fi-ve-mi%CC%87lli%C-C%87-m%C3%BCtabakat-yazari-hasan-ali%C-C%87-topta%C5%9F
Edebiyat ve Eleştiri (Afşar Timuçin, B. Sadık Albayrak, Taylan Kara) (Mayıs 2018)
https://www.youtube.com/watch?v=kk6Dff-2j4l4#t=17m45s
Edebiyat ve Felsefeyle Aklın İmhası: Toplam Sürü Yönetimi (Kasım 2018)
https://www.youtube.com/watch?v=iAzWUzdA-g9o#t=24m54s
Bir ahmaklaştırma düzeneği olarak edebiyat ve felsefe (Nisan 2018)
https://www.youtube.com/watch?v=pHzdSDgL-das#t=44m43s

[2] https://www.cnnturk.com/turkiye/unlu-yazar-hasan-ali-toptasin-tacizleri-ifsa-oldu-20ye-yakin-kadin-yasadiklarini-anlatti

[3] Cengiz Gündoğdu, Bir Acaip Nesne Gördüm... İsyan Günlerinde Aşk, Taşkıran, İnsancıl Yayınları, 2004.

DUDAĞIMIN KANAYANI

■ ASIM ÖZTÜRK

Narın çiçeğini öptüm
Gelinciği kaçırdım dağlara
O yüzden rüzgârım isyandadır
Uyurum o uzun geceleri yıldızlarımla,

Kırılmış mermer bir basamak gibi
Acımın aklığıyla akıyorum yıkananlarımla,
Araya girenlerin yıllar olduğunu sandım
Uzun sürdü dilimin kanaması,
Mor bir akasya sürüsünü havalandırdım
Uçurdum kirpiklerimin kuşlarını,

Kanadı kara bir bulut gibi gecelerde
Nereye konsam,
Sesim derin uykuda
Ay ışığım kör sarı pencerelerde,
Duvarların içtiği gölgelerden sonra o sıcak günler
Kaynağını yitirmiş su,
Dağılıp gittim kumun kekeleyerek söylediği hecelerde,

Mevsimler boyu kuru bir tohum gibi
Sağanağı bekledim,
Öğrendim dilini özlemin ışıksız doruklarından,

Yangına koşar gibi dilimin susuzluğu
Neye eğilsem,
Yatağını yitirmiş bir ırmak, derinlerde acılı bir kök
Dağılanımı yeniden topladım gökyüzünden,
Kuş sürülerinin akşamları beklediği yerden,

Erken uyananın kanayanıydım
Gelinciğin kızıl uykusunda,
Eğilip öptüm dudağımdaki narçiçeğini
Yaşananların kokusuyla.

4.4.2016

BİR 12 EYLÜL VE AKP PROJESİ: 'BİR BAŞKADIR' DİZİSİ

KİTLE KÜLTÜRÜNÜN VE İDEOLOJİNİN İNŞASI

■ ÇAĞDAŞ GÖKBEL

İzleyiciler sıklıkla kendilerini ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmekle birlikte Netflix gibi büyük kültür üreticilerinin kültürü ikiye bölmek gibi bir dertleri yoktur. **Gerçekte kültür endüstrisi, toplumu tek bir kültürün potasında eritir ve herkese standart bir ürün sunar. Bu metaya büyülü bir anlam yükleyen bireylerdir.**

"*Kim dokunabilir popüler olana? Milyonlarca insanı peşinden sürükleyen Netflix'in hayali niteliğini kim sorgulayabilir? Düşünen insanlarını, bilimi ve Türkçeyi çoktan terk etmiş bir toplum uçurumun eşiğindedir; uçurum insanları, yalanı gerçekliğe tercih etmeye daha fazla meyillidir...*"

Netflix, karşısına çıkan rakipleri silindir gibi ezen, Amerikan devletinin bir kolu olarak çalışan ve yöneticilerini devlet kadrolarından oluşturan tipik bir propaganda aygıtı.[1] Soğuk savaş sonrası dönemin tartışılmaz mitlerinden biri. Kısacası kapitalist ideolojinin medyadaki altın çağının ışıldayan bir sembolü. Sömürü ilişkilerinin devam edebilmesi için üretim ilişkilerinin her gün yeniden inşa edilmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir. Netflix, bu düzenleyici araçlardan sadece biri.

Gündelik yaşamın çehresi kültür endüstrisinin halesi tarafından sıkı sıkıya sarılır. Peki, Netflix bir üst kültür etkinliği mi, yoksa bir alt kültür etkinliği mi? İzleyiciler sıklıkla kendilerini ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmekle birlikte Netflix gibi büyük kültür üreticilerinin kültürü ikiye bölmek gibi bir dertleri yoktur. Gerçekte kültür endüstrisi, toplumu tek bir kültürün potasında eritir ve herkese standart bir ürün sunar. Bu metaya büyülü bir anlam yükleyen bireylerdir. Kapitalist toplumun fetişist karakterini dikkate alırsak eğer, bireylerin davranışlarını bu şekilde geliştiriyor olmalarını yadırgayamayız. *"Kültür endüstrisi, kültürün çöküşünü, tecim eşyasına indirgenmesini, örnek alacak biçimde kesinleştirir. Kültürel eylemin değere dönüştürülmesi, onun eleştirel gücünü ortadan kaldırır ve ondaki*

özgün bir yaşantının izlerini siler" (Mattelart ve Mattelart, 2009:62).[2]

Başkarakterimiz Meryem, muhafazakârlardan nefret eden ve dizide yansıtılan biçimiyle 'gizli faşist' olan psikolog Peri ile devlet hastanesindeki odasında buluşur. Dizinin daha ilk dakikalarında, yaşamdaki özgün izler kaybolur. Kültür endüstrisinin ürünleri, kapitalist mitleri uygulanması gereken bir şablon olarak dizi ya da filmlerin içeriğine yerleştirir. Bunun için yapay bir çatışma inşasına ihtiyaç duyar. Çünkü, gerçekte toplumun içinde derin çatışmalar ve çelişkiler vardır. Esas antagonizma olan 'sınıfsal çatışma', post modernist bir anlatıyla tamamen ortadan kaldırılır. Kapitalist ideolojinin etkisini giderek arttırdığı ve 40 yıldır zihinlerimizi iğfal ettiği yöntemin adıdır 'post modernizm'. Gerçekte kapitalist ideolojinin ta kendisidir. Bir Başkadır dizisinde bu yüzden toplumun yapay ve gerçek problemleri tek bir potada eritilir. Ortaya tam da Anadolu insanın seveceği tarzda 'ortaya karışık' bir ürün çıkar. Evet, kültür ürünlerinin karışık kebap tarzında izleyiciye sunulmasını üreticiler yadırgamıyor. İzleyiciler de bunu yadırgamıyor. Bu gerçekliği ortaya koymaya kalktığınızda ise her iki tarafın güçlü saldırılarına göğüs germeniz gerekmektedir. Bir Başkadır dizisi, tüm dertlerimize derman olan bir dizi. LGBTİ, Kürt sorunu, kadının toplum içindeki rolü, laik ve muhafazakâr çatışması; siz hangisini almak isterdiniz? Ekran karşısında gerilmenize asla gerek yok, dizi sizin namınıza tüm bu sorunları bir çırpıda düzeltecektir. Vasat önyargılarla ve çoktan işlevini yitirmiş olması gereken anlam inşalarıyla ilerleyen dizi, insanlara tepeden bakan, görüşleri dahi tam olarak belli olmayan bir karakterin gizli türban nefretini manipüle etmektedir. Peri, tepeden inmeci görüşleriyle ve elit burjuva kişiliğiyle karşımıza çıkan bir karakterdir. Meryem ise saflığı, temizliği, kirlenmemişliği ve bir türlü izlerken tespit edemediğim parlak zekâsıyla ekranda ışıl ışıl belirmektedir. Meryem, patronunun düzenli cinsel yaşamını yadırgamaktadır. Çünkü histeri krizlerine girecek ve bayılacak kadar patronunu arzulamaktadır. Öte yandan Meryem, eve gelen kadınları daha fazla yadırgamaktadır. Bedeni hakkında kendi kararını verebilen, seküler ve özgür kadınlara tahammül edememektedir. Özetle, birey olarak var olabilen kadınlar dizide yarı fahişe görünümde temsil edilmektedir. Demek ki saf karakterimiz Meryem, psikoloğu Periden daha iyi bir karaktere sahip, kanatsız bir melek değildir. Bağımsız kadının varlığı Meryem'i rahatsız etmektedir. Toplumumuzdaki kavgaları bitiren ve bizi büyük bir barışa ikna etmeye çalışan dizimizin yaptığı şu işe bakın; Meryem'in duyduğu kin tatlı bir kılıfla ve ahlaklı olmayla ilişkilendirilmektedir; olur arada böyle şeyler.

Cesur yönetmen ve senaristimiz hızını alamıyor; nedense sıklıkla 'seküler' görünen tarafın yatak odasında yaşananlara şahitlik etmemizi istiyor. Anlaşılan o ki muhafazakâr ailelerimiz bölünerek çoğalıyor ya da özgün bir üreme yöntemiyle çocuk sahibi oluyor. Yönetmenin ve senaristin bildiği başka bir gerçeklik var ve bunu toplumdan saklıyorlarsa büyük bir ayıp işledikleri gün gibi ortada.

BİR ORTA ÇAĞ ENGİZİSYONU: KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ VE KİTLE KÜLTÜRÜ

Bir ulus nasıl olur da kendi sorunlarının çözümünü dizilerde arayabilir? Tipik bir orta çağ toplumu bu tür eğilimlere sahiptir. Bir Başkadır dizisi kapitalist ideolojinin temel payandaları üzerine inşa edilmiş, vasatın da altında çeşitli suçların işlendiği, normal toplumsal koşullarda Türkiye toplumuna karşı giriştiği eylemle hesaba çekilmesi gereken bir dizi. Dizide yoksullara giydirilmeye çalışılan bir deli gömleğiyle karşı karşıyız. Yoksullar incelikli düşünme yetisinden uzak, zamanlarının bir bölümünü çalışarak, diğer bölümünü de ibadet ederek geçiren insanlar olarak tasvir ediliyor. Askeri darbeden bu

Kültür endüstrisinin ürünleri, kapitalist mitleri uygulanması gereken bir şablon olarak dizi ya da filmlerin içeriğine yerleştirir. Bunun için yapay bir çatışma inşasına ihtiyaç duyar. Çünkü, gerçekte toplumun içinde derin çatışmalar ve çelişkiler vardır. Esas antagonizma olan 'sınıfsal çatışma', post modernist bir anlatıyla tamamen ortadan kaldırılır.

Çocuk istismarı suçuyla hapishanedeki tarikat şeyhi

yana yaşanan ideolojik dönüşümün çarpık bir gerçeklik kılıfında izleyicinin karşısına çıkarıldığını görmekteyiz. Eylülistlerin (12 Eylül cuntası kast edilmektedir),[3] yoksul insanları yurttaşlık bilincinden uzaklaştırma projesi, AKP döneminde belli bir aşamaya gelmiş gibi görünüyor. Bunun bir gerçeklik olduğunu kabul etmek başka bir şey, yoksulların doğal yaşam biçimlerinin bu olduğunu iddia etmek başka. Dizide işsizliğin, paralı eğitimin ve sağlığın yıkıcı etkilerinin görünmez hale getirilmesi dikkat edilmesi gereken bir diğer yön. Hatta baş karakter Meyem'in devlet hastanesinde saatlerce psikoterapi almasının gerçekle uzaktan yakından ilgisi yok. Sağlıkta devrim mitine yeni bir katkı yapmak istemiş gibi görünüyorlar. Devlet dairesinde çalışan psikiyatristler hastalarına beş dakikadan fazla zaman ayıramıyor.

Dizideki insanların kendi aralarındaki iletişimin korkunç denilebilecek bir düzeyde az olması, derinlemesine diyalogların yokluğu, anlaşılan o ki Netflix'in bize dayattığı gerçeğin ta kendisi. Carl Jung, okuyan karakterin kurduğu ve herhangi bir anlamı olmayan cümleleri saymazsak, dizide iletişimsel anlamda karakterler arasında düzgün bir diyalog olduğunu söylemeyiz. Meryem'in yengesi Ruhiye, tecavüz mağduru bir kadın. Biraz önce ifade ettiğim gibi 'ortaya karışık' her şeyden biraz var. Obur bir tüketici için muazzam bir dizi. Ruhiye, oğluyla birlikte köye gider ve tecavüzcüsü ile yüzleşir. Tecavüzcüsü işlediği korkunç eylemi cahillik ve çocuklukla ilişkilendirerek kendini haklı çıkarmaya çalışır. Bir tarafta bunlar yaşanırken diğer tarafta lüks bir yalıda Halk Tv izlenmektedir. Evet, zavallı yoksullarımız kitap okuyamaz, seküler olamaz, hatta 'Halk Tv' izleyemez. Bunlar fildişi kulelerde yaşayan insanların lüks etkinlikleridir. Ruhiye'ye tecavüz eden adam, Ruhiye'nin kocası Yasin tarafından ağır bir şiddete maruz kalmış ve cezalandırılmıştır. Medeni yasaların ve Cumhuriyet hukukunun ortada dahi olmadığı bir ormanda, insanlığa dair izler bulmaya çalışıyoruz. Post modernizmde insan yok, sadece ve sadece popüler kültürün engizisyonu var. Dizinin kitleler tarafından günlerce konuşuluyor olması bize daha fazla analiz etme hakkını vermiyor. Sonuca doğru ilerlerken, dizide Türkiye Psikiyatri Derneği'nin dikkatini çekecek bazı çarpıklıklar olduğunu belirtmek isterim. Bir Başkadır dizisini izleyen biri olarak artık herhangi bir biçimde psikolog ve psikiyatristlerle iletişime geçeceğimi düşünmüyorum. Doktor Peri, terapiye gittiği bir başka meslektaşının etik dışı eylemlerinin kurbanıdır. Psikolog Gülbin, hastasının tüm sırlarını sevgilisine anlatır ve kutsal olan tüm mahremiyet zamanın ruhu tarafından paramparça edilir. Bazı bölümlerde Peri'nin ahlaklı durma noktasındaki tavırları diğer karakterler tarafından küfürle savuşturulur ve Peri'nin tavrı dindar insanlara duyduğu saplantının bir uzantısı olarak değerlendirilerek kınanır.

Bireyler kültür endüstrisinin kuvvetli saldırıları altında birey olma özelliklerini yitirirler. Buna dair en çarpıcı tespitler Oscar Wilde'den gelmiştir; Wilde, Adorno ve Horkheimer'dan önce kitle kültürünü eleştirir ve özgün bir yaklaşım sergiler. Wilde'ye göre, kitlelerin etkisi altında kalan sanatlar biricik olma özelliklerini yitirir. Bu özelliklerini yitirmekle kalmaz, toplumu kaba bir cehaletin etkisi altında sarıp sarmalar. Normalde bireyleri geliştirmesi gereken sanatlar, yaratılan bu kitle kültürü sayesinde iktidarın otoritesini güçlendirdiği birer tüketim nesnesi haline getirilirler (Wilde, 2016: 71). Kitle iletişim araçlarında yaşanan her gelişme tahakküm ilişkilerinin çeşitlenmesine ve toplumdaki yabancılaşmanın giderek artmasına yol açmak-

tadır. Gelinen noktada ortaya çıkan kitle toplumu, tüm varlığıyla kendisini sosyal medyada temsil etmektedir. İnsanlar tıpkı orta çağda olduğu gibi kadın ve erkeklerin kazıklara bağlanarak yakılmasından adeta güçlü bir haz duymaktadır. *"Kitlelerin kalemin kaldırım taşından güçlü olduğunu ve bir tuğla parçası olarak da kullanılabileceğini keşfettiği gün, yandığımız gündü. Hemen gazeteciyi bulup çıkardılar, onu geliştirip yetiştirdiler ve kendi çalışkan ve iyi ücretli uşakları haline getirdiler (...) Eski günlerde insanları işkence tahtalarının üzerine gererlerdi. Şimdi basın var"* (Wilde, 2016:85-57).

Toplumun McDonaldlaştırılması süreci tamamlandığına göre, artık gerçeklikle herhangi bir işimiz olamaz. Gerçeği hatırlatanları yakmalı, yoksunluklarımızın hıncını tıpkı orta çağda olduğu gibi yabancı olarak gördüklerimizin üzerine boşaltmalıyız. Böyle bir toplum, gerçeği baş aşağı görmeye başlar. Cumhuriyeti bir zenginler ve elitler öğretisi olarak görmeye başlar. *"Düşünen insan için, tüm Fransız Devrimi'nin en trajik olayı, Marie Antoinette'in kraliçe olduğu için öldürülmesi değil, Vendee'li köylünün feodalizmin çirkin davası uğruna seve seve ölüme gitmiş olmasıdır"* (Wilde, 2016:35).[4] Sinemanın kapısı açıldı ve onlarca emekçi adeta salona hücum etti. Herkes Polat Alemdar'ın ABD askerlerinin hakkından nasıl geldiğini izlemek için adeta çıldırıyordu.[5] Yüce ulusumuz, yüzüne yediği tokadın acısını 'Yerli Rambo Polat'a' havale etmişti. Alın teriyle para kazananlar, gündelik yaşamın gerçekliğine kısa sürede geri dönecek ama zihnimizde açılan gedikler kolay kolay kapanmayacaktı. Dizilerdeki mülayim imamların yumuşak yüzüne kanacak, çocuklarımızı onların acımasız kollarına teslim edecektik. Tarikat yurtlarında tecavüze uğrayan çocukların çığlığı daha kesilmeden, diziler vasıtasıyla birileri bizi hayatlarımızı karartan insanlarla barıştırmak istiyor. Bu hayasız sömürü düzeni ortadan kalkmadan gerçek bir barış asla olmayacak. Neticede bir süre daha ışıklı ekranın karşısında rüyaya dalan bir ulusun ölüm uykusuna tanıklık etmeye devam edeceğiz.

---

[1] Netflix, eski ABD ulusal güvenlik danışmanı ve Obama yönetimi sırasında Birleşmiş Milletler büyükelçisi Susan Rice'ı yönetim kuruluna atadı... Netflix başkanı ve CEO'su Reed Hastings yaptığı açıklamada, "Büyükelçi Rice'ı Netflix yönetim kuruluna davet etmekten mutluluk duyuyoruz" dedi. "Onlarca yıldır zor, karmaşık küresel sorunları zekâ, bütünlük ve içgörü ile ele aldı ve onun deneyiminden ve bilgeliğinden yararlanmayı dört gözle bekliyoruz." Kaynak: Variety.com (2018 yılında yayınlanan haber metni).

[2] Mattelart, Armand ve Mattelart, Michéle (2009). İletişim Kuramları Tarihi. Çev: Merih Zıllıoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.

[3] 12 Eylül Türkiye'de inşa ettiği 'ideolojik' atmosferin kaynağını dışarıdan alır. Ekonomi, eğitim, medya; kısacası tüm toplumsal yaşama nüfuz eden bu anlayış, Avusturya kökenli düşünür Friedrich August von Hayek'e dayanmaktadır. Hayek, sosyalizmin karşısına 'yeni liberalizm' anlayışıyla çıkar. Özgürlükler ve demokrasiyle süslediği fikirleri halklara korkunç acılar getirmiştir. Ronald Reagan, 'süt hırsızı' Margaret Thatcher, Şili diktatörü Augusto Pinochet ve Kenan Evren/Turgut Özal gibi isimleri etkilemiştir. Bu yüzden dikkatli okurların yazıyı bitirdikten sonra Friedrich Hayek'i araştırması ve incelemesi gerekmektedir.

[4] Wilde, Oscar (2016). Sosyalizm ve İnsan Ruhu. Çev: Fatih Özgüven. İstanbul: Metis.

[5] Bknz: Türk Sinemasında Algı Yönetimi: Kurtlar Vadisi Irak Örneği

Van Gogh

SOĞAN BOZUMU

■ FİLİZ ÖZDEMİR

Soğan da olsa rızık işte,
ekmek soğan olsun,
helalinden olsun der
dedem. Kavga yok herkes
payına düşene razı.
Tepemdeki güneşten,
gölgeler bile sinmiş.
**Dönüp durup arıyorum,
yok gölgem, güneş tepede
olunca gölgeler saklanıyor
zahar.**

Tepe köy muhtarı haber salmış, soğan bozumu varmış.

Bizim buralarda her bir ürünün bozumu olur mevsimi biterken. Soğan, patates, mısır, yerfıstığı, susam...

Tarla sahibi ürünü toplatır, geriye kalanına üşüşür köylü, Allah ne verdiyse toplar kışlığını.

Akşamdan hazırlanıyor Ayten halam. Nevale, alet edevat... Solucanlar için bir kutu bulmam gerek, kara tavuk Asiye çok sever solucanı... Benim hamarat Sevda halamın dikiş kutusunun yanında yer yer sarı boyaları aşınmış bir çay kutusu. Açıyorum içi düğme dolu!

Sabah erken yola koyuluyoruz. Köylük yer güneş doğmadan uyanır.

Halamın elinde şimşir ağacından sağlamca bir değnek, başıboş köpekleri korkutmak için

"Hoşt gavur!"

"Hala keşke bizim Baraz'ı alsaydık."

Baraz bizim yaşlı kangalımız...

"Benim değneğimden de korkarlar, bak nasıl savruldular sağa sola..."

"Hoşt itoğlu!"

Biri daha halamın sövmesiyle havlayarak geçip gitti yanımızdan.

"Korkma, havlayan köpek ısırmaz!"

"Kızarım ama severim de bunları.

Köyde tilki, kurt fink atar, kümeste tavuk mavuk kalmaz vallahi bu itler olmasa."

"Geçen kış tilki kümesteki bütün tavukları boğmuştu hatırladın mı?"

"Hatırladım. Salyangoz topladığımız günü de..."

Salyangoza çıkarız her yağmurdan sonra, kilosu 50 kuruştan alıyor tüccar. Yüz tanesi anca bir kilo ediyor. Yabancı ülkelere satarlarmış, krem yaparlarmış. En kocamanları mezarlıkta olur. Dokunduğum anda kafasını çekiverir kabuğuna. Yapışkan ıslak salyalı, böyle kusacak gibi olurum, Sevda halam bir nane şekeri tıkıverir ağzıma. Korkarım mezarlıktan, titreye titreye, yarınki harçlığı düşünerek, korkmayı unutarak.

Dönüp arkama bakıyorum gelen var mı diye...

"Ya gene gelirlerse!"

"Gelsinler, gelecekleri varsa görecekleri de var."

Cebindeki kara taşı gösteriyor.

"Aha şunu fırlattım mıydı it sesi çıkarırlar kuzum korkma sen."

Sol bacağıma gidiyor elim, kanıyor sanki.

Geçen güzdü, salyangozdayız, dar kuytu karanlık köşelere birikir salyangozların en irileri. Çocuklar girer anca buralara. Onlarcasını sepete topladım, ellerim yapış yapış. Mezar taşlarının arasından çıktım ki salyalı, sivri dişli, kırmızı gözlü o itle burun buruna yerde sürünüyorum, bir yandan avazım çıktığı kadar amca diye bağırıyorum, dişlerini geçirdi sol bacağıma, amcam yetiştiğinde bacağım kan revan içindeydi.

Ürperdi içim elim gene gitti yaralı bacağıma.

Köyde aşı yok. Nasıl yağmur, Gür dere taşmış. Kasabaya gidecek ne traktör ne köprü. Dereyi geçmek gerek dedi amcam. Ateşim çıkmış, bacağım şişmeye başlamış.

Deli Yusuf'un kıt'a dur sesiyle irkiliyorum.

"Anam, bu gene savaşa gidiyor!"

Halam elini ağzıyla kapatıp gülüyor.

Başında asker şapkası, elinde düdük, böyle general edasıyla selamlıyor bizi.

"Hala beni nasıl götürdünüz o gün kasabaya?"

"Ebe kadın aşı olması şart, hemen bu gece dedi. Berat Amcanla ben annemin koluna girmişiz, annem seni omuzlarına oturtmuş. Çamurlu azgın dere. Ağaç kütük ne varsa katmış önüne sürüklüyor. Göğüslerimize kadar suya gömülmüşüz, bi baktım annem seni başının üzerine kaldırmış ıslanmayasın diye, senin kolun yana düşmüş, içimi bir alev sardıydı Allah bir daha yaşatmasın."

O gün anam, kızım büyüyünce doktor olsun, çocuk doktoru hem de. Bizim köyün doktoru olsun dediydi.

Köpeğin diş izleri durur hâlâ bacağımda. Ve babaannemin gerçekleşen dileği... Göremedi ya, malum oluyordur illa ki.

Ellerimizde nacaklarımız, benimkisi ufacık, dedem demirci Hüsnü amcaya yaptırmış elime göre. Halam ekmeğimizi suyumuzu almış çıkınına.

Raziye kadın bakırlarını parlatıyor sabahın köründe. Tandırdan çektiği tezek külüyle ovduğu bakırlar ayna gibi parlıyor.

"Nereye böyle erden erden?"

Meraklı, köyün ayaklı gazetesi!

"Tepe köye soğan bozumuna gideriz."

"Hee, biz kasabadan aldık kışlık soğanımızı."

Kinayeli alaycı sesi...

Halam kızgın, dişlerinin arasından:

"Zengin ya, kendiliksiz."

"Kendiliksiz ne demek hala?"

"Raziye demek..."

"Nasıl yani Raziye'nin kendi yok mu?"

Gülüyor halam, gülerken çok seviyorum onu.

"Böyle yersiz konuşan, kalp kıran işte, görgüsüz, başkalarının eksiği ile alay eden..."

"Torunu Firdevs de kendiliksiz o zaman..."

"Niye ki?"

"Boya kalemleri var renk renk, gösterip duru, heves ederim çok."

"Cinsine çekmiş işte aynı nenesi!"

Kıkırdıyoruz.

Tepe köy, kıraç tepenin ardında... Halam başımı tülbentle sarıyor, güneş geçmesin diye. Kenarlarında kırmızı, yeşil boncuklar var, yürüdükçe gözlerimin önünde çiçekler dans ediyor sanki. Uflaya puflaya tırmanıyoruz tepeyi, tülbendin pulları terli alnıma yapışıyor.

Tarla irili ufaklı insan dolu, kadın, erkek, çocuk...

Nacaklarımızla dalıyoruz toprağa. Halam eşeliyor çatlak, susuz toprağı. İrili ufaklı soğan başlarını gömüldükleri topraktan çekip alıyoruz. Çoğu ufak, ara ara besili solucanlar çıkıyor topraktan, düğme kutusuna atıveriyorum halamdan gizli. Babaannemim düğme kutusu, renk renk irili ufaklı düğmeleri kalem kutuma boşalttım, dönüşte gizlice koyucam hepsini gerisin geri.

Soğanlar, insanlar, tepeler, düğmeler irili ufaklı her şey. Solucanlar salyangozlar. Dünyada hep iriler ve ufaklar var galiba.

Kamburu çıkmış bir nene ıhlaya ıhlaya nacak sallıyor, az ilerde bir kadın sırtına bebeğini bağlamış az daha eğil-

se bebek tepe taklak, karnı burnunda genç bir kadın oturmuş toprağa açmış bacaklarını iki yana öylece eşeliyor sağını solunu. Tam karşımdaki oğlanın yanakları sıcaktan al al, burnundan akan yeşil sümükleri yalar durur.

Soğan da olsa rızık işte, ekmek soğan olsun, helalinden olsun der dedem. Kavga yok herkes payına düşene razı.

Tepemdeki güneşten, gölgeler bile sinmiş. Dönüp durup arıyorum, yok gölgem, güneş tepede olunca gölgeler saklanıyor zahar. Terini siliyor Ayten halam.

"Yeter gayrı iki çuval, fazlasını taşıyamayız."

Düğme kutum solucan dolu, çuvallar soğan.

Sırtlanıyor halam.

Acıktık, susadık bir ağaç gölgesi aradık, bir kaya kovuğunun gölgesine sığındık.

Yeşilli morlu pazen pijamamdan artan kumaşla bohça dikmiş Sevda halam. İçinde nevalemiz. Bazlamaya soğanların yeşilini sarıp iştahla yiyoruz, elma gibi ısırıyorum koca bir baş soğanı, öyle acıkmışım yani.

"Suyumuz az kaldı Gül, çok soğan yeme."

Toprak testideki son yudumu içiriyor.

Susadıkça soğan yiyorum, yedikçe susuyorum. Eve var beş altı kilometre. Dilim damağıma yapışıyor.

Yola koyuluyoruz, sıcak ve kum, dişlerimin arasında kum tanecikleri gıcır gıcır. Halam çuvalların altında debeleniyor, bedeni gözükmüyor, çiçekli yemeninin örttüğü kafası, çamurdan tozdan rengi silinmiş naylon terliklerle soğan çuvalları yürüyor sanki. Gülmek geliyor içimden...

"Sana dedim o kadar soğan ekmek yeme diye."

Yeşilli morlu pazen pijamamdan artan kumaşla bohça dikmiş Sevda halam. İçinde nevalemiz. Bazlamaya soğanların yeşilini sarıp iştahla yiyoruz, elma gibi ısırıyorum koca bir baş soğanı, öyle acıkmışım yani.

Gözlerime dolan kumları temizliyorum.

"Sen de yedin niye susamadın?"

Dudaklarını gösteriyor; kurumuş.

"Bak, susamamışmışım."

Üzülüyorum, sessiz ağlıyorum bu sefer.

"Büyüyüp para kazanınca Gür dereye köprü, Tepe köy yoluna sebil yaptırıcam. Bi de sana altı kösele deriden renk renk terlikler."

"Essahtan mı kız, anam ben de Raziye kadına gerim gerim gerilirim o vakit."

Halam gülüyor ya, dilimi ağzımda şaplatıyorum, tükürük olsun yok.

"Haydi, yol bitmez yürümezsek."

"Hala suuu!"

"Bak, sana soğan yahnisi yapcam yarın." Kıs kıs gülüyor.

Başımdaki yemeni düşmüş, aranıyorum yok, olsun Sevda halam yenisini işler bana.

Çerçi Hasan'dan on yumurta, bir mintaks kutusu bulgura yemeniyle boncukları takas ederiz gene.

"İstemem daha bir sene, soğanı görmek bile istemem. Su isterim sadece su!"

"İyi o vakit, kuyudan buz gibi su çekip maşrapa maşrapa içeriz."

"Yalağı da doldururuz demi hala? Hem serinler hem yunar yıkanırız."

"Doldururuz elbet eve varır varmaz hem de."

İnsan susayınca hayal kuramıyor.

Ayağımın altındaki toprak yürüyor.

İnce cılız bir kertenkele kayıyor tepeden aşağı, bıraksam kendimi ben de kayıversem yokuş aşağı.

"Dur hele, birileri geliyor bizden yana."

Çuvalları indiriyor sırtından, belini doğrultuyor, elini siper ediyor gözlerine.

"He yaa, abimle Sevda!"

Essahtan amcamla Sevda halam bu gelenler.

Amcamın mazotlu motoru, tozu duman ederek yaklaşıyor.

Ben zıplıyorum sevinçten, ortalık gene toz duman.

"Az önce bayılıyodun ya, sanki günlerce Arap çöllerinde kaldı haspam!"

Hayal kurmak geliyor içimden, develer, çöl, serap. Sonra o korkunç yüzlü Araplar. Vazgeçiyorum.

"Baktık geciktiniz çıkıp karşılayalım dedik."

Berat amcam, baba yarım.

"Atla!" diyor.

İç cebimi yokluyorum yok, düğme kutusu solucanlar yok. Arandığımı görüyor Ayten halam; kafasını sallıyor öne arkaya, işaret parmağını sallıyor, cezalıyor sanki beni.

"Bunu mu arıyorsun?" diyor düğme kutusunu gösterêrek.

Kafamı sallıyorum mahcuplaşarak.

Elimde koca bir maşrapa su, soğanlar, halamlar, solucanlar. Doluşuyoruz motorun mavi boyalı sepetine. Sevda halam yol boyunca burnunu tutuyor, hep yanında taşıdığı her derde deva nane şekerinden tıkıyor Ayten halamla ikimizin ağzına...

Soğan kokuyoruz günlerce...

CEMAL SÜREYA'YI GÖRMEK

■ HAKKI AVAN

Temmuz sıcağının iyimserliğinde Ankara... Kızılay'da Zafer Çarşısı uğrak yerim oldu. Bu yeraltı çarşısının gönüllüsüyüm. Yaz kış sığınağım.

Çarşının geniş merdivenlerinden inince solda Güzel Sanatlar Galerisi'nin giriş kapısı görülür. Kapının hemen sağında bir şövale durur, üzerinde açılan serginin adı yazılıdır. Ressamın ya da heykeltıraşın adı da okunur. İnsanlar girip çıkar ışıklar içinde.

Ressam Turan Erol, resim dersimizde resim sanatının temel kavramlarını, yerli ve yabancı ressamların yapıtlarından örnekler göstererek anlatır. Seçtiği tabloları sanki kendi fırçasından çıkmış kadar güzel betimler, ilgi uyandırır. Bir dersini Güzel Sanatlar Galerisi'nde verdi. Sergideki tabloları renk, konu ve teknik açılardan değerlendirdi. Bir resme nasıl bakılacağını, nasıl yorumlanacağını severek öğrendim sanırım.

Zafer Çarşısı'ndaki kitapçılar da uğradığım yerler arasında kaldı. Nerde olursa olsun kitapevlerinin vitrinlerini hep sevmişimdir. Zaman ayırırım kitap vitrinlerine. Yeni çıkan dergilere, kitaplara vitrinden bakmadan dükkâna hemen girmem. Bir resme, bir heykele, bir fotoğrafa nasıl bakıyorsam kitapçı vitrinine de öyle bakarım.

Nedense plakçı dükkânlarına girip çıkmadım. Müziği sevmediğimden değil bu. Bir gereksinim, bir alışkanlık olmadı bende. Ama ses sanatçılarının camekânlardaki fotoğraflarına bakmadan geçmem. Geçmedim.

Günün hangi saati, şimdi kestiremiyorum ama bir öğle vakti olabilir. O yeraltı çarşısında, Remzi İnanç'ın Toplum Kitabevi'ne girdim. Vitrinde bir değişiklik yoktu herhalde. Olsaydı, oyalanırdım. İnanç biriyle sohbete durmuş. Başka da kimse yok kitabevinde. Gülümseyişi kendine yakıştıran bir adam Remzi İnanç'ın karşısındaki: Cemal Süreya. Tanıyor gibiydim. O an bir şiir seçkisindeki fotoğrafı gözümün önüne geldi: Yeni Şiirimiz *(Hazırlayan: Sabahattin Batur, ikinci basılış, Varlık Yayınları, 1965).*

Lise yıllarımda elimden hiç düşmedi Yeni Şiirimiz. Seçkideki şairlerin fotoğraflarının altında yazılı adları silince bile, kimin fotoğrafı olduğunu söyleyebilirim. Sonraki yıllarda Cemal Süreya'nın başka fotoğraflarını mutlaka görmüşümdür ama belleğimde seçkideki fotoğraf yer etti. Saçları alnından biraz geri çekilmiş, alnı açık, ışıldayan gözlerle gülümsüyor. Cemal Süreya Seber yazılı; Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdiği de belirtiliyor kitapta.

İşte, Cemal Süreya karşımda. Yüzünde aynı gülümseyiş. Sanki biraz mahcup gibi. Ben de öyleyim. Yanına yaklaştım. "Hangi okulda okuyorsun?" diye sordu önce. "Siyasal Bilgiler, Basın-Yayın'da" diyorum kısaca. Sonra, "Hangi dersleri okuyorsunuz, hocalar kimler?" sorusu geldi. Anayasadan kamu yönetimine, siyasi tarihten toplumbilime, ekonomiden istatistiğe, siyasal düşüncelerden siyaset bilimine, uluslararası ilişkilerden halk eğitimine, sosyal politikadan fikir ve sanat eserlerine, basın tarihinden basım tekniklerine, edebiyat ve tiyatrodan resim sanatına değin derslerin adını sıraladım. Geniş bir yelpaze.

Hocalarımdan kimleri saymadım ki: Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Mümtaz Soysal, Seha L. Meray, Cahit Talas, İbrahim Yasa, Cevat Geray, Nermin Abadan-Unat, Taner Timur, Cevdet Kudret, Metin And, Turan Erol.

Şaire bu adların dışında, çok kıymetli hocalarımın adlarını söylemiş miydim? Bilmiyorum.

Gülümsedi Cemal Süreya; Remzi İnanç söze hiç girmedi, dinledi öyle. O ara ben mi yoksa İnanç mı, Cemal Süreya'nın Üvercinka ile Göçebe'sini raftan çıkarıp şairin eline uzatmıştı. Doğrusu, aklımda kalmamış bu eylem.

Cemal Süreya cebinden ince bir tükenmez kalem çıkardı; taburenin üzerinde, ilkin Göçebe'nin dış kapağını açtı, bana baktı: "Adanalı mısın?" diye sordu. "Aksaray doğumluyum" dedim. "Adana'daki teftişimde Avan soyadına çok rastladım" dedi. Göçebe'ye o günün tarihini düştü: 30.7.1973. Temmuz sıcağı benim de tarihime yazıldı. Üvercinka'yı "Kardeşim" diye imzaladı. Gülümsüyordu.

Güleç insanların yüzü, yeryüzünü hiç terk etmez. Solmayan çiçekler gibidir onların yüzü. Cemal Süreya'nın yüzü de öyle.

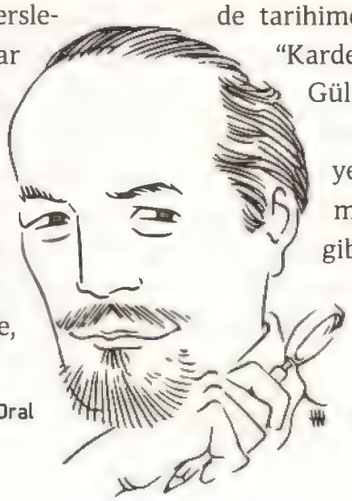

Tan Oral

ÇİL HACI

■ HAMZA DEMİR

1960 sonlarına kadar "Yazıya gitme", "Kaçağa gitme" vardı. Eşek ve katırlarla Urfa ovalarına kuru dut, üzüm, pekmez gibi şeyleri götürüp oralarda buğday-arpa-nohut gibi tahıllarla değiştirilmesine "yazıya gitme" denilirdi. **"Kaçağa gitme" de, atlarla (bazıları da yaya) Suriye'ye, daha çok Halep'e gidip oradan kaçak kumaş getirerek kasabada ve civar köylerde satma ya da buğdayla değişme işiydi.**

"Gece garanlıııık... Gorhuyooooommmm... Yalanız başıma Erkenek'ten Tut'a katırla yük getiriyom. Ağdagin bir yerinde bir dere var. Çukurda. Orasi çok hoflü (ürkütücü). Oraya geldim. 'Mismillah mismillah' diye katırın arhası sıra yürüyom. Tam derenin azıcık kalmış suyunun üzerinden katır atlarken birden 'çat çaaaaat' etti. Bir şimsek caktıki, nasıl bir şimsek. Arkasından gök gürüledi. Korkumdan saclarımla birlikte şapkam havaya kalktı. Katırın kuyruğuna yapıştım...."

Bir sene Hacı Emmimlerle Adana'ya pamuk toplamaya birlikte gitmiştik. Pamuk tarlasında çadırlarımız yanyana olurdu. Hacı emminin eşi Fatma Bibim (Böyük Gelin) öz bibim (halam) Fatma'nın kızıydı. Ulupınar'da da komşuyduk. Adana sıcağında gün boyu pamuk topladıktan sonra çadırlarımıza gelir, yemeklerimizi yedikten sonra bitişikteki Fatma bibimgilin çadırına, Hacı Emminin (Çil Hacı) hikâyelerini dinlemeye giderdik. Girişte yazdığım sahne, Hacı emminin anlatımıyla orada dinlediğim o anı-hikâyelerden birisindeydi.

Hacı emmilerin, Ulupınar'da babasının bostanının (bahçesinin) içine yaptığı toprak evden başka bir karış toprağı yoktu. Ailesinin geçimini katırcılık yaparak, Çukurova'ya kazmaya ve pamuğa giderek, başkasının tarlasını yarıya icara (kiraya) alıp değişik tahıl-tütün vb. ekerek geçindiriyordu.

Bunu yapan sadece Hacı Emmi değildi. Tut'un ekime uygun arazisi nüfusa göre çok az olduğu için oldu bitti Tutluların çoğu geçimlerini "dışarıdan" sağlamaya çalışırlar. 1960 sonlarına kadar "Yazıya gitme", "Kaçağa gitme" vardı. Eşek ve katırlarla Urfa ovalarına kuru dut, üzüm, pekmez gibi şeyleri götürüp oralarda buğday-arpa-nohut gibi tahıllarla değiştirilmesine "yazıya gitme" denilirdi. "Kaçağa gitme" de, atlarla (bazıları da yaya) Suriye'ye, daha çok Halep'e gidip oradan kaçak kumaş getirerek kasabada ve civar köylerde satma ya da buğdayla değişme işiydi.

"Geçimini sağlama" dediğim, aile nüfusuna göre baba o sene aileye yetecek bulgur ve un için gerekli buğdayı uydurmuşsa sırtını duvara yaslayabilir, "Bu sene de tamam" diyebilirdi. Daha sonra, yanılmıyorsam 1960 başlarından itibaren Çukurova'ya pamuk kazma ve toplamaya, Mersin'e mecrefe (limon-portakal bahçelerinde kazma işleri) ve kuyu kazmaya; Mersin içinde kahvelerde lokantalarda çalışmak için gidilmeye de başlandı. Sanırım Çukurova'ya topluca yönelme, bir zamanlar Tut'ta hayli yaygın olan çulhacılığın (dokuma tezgâhlarında bez, savan, çul, kilim dokunurdu) Maraş-Antep-Bes-

ni'deki dokuma tezgâhlarının sanayi elektriğinin gelmesiyle birlikte ilkel manifaktür üretimden modern sanayi üretimine (fabrikalaşma) geçmesiyle elektriği olmayan Tut dokumasının çökmesi sonucu başladı. 1970 başlarında ekimi serbest olan tütüncülük ve "Alamancılık" da Tutlunun önemli geçim kaynağı oldu.

GECELEYİN AĞDAĞ'I AŞMAK

Hacı Emminin eşi Fatma Bibimi üç sene önce kaybettik. Hacı Emmiyi de bu yaz sonu. Geldiğimde yanına uğramıştım, yine uzun sohbetini dinlemiştim. Gözleri görmüyordu artık. Yaşının seksen sekiz olduğunu söylediler çocukları. Geçen seneye kadar Ulupınar'daki evlerinde kalıyordu. Ben her yaz tatiline gittiğimde onlara uğrar, hal hatır sorardım, gelmişten geçmişten sohbet ederdik. Geçen sene Ulupınar'a çıkmaya gücü yetmeyince kasabanın merkezinde bir ev kiralamışlar, orada kalıyordu.

Geçen sene yazın Ayşe ile evini ziyarete gittiğimizde Hacı Emminin güzel sohbetini, hayat hikâyelerini yeniden dinlemiştim. Ama ne hikâyeler... Şimdiki zamanın insanının aklı almaz hikâyeler... Kendisinin ve ailesinin karnını doyurabilmek için girdiği zorlu hayat kavgasından akılda kalan parçalar, yaşanmışlıklar.

Yukarıda bir kısmını yazdığım katırcılığı bir düşünün... Çocuklarının birkaç günlük yiyeceğini karşılayabilmek için Malatya-Erkenek ile Tut arasındaki o koca Ağdağı -ki arada hiçbir köy veya ev yoktur- geceleyin tek başına geçmek...

YÖRÜKLERİN DEVESİ

Geçen yaz evlerinde anlattıklarından iki hikâye daha beni çok etkiledi:

Hacı Emmi, Tut'un yaslandığı Hacı Mammet dağının arkasında, kasabanın kuzey batısına düşen Bulanık köyünde bir tarla yarıya kiralar. Kaldırılacak mahsulün yarısı tarla sahibine yarısı kendisine paylaşılacaktır. Fasulye ekmiştir ve tarlanın yanına da bir hayma (ağaç ve dallardan kulübe) kurmuş. Fatma Bibim ve çocuklar da o haymada kalmaktadırlar. Kendisi zaman zaman yaya Tut'a giderek yiyecek gibi ihtiyaçları getirmektedir. Bir gün yine Tut'a gelir, ihtiyaçları hazırlar, yatsı namazı okunurken Bulanığa gitmek üzere yola koyulur. Çanakcı'dan çıkarak Yarpuzlu'yu geçecek, yaya yaklaşık iki-üç saatlik yol yürüyerek tarlaya ulaşacaktır.

Hacı Emmi şöyle devam etti hikâyesine: "Sırtımda erzak dolu torba her zamanki gittiğim yoldan gidiyom. Yarpızlı'yı geçince ileride bir düzlük var. Davarcıların koyunları-keçileri yatırdığı bir düzlük. Orası bomboştur. Ağaç veya çalı gibi şey yoktur. Harman yeri gibi dümdüz. Oraya yaklaşınca bir karartı gördüm. Ne olduğunu anlamak için karartıya iyice yaklaşırken kendi kendime 'Allah Allah, burada bir şey olmayacaktı. Bu karartı ne' demeye kalmadı, birden bire o karartı bir-iki metre önümde dev gibi ayağa kalktı. Yüreğim gürp etti. Kendimi düzlüğün yanındaki derenin öbür tarafına nasıl attığımı bilmiyom. Meğer bir deve yatarmış orada. Davarcı göçeberlerin develeri olurdu. Onlardan biri gruptan ayrılmış demek ki, orada yatarmış. Benden huylanıp birden bire ayağa kalkınca ödüm patladı..."

PAMBIK ÇIKIMINA ÖDENEMEYEN BORÇLAR

"Gene bir sene bibin ve çocuklarla Adana'ya, Ceyhan'a pambığa gittik. Kilise köyünde bir ay kadar bir ağanın tarlalarında topladık. Ağanın tarlalarının işi bitince elçiyle (ağa ile ırgat arasında aracı) anlaşmamız da bitti. Topladığımız pamuğu hesapladık, 'Pambık çıkımına' diye yaptığım borçları karşılamıyor. Ne yapacağım? Bibini ve çocukları diğer köylülerle Tut'a gönderdim. Ben iki Tutlu arkadaşla hırsızlığa kaldık. O zamanlar devletin kendi pamuk tarlaları vardı. Oraların da bekçileri vardı ama ağa tarlaları gibi sıkı değildi. Ben ve iki arkadaş anlaştık: Borçlarımızı ödeyebilecek kadar para kazanana dek pamuk hırsızlayıp, kaçak satacaktık. Öyle de yaptık. Arkadaşımdan biri tecrübeliydi. Sakin zamanlarda gider tarlaları dolaşır, çalınabilecek pamukları bellikler (işaretler) biz de gece gider çalardık, aynı gece kaçak pamuk alıcısına satardık. Bir hafta on gün kadar oralarda pamuk hırsızlığı yaptık, borcumu ödeyecek kadar param birikince de döndüm köye."

"Ekmek aslanın ağzında" dedikleri bu olsa gerek! Yokluk ve çaresizlik, kendi memleketinde asla yapmadığı ve yapmayacağı hırsızlığı elin Çukurova'sında, devletin pamuk tarlalarında yaptırıyor.

Hacı Emmimin belki de Tutlular tarafından da pek bilinmeyen bir yönü daha var: O aynı zamanda gerçek bir sinemaseverdi. Tut'ta 1960 ve 70'li yıllarda sinema vardı; hem kışlık, hem yazlık. Hacı Emmi hemen hemen hiçbir filmi kaçırmazdı. Onu, sinemacı Mahmut abinin Çayırlık'taki yazlık sinemasının (Şimdiki çocuk yuvası binasının yanındaydı) dizili tahta sandalyelerinin en arka sırasında köşede sandalyenin üzerine çömelmiş vaziyette otururken hatırlıyorum.

Hacı Emmiyi sevgi ve saygıyla anıyorum.

CAHİT TANYOL'UN AKADEMİ-POLİTİK SERÜVENİ VE

'Devletbilimci' SOSYOLOJİ ANLAYIŞI

■ UFUK ÖZCAN

Cahit Tanyol Cumhuriyetin bilim ve kültür mirasına olumlu ve olumsuz yönde katkıda bulunarak hafızalarda yer etmiş bir aydındır. Eğer Cumhuriyeti onar yıllık zaman dilimlerine ayırmış olsak, onun her bir dilime kendi mührünü vurmaya çabalamış bir bilim/kültür insanı olduğunu teslim edebiliriz.

Türkiye'de sosyolojinin asırlık çınarı, 106 yıla yayılan renkli bir ömür: Cahit Tanyol 11 Ağustos 2020'de aramızdan ayrıldı. Kamuoyunda "öğretmen", "şair", "sosyolog", "felsefeci", "sosyalist", "Atatürkçü", "hocaların hocası", "kültür insanı", "dergici", "köşe yazarı", "siyasetçi", "mal-mülk sahibi" sıfatlarıyla tanınmış ve elini attığı hemen her sahada kıvraklık sergilemiş bir kişinin yaşamöyküsünü özetlemek kadar, mesleğinin duayeni olarak görülen bir kişinin ardından güzelleme dolu bir nekroloji yazısı yazmak da öyle kolay değil.

Cahit Tanyol Cumhuriyetin bilim ve kültür mirasına olumlu ve olumsuz yönde katkıda bulunarak hafızalarda yer etmiş bir aydındır. Eğer Cumhuriyeti onar yıllık zaman dilimlerine ayırmış olsak, onun her bir dilime kendi mührünü vurmaya çabalamış bir bilim/kültür insanı olduğunu teslim edebiliriz. Hatta diyebilirim ki, yüzüncü yılına yaklaştığımız Cumhuriyet ile hesaplaşmanın yolu bir bakıma Tanyol'un kişiliği ve düşünce mirasıyla hesaplaşmaktan geçiyor.

Tanyol'un iyi okurları, onun arı-duru ve akıcı Türkçesiyle kaleme aldığı çoğu metnini zevkle okuduklarını itiraf edeceklerdir. Dili kullanma kabiliyetini büyük ölçüde ülkenin elit edebiyat çevreleriyle kurduğu yakın ilişkiye ve üstadı Yahya Kemal'e borçlu olduğunu tahmin etmek zor değil. Tanyol ömrünün büyük bölümünde edebiyatla, edebiyat tarihiyle, özellikle de şiirle yakından ilgiliydi. İlk şiir kitabı *Kuruluş ve Fetih Destanı* (1969), bugün eşine rastlayamayacağımız türden incelikle örülmüş, sağlam bir retoriğe dayalı bir edebi metin numunesidir. Kitabında edebiyat, tarih ve özgün bir teorik bakış açısı iç içe geçer.

TANYOL'UN ÇELİŞKİLERLE DOLU DÜŞÜNCE HAYATI

Verdiği eserleriyle sosyoloji ile siyaset, şiir-edebiyat ile gazetecilik arasında mekik dokuyan, çok yönlü ama bir o kadar da tezatlarla dolu bir Cumhuriyet aydınının ülkede meydana gelen ani siyasi değişmeler karşısında düşünce ve tutumlarının nasıl radikal bir tarzda dönüştüğünü ele alacağım. Cahit Tanyol'un minör (mesleki kariyer ve iktidar), mezzo (Alevilik+Anteplilik+Barak aşireti) ve majör (devlet=zinde güçler=ordu+siyasi klik) seviyelerde yadırgatıcı derecede reel-politik bir sosyolog olduğunu iddia etsem herhalde yanlış olmayacak. Bu iddiam, daha baştan, Tanyol'un salt "bilim insanı" kimliğiyle değerlendirilemeyeceği, hatta değerlendirilmemesi gerektiği ön kabulünü içeriyor.

Gençlik ve yetişme evresinde Tanyol sağdan-soldan birçok aydınla yoğun bir teşrik-i mesai içinde bulunmuştu. Normalde asla yan yana gelmeyecek aydınlarla dostluk kurmuştu. Sadece devlet tarafından damgalanmış komünistlerden titizlikle uzak durdu. Ancak belirli dönemlerde, o sırada hangi siyasi konjonktür uygunsa, kâh sosyalist/kolektivist, kâh İslami, kâh Atatürkçü, kâh ulusalcı, kâh Alevi dostu, kâh aşiret savunucusu argümanlarıyla Türkiye'nin siyasi gündemine müdahale etmeyi sürdürdü. Toplumsal gelişim mecrası belirli aralıklarla askeri darbelerle kesintiye uğrayan Türkiye şartlarında "orducu sosyalist" olarak görülebilecek kendine özgü bir sosyalizm anlayışına sahipti. 19. yüzyıl sonlarında Paris'te sürgün hayatı yaşayan, Prens Sabahattin'in görüşlerinin savunucusu, İngiliz yanlısı, sarıklı ve muhalif bir Osmanlı liberali, Hoca Kadri Efendi hakkında Ayla Ekkazan Özcan'ın ilk hazırlıklarını yaptığı yüksek lisans tezi için kendisiyle Moda'daki evinde görüşmeye gittiğimiz 1990'ların baş-

larında, bir yandan Hoca Kadri Efendi'nin liberal görüşlerinden büyük bir hayranlıkla bahsederken, diğer yandan Turgut Özal'ın uyguladığı liberal politikaların yol açtığı tahribata dikkat çekiyordu. Eleştirilerinde toplumcu, kamucu, dayanışmacı sosyolojik bakış açısının izleri belirgindi. O yıllarda ben de Tanyol'un eski kürsüsünde doktorasına başlamış bir asistandım ve benzer bir şekilde Özalist politikalara mesafeli ve kuşkuyla yaklaşıyordum. Sohbet konumuz Tanyol'un hayranlığını gizlemediği Hoca Kadri Efendi'den uzaklaşmış, o sırada Türkiye için öngörülen Başkanlık sistemine, federal yapıya geçiş gündemine ve Kürt Meselesinin çözüm yoluna sıçramıştı. Özetle şu görüşleri savunuyordu: Başkanlık sistemi Türkiye'nin şartlarına hiçbir şekilde uygun değildi; parlamenter sistemden vazgeçilemezdi, ancak parlamento "partisiz" olmalıydı; üniter model terk edilemezdi ve Kürt Meselesinin çözümü için ordunun tamamen barışçıl amaçlarla topyekûn seferber edilmesi gerekiyordu. Tanyol, Güneydoğu'da kanlı çatışmaların yaşandığı o yıllarda tartışmalı "silahsız ordu" şiarını ortaya atmıştı. "Güvenlikçi" yaklaşıma karşı çıkıyordu. Ona göre Anadolu'nun halis evlatlarından oluşan milyonlarca er generallerinin emir, sevk ve kumandasında Kürt illerinde, ilçelerinde ve mezralarda yol, köprü, dispanser, baraj, okul, fabrika vb. inşa edecekler, böylece Kürt Meselesi esaslı bir şekilde halledilecekti. Hoca toplum mühendisliğine dayalı, devletçi, statükocu, kolektivist, dayanışmacı/solidarist, Durkheimcı tezlerini dile getiriyordu. Benim gözümdeyse bu tezlerin herhangi bir sosyalist dayanaktan yoksun olduğu apaçıktı.

1960 ASKERİ DARBESİNDE OYNADIĞI ROL

Tanyol 1950'ler boyunca DP hükümetinin uyguladığı siyasete belirgin bir eleştirel tutum takınmamıştı. 1953 yılında zülfü yâre dokunmayan bir tezle, kolaycı ve sorunsuz bir biçimde Doçent unvanını aldı. 1960 Askeri Darbesine giden süreçte birdenbire "ordu aşkı"nın nüksetmesi kişisel-politik tercihlerinde bir yol ayrımına işaret ediyordu. Militan bir tarzda olmasa bile, kararlı bir biçimde darbeci konseyin tarafında saf tuttu. Darbeyle aynı yıl yayınladığı *Sosyal Ahlak: Laik Ahlaka Giriş* adlı kitabı bir bakıma askeri vesayetin meşrulaştırılması amacına dönüktü. Tanyol'un 27 Mayıs Askeri Darbesinden şahsi olarak yararlanma yoluna gittiğine dair çeşitli işaretler vardır. Üniversitede bazı "sakıncalı" hocaların isim listeleri tutulmuş ve Milli Birlik Komitesi'ne bildirilmiştir. Tanyol'un adı, bağlı olduğu kürsünün anıt ismi Hilmi Ziya Ülken'in askeri konseye ihbar edilmesinde geçer. Hakkında yürütülen spekülatif dedikodular ve ihbarlar sonucu Ülken kürsüsünden uzaklaştırılarak Ankara İlahiyat Fakültesi'ne (!) sürülmüş ve kürsünün idaresi 1982 yılına kadar Tanyol'a kalmıştır. Bu yıllarda derslerini nasıl yaptığı konusunda ilk elden tanıklık-

1950'lerde gündeminde herhangi bir şekilde Marksizm bulunmayan Tanyol, Marksizmin ülkenin entelektüel gündemini belirlemeye başladığı 1960'larda Cumhuriyet, Yön gibi "sol" eğilimleriyle tanınan yayın organlarında Türkiye'nin toplumsal yapısı, sosyalizm, feodalizm ve Osmanlılık tartışmalarına katılmış, bu tartışmalara özgün katkılarda bulunmuştur.

lara kulak verelim: Derslerinin çoğunu genç asistanlarına yaptırıyordu ve bu derslerin verimli geçtiği söylenemezdi.[1] Öğrencilerinin yetişmesine yeterince özen göstermeyen Tanyol, değerli vaktini siyasi gelişmeler hakkında kamuoyuna yön vermek üzere gazetelerde sayısız makale yazmaya ayırıyordu.

1950'lerde gündeminde herhangi bir şekilde Marksizm bulunmayan Tanyol, Marksizmin ülkenin entelektüel gündemini belirlemeye başladığı 1960'larda *Cumhuriyet*, *Yön* gibi "sol" eğilimleriyle tanınan yayın organlarında Türkiye'nin toplumsal yapısı, sosyalizm, feodalizm ve Osmanlılık tartışmalarına katılmış, bu tartışmalara özgün katkılarda bulunmuştur. Sosyalist devrim stratejilerinin havada uçuştuğu bu dönemde, askeri darbelerden medet uman Doğan Avcıoğlu gibi aydınlarla benzer bir şekilde, ordu-politika-vesayet ilişkilerine kimi zaman meşrulaştırıcı ve olumlayıcı bir tarzda, kimi zaman da mesafeli bir tarzda yaklaşmıştır. Tanyol'un askeri vesayete ilişkin tutumu konjonktüre bağlı ve ikircikliydi. 1960'ların başlarında askeri yönetime dair gazetelerde yazdığı makaleler incelendiğinde, darbeyi haklılaştırıcı nitelikte olduğu açıkça görülmektedir.[2] Ülkenin askeri bir müdahaleye doğru sürüklendiğini önceden gören Tanyol, üniversite-gençlik-ordu ilişkileri bağlamında dile getirdiği "zamanın ruhuna uygun" görüşleriyle fırsatçı bir pozisyonda konumlanmıştır. Yaşanan siyasi kriz karşısında devletin bekasının her şeyin üstünde olduğu inancındadır ve gidişat üzerinde rol oynamak istemektedir. Böyle bir anlayışla, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Kürsüsündeki hocalık görevini ihmal etme pahasına, 1958 yılından itibaren orduya bağlı Yüksek Kumanda Akademisi'nde ve Milli Savunma Akademisi'nde hocalık yapmaya başlar. Darbeye giden süreçte etkili olan aydınlar arasında yer alacaktır. Yıllar sonra, darbede oynadığı role dair şöyle diyecektir: "(...) olayların ordu içindeki gelişmesini Akademi vasıtasıyla biliyordum. Hatta 18 Nisan'dır (1960) galiba, bir toplantı yapıldı Yüksek Kumanda Akademisi'nde, ne yapılabilir diye... Ben tüm Osmanlı tarihi boyunca ordu müdahalesinin olumlu sonuçlandığının olmadığını söyledim. Ama baktım içerideki subayların en küçük rütbelisi kurmay albay. Bunlar karar vermişler, biz de tabii fetva verdik sözüm ona 27 Mayıs'a..."[3] Tanyol çok geçmeden Anayasa tartışmalarına da etkin bir biçimde katılacaktır.[4] Tanyol'un bu açıklamaları sosyoloğun işlevi hakkında ibretlik bir ders konusu olabilir.

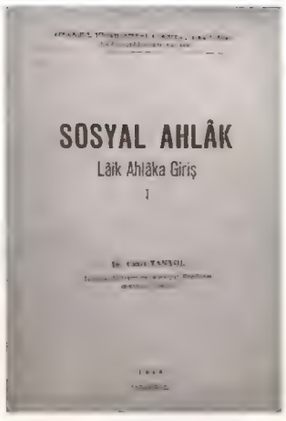

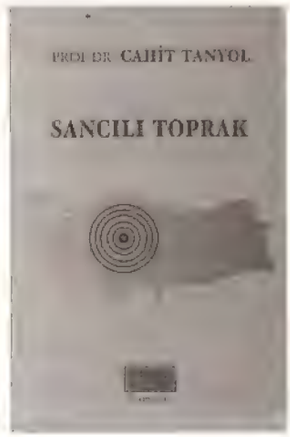

OSMANLI'YA YAKLAŞIMI

1960'larda Tanyol'un Behice Boran ile "Osmanlı feodalizmi" konusunda *Yön* dergisinde giriştiği polemikler Osmanlı'nın sınıf, mülkiyet yapısı ve devlet-toplum ilişkileri bakımlarından nasıl ayrıksı bir karakter sergilediğini anlamak açısından önemlidir. Tanyol Osmanlı-Türk devlet ve toplum yapısına sui generis, istisnaici bir yaklaşım getirmektedir. Onun bakış açısından Osmanlı'da devlet kadroları hiçbir zaman üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olmamış, üretici bir sınıf özelliği göstermemiştir. Devlet üretimden ve üretici sınıflardan bağımsız olarak toplum üzerindeki varlığını sürdürmüştür. Üretim-yönetim ayrılığı Osmanlı devlet mekanizmasını karakterize eden bir özelliktir. Bu ayrım, Osmanlı'yı Batı toplumlarından ayırt eden temel özelliktir. Tanyol'un Osmanlı Devleti ile Batı toplumları arasındaki temel farklılıklara ilişkin tezlerini şöylece özetlememiz mümkündür: Batı'da sınıf devleti, Osmanlı'da kapıkulu/bürokrat devlet egemendir. Batı bireycidir, Osmanlı toplumcu. Batı'da üretim araçlarına sahip olan sınıflar devlete de egemen olurken, Osmanlı'da kapıkulu kadrosu sosyal sınıflardan bağımsız ve başattır. Bu nedenle Osmanlı devleti Batılı anlamda sınıfsal bir temelden yoksundur. Batı'da özel mülkiyet güçlüdür, Osmanlı'da ise kamu mülkiyeti. Batı'da devlet toplum güçlerinden bağımsız değildir, Osmanlı'da ise devlet

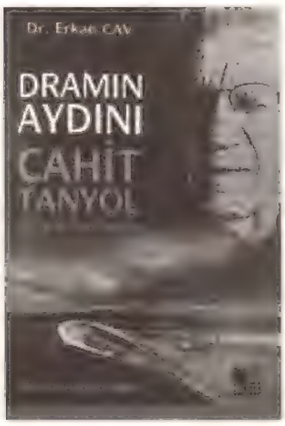

Erkan Çav'ın, bir şair, öğretmen, felsefeci ve sosyolog olarak Tanyol'un yaşamöyküsü ve düşüncelerine odaklanan titiz ve ayrıntılı çalışması onu "Dramın Aydını" olarak tavsif ediyor. Ancak sormak gerekiyor, Tanyol nasıl bir dramın aydınıdır? Bağlı olduğu ve sorumluluk üstlendiği kürsüde, basın-yayın organlarında ve ülkede gerçekleştirilen siyasi tasfiye ve haksızlıklarda oynadığı olumsuz rolü kayıtsızlıkla geçiştirmek mümkün müdür?

toplumun üzerinde yer alır ve toplum nezdinde devletin bekası bir ölüm-kalım meselesidir. Batı'da her sosyal sınıfın ideal bir devlet anlayışı vardır, Osmanlı'da ise böyle bir durum söz konusu değildir, devlet her durumda en üstün, yüksek ve tartışmasız bir kurumdur. Görüleceği gibi Tanyol'un bu dönemde yaptığı toplumsal yapı tahlilleri devlet-merkezlidir ve Doğu-Batı ayrımı modeline dayanmaktadır.[5-6] Tanyol'un bu görüşlerinde Kemal Tahir'in belirgin bir etkisinin olduğunu belirtelim.

H.Z. ÜLKEN'İN YOKLUĞUNDA İSTANBUL SOSYOLOJİ'DE YENİ DÖNEM

1960'larda İstanbul Sosyoloji'de birbiriyle ilişkili iki önemli ve dramatik gelişme gerçekleşti. Bunlardan ilki, dönemin başında, 1961'de, Türkiye'de sosyolojinin kurumlaşmasında büyük emekleri olan Hilmi Ziya Ülken'in Gökalp'ten sonra yeniden kurucusu olduğu kürsüden uzaklaşmak zorunda bırakılmasıydı. Kürsü Cahit Tanyol ve Nurettin Şazi Kösemihal'in eline kalmıştı. Ülken'in Ankara'ya, İlahiyat Fakültesi'ne gitmek zorunda kaldığı yıl Tanyol'a gün doğmuştu; hızlı bir şekilde profesörlüğe atandı. Sosyoloji kürsüsünün 1960'lı ve 70'li yılları Tanyol'un ağırlığıyla biçimlendi. Bu dönemi belirleyen bir başka gelişme, 1950'lere damgasını vuran tecrübi-uygulamalı sosyolojik araştırmaların hakim bir yöneliş olmaktan çıkması, makro-holistik perspektiflerin güçlenmesiydi. Aynı zamanda sosyolojik çalışmaların yüzü daha fazla tarihe dönmüştü. Bu gelişmede, o yıllarda Marksist metodolojiye yakınlaşan Tanyol'un rolü yabana atılamaz. Hilmi Ziya Ülken'in yokluğunun da etkisiyle Tanyol'un kürsüdeki etkinliği güçlendi. Bu dönemde kürsüye yeni asistanların alınmasıyla sosyolojik araştırmalar gözle görülür bir canlılık kazandı. Özellikle 1960'ların ikinci yarısında Muzaffer Sencer, Oya Sencer (Baydar) ve Yakut Irmak (Sencer) gibi genç asistanların Marksizm etkili çalışmaları dönemin siyasi gündemi ve tartışmalarıyla uyumluydu. 1960'ların sonlarına doğru ülkede gençlik hareketleri giderek artan bir ivme kazanmıştı. İstanbul Üniversitesi çalkalanıyordu. Oya Sencer'in *"Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu ve Yapısı"* konulu, tez jürisi tarafından kabul edilen doktora tezinin fakülte profesörler kurulunda reddedilmesi beklenmedik olaylara yol açtı. Oya Sencer ağır baskılar karşısında 1969'da istifa etmek zorunda kalacaktı. Bunun üzerine Deniz Gezmiş'in başını çektiği sol gençlik üniversite boykotu ve işgaline kadar varan bir eylemlilik sergiledi. Daha sonra Muzaffer Sencer ve Yakut Irmak da Oya Sencer'le benzer bir akıbete uğrayacaklardı. Tanyol bir bakıma "kendi çocuklarını yedi." Daha önceki dönemde de asistan Hasan Tanrıkut ile Ayda ve Turhan Yörükan'ın bölümden uzaklaştırılmaları kürsüde yeni yapılanmanın başarısız kaldığını gösteriyordu. Bu olaylar sonunda kürsü birdenbire asistansız kalmış, ciddi bir kan kaybı yaşamıştır.

1971 ASKERİ DARBESİ VE ÜNİVERSİTEDE TASFİYE

Tanyol 1971 Askeri Darbesi sırasında ve sonrasında da konjonktüre uygun devletçi ve konformist tercihlerde bulunmaktan geri durmadı. 70'lerin başlarında ağırlaşan siyasi atmosferin de etkisiyle, Türkiye'nin toplumsal yapısına ve Türkiye'ye özgü bir sosyalizme ilişkin savunduğu görüşlerinden hızla uzaklaştı. Kemal Tahir'in 1973'te ölümünden çok daha önce Şaşkınbakkal'daki sosyalist çevreden de tamamen koptu. Sosyalist görüşlerini geri çekti, Atatürkçülüğünü ön plana çıkardı. O yılların konjonktüründe oldukça muhafazacı bir tutum sergiledi.

Üniversite ağır bir baskı sürecinden geçerken Tanyol kendi kişisel pozisyonunu koruma derdine düşer. Bu konuda küçük bir anekdot aktarayım: Bölümde doçent olarak görevini sürdüren Muzaffer Sencer'i uyduruk bir sebeple Rektörlüğe ihbar ettiği dilekçeyi asistanlığım sırasında tesadüf eseri

bulup okumuştum. 1971-72 yıllarında kürsünün sosyalist kimlikli genç, parlak ve çalışkan elemanları, Muzaffer Sencer, Oya Baydar (Sencer) ve Yakut Irmak (Sencer) birbiri peşi sıra tasfiye olundular. Tanyol kendi üzerindeki baskıları göğüslemek için onları Fakülte Kurulunun oligarşik makinasına teslim etmişti. 1960'larda "sosyalist" *Yön* dergisinde bir dizi makalesi yayınlanan Tanyol gene paçayı sıyırdı ve ta ki 1980 Cuntasından yıllar sonrasına kadar kürsünün başında kalmayı başardı. Kritik zamanlarda bürokratik kadroların ordu sevdalısı gözükmesi olağan bir durum olarak karşılanır; ne olsa Türk siyasi hayatında kışla "Peygamber ocağı"dır. Havayı koklayarak en güçlü pozisyonları önceden görmek ve keseri daima kendine yontmak Cahit Tanyol'un meziyetleri arasındaydı. 1960, 1971, 1980 Darbelerinden sağ salim çıkma becerisini gösterebilmek üniversitede pek az hocaya nasip olmuştur.

İstanbul Sosyoloji'de Tanyol'un hışmına uğrayan iki yetenekli hoca daha vardı: Ayda ve Turhan Yörükan. Turhan ile Ayda Yörükan'ın *Üniversitede İlim ve Ahlak: Cahit Tanyol* ve Sosyoloji başlıklı kitabı Türk üniversitesinin müzmin bir yarasına parmak basacak niteliktedir: Doksakoloji, falsifikasyon ve iktidarbilim üretimi. Bu ibretlik kitabı, Tanyol'u okuyup anlamadığı gayet belli olan, ama ölümünden sonra "Türk Sosyolojisinin banisi, piri, üstadı, gurusuydu, Allah rahmet eylesin" diyen herkesin ibretle okuması gerekiyor kanımca. Yörükan'ların kitabı Türkiye'de akademik işleyişe yönelik oldukça ağır eleştirel metinlerden biridir.

1980 ASKERİ DARBESİNDE GEMİSİNİ YÜRÜTEN KAPTAN

12 Eylül 1980, gerek Türkiye, gerekse Cahit Tanyol için yeni bir dönemin başlangıcıdır. Askeri yönetimin en haşin, en hoyrat uygulamalarının gerçekleştiği 1980'lerin başlarında *Atatürk ve Halkçılık*[7] adlı kitabını yayınlar. Anlaşılan odur ki, Tanyol ülkede gerçekleşen her askeri darbeyle eşzamanlı olarak mevcut statükoya biat ettiğini gösterme çabası içine girmiştir. Bundan hareketle, Tanyol'un ulema sınıfının daima askeri sınıfa tabi olduğu Osmanlı devlet düzeninin fiilen sürdürücü bir aktörü olduğu iddia edilebilir. Onun Cumhuriyete ve devrimlerine bağlılığı ile "ulema" rolünü yerine getirmesi aynı anda hem paradoksal hem de uyumludur. Osmanlı'dan Cumhuriyete miras alınan ve değişmeden kalan formül şudur: Merkezi yönetim (Saray, askerler) karar verir, ilmiye sınıfı meşrulaştırır, bürokrasi uygular, tebaa/vatandaş maruz kalıp rıza ve uyum gösterir.

1990'ların değişen iklimi Tanyol'u oldukça etkilemiş ve görüş değişikliğine sebep olmuştur. 1990 yılında yayımlanan Çankaya Dramı: Silahlı Ordu/Silahsız Ordu[8] adlı kitabı 1980'lerde Türk devlet geleneğindeki bozulmayı tahlil etmektedir. Ülkedeki güncel siyasi gelişmelere güçlü bir hassasiyet gösteren Tanyol, yakın geçmişte bizzat onayladığı ve iştirak ettiği siyasi olaylar karşısında bir süre sonra eleştirel bir tutum takınmaktadır. 90'lar, Kürt Meselesinin yakıcı bir biçimde yaşandığı yıllardır. Sıcak sürece *Türkler ile Kürtler*[9] kitabıyla müdahale eder.

Tanyol'un görüşleri laiklikten halkçılığa, sosyalizmden Atatürkçülüğe, dinin ve tarikatların Türk toplumundaki eşsiz yerine dair saptamalarından türban ve irtica eleştirisine kadar uzanan geniş bir yelpazede salınıp durmuştur. Çalışmalarının bütününe bakıldığında zikzaklı ve tutarsız bir çizgi izlediğini fark etmemek mümkün değildir. Kemalizm, sosyalizm, İslam arasında paralel geçişlilikler kurması onun kıvrak ve sentezci sosyolojik anlayışının tezahürüdür. Örneğin 70'lerin ağır siyasal kriz ortamında, Türkiye'de solun tarikat tarzında örgütlenmesi gerektiğini savunacak kadar "özgün" fikirler öne sürmüştür. 1990'larda ise, Doğu Perinçek'in başkanı olduğu İşçi Partisi'nin öncülüğünde oluşturulan Sol İttifak içinde yerini almış ve Kızıl Elma Koalisyonunun vitrindeki ismi olarak Bursa Milletvekili adayı olmuştur.[10] O yıllarda devlet içinde

1960'larda Tanyol'un Behice Boran ile "Osmanlı feodalizmi" konusunda Yön dergisinde giriştiği polemikler Osmanlı'nın sınıf, mülkiyet yapısı ve devlet-toplum ilişkileri bakımlarından nasıl ayrıksı bir karakter sergilediğini anlamak açısından önemlidir. Tanyol Osmanlı-Türk devlet ve toplum yapısına sui generis, istisnaici bir yaklaşım getirmektedir.

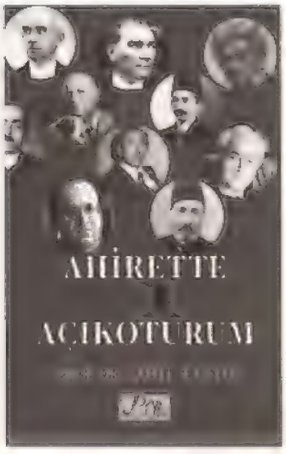

Tanyol'un görüşleri laiklikten halkçılığa, sosyalizmden Atatürkçülüğe, dinin ve tarikatların Türk toplumundaki eşsiz yerine dair saptamalarından türban ve irtica eleştirisine kadar uzanan geniş bir yelpazede salınıp durmuştur. Çalışmalarının bütününe bakıldığında zikzaklı ve tutarsız bir çizgi izlediğini fark etmemek mümkün değildir.

tutunum sağlamış ulusalcı-sol görüşleri onu İşçi Partisi'ne yönlendirmiştir. 90'larda bir başka sosyal bilimci, Şerif Mardin ise pro-liberal işadamlarının kurduğu Yeni Demokrasi Hareketi'nde kurucu olarak yer almıştı. Sonradan AKP'li Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun ve Nakşibendilerin yere göğe sığdıramadıkları Şerif Mardin'in siyasi tutumu ile Tanyol'un 90'lardaki siyasi tutumunun birbirine taban tabana zıt olduğu açıkça görülmektedir. İki sosyal bilimcinin 1990'larda Türkiye'de siyasetin şekillenmesindeki rollerini kıyaslayarak Türkiye'de bilim-siyaset ilişkilerine dair özgün çıkarımlarda bulunmak mümkün gözükmektedir.

SONUÇ YERİNE: HANGİ DRAMIN AYDINI?

Cahit Tanyol entelektüel yaşamı boyunca sürekli yeni arayışlar arayış içinde olmuştur. Zaman içinde görüşlerindeki ani sapmalar, kendi içinde tutarlı ve sistemli bir sosyoloji anlayışı geliştirmesinin önünde ciddi bir engel oluşturmuştur. Hayatının son yıllarında kendisini bir sosyolog olarak önemsemektense bir şair olarak tanımlamayı yeğlemesinin temel sebebi bu durum olsa gerektir.

Bir aydın olarak Tanyol'un belki de hayatındaki en büyük dram, etrafındaki kişilerin birer ikişer kendisinden uzaklaşmasına tanık olmasıdır. Daha doğrusu, etrafındaki kişilere gösterdiği vefasızlık yalnızlaşmasına yol açmıştır. Erkan Çav'ın, bir şair, öğretmen, felsefeci ve sosyolog olarak Tanyol'un yaşamöyküsü ve düşüncelerine odaklanan titiz ve ayrıntılı çalışması onu "Dramın Aydını" olarak tavsif ediyor. Ancak sormak gerekiyor, Tanyol nasıl bir dramın aydınıdır? Bağlı olduğu ve sorumluluk üstlendiği kürsüde, basın-yayın organlarında ve ülkede gerçekleştirilen siyasi tasfiye ve haksızlıklarda oynadığı olumsuz rolü kayıtsızlıkla geçiştirmek mümkün müdür? Aydın kıyımının meşru görüldüğü bir ülkenin aydını olarak Tanyol'un siyasi görüş ve tutumlarından dolayı herhangi bir haksızlık, itiş kakış, tasfiye ve sürgüne maruz kalmadığı, tam tersine hep güçlülerin yanında saf tutarak kendi şahsi konumunu korumayı başardığı görülmektedir. Etrafındaki kişiler hoyrat devlet makinasının hışmına maruz kalırken, o herhangi bir mağduriyet yaşamadığı gibi daima kazançlı çıkmayı başarmıştır. Bu bakımdan Tanyol Hoca'nın meziyetleri saymakla bitmez. Uzun yıllar maharetle yönettiği kürsü de halihazırda onun "eşsiz" mirasını başarıyla sürdürüyor.

Ölümünden iki yıl önce verdiği bir röportajda söylediği şu sözler onun bir asra yayılan pragmatist-Makyavelist-devletbilimci-allame-demagog mantalitesinin özü ve özetidir: "Erdoğan Türk milletinin geleceği ve bizim son şansımız, onu kaybedersek Türkiye'yi kaybederiz."[11] Görüleceği üzere sosyoloji namına Tanyol'dan geriye hiçbir şey kalmamıştır.

---

[1] Bu döneme dair verdiği bilgiler için meslektaşım Zerrin Baydar'a teşekkür ediyorum.

[2] Cahit Tanyol, "Ordu-Gençlik ve Üniversite", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1960 (Bu makalesinin dört ayrı Batı diline çevrilerek NATO dergilerinde yayınlanmış olması dikkat çekicidir); Cahit Tanyol, "27 Mayıs'tan Beklediğimiz", *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1960.

[3] Cahit Tanyol'dan aktaran Erkan Çav, *Dramın Aydını Cahit Tanyol: Şair-Öğretmen-Felsefeci-Sosyolog*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011, s. 222.

[4] Cahit Tanyol, "1960 Anayasası Nasıl Olmalıdır?", *Yelken*, Sayı: 42, Temmuz 1960.

[5] Bkz. Cahit Tanyol, "Türkiye'de Burjuva Meselesi", *Yön*, Sayı: 44, 17 Ekim 1962, s. 6; "Tehlike Çanı III: Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?", *Yön*, Sayı: 124, 13 Ağustos, 1965, s. 16; "Tehlike Çanı IV: Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?", *Yön*, Sayı: 129, 17 Eylül 1965, s. 12; "Tehlike Çanı V: İslamın Cenneti Sosyalizmdir", *Yön*, Sayı: 130, 24 Eylül 1965, s. 7.

[6] Tanyol'un 1960'larda Osmanlı-Türk toplum yapısına dair özgün tespit ve değerlendirmelerini kıyaslamalı bir şekilde tartışmak için bkz. Kemal Tahir, *Notlar / Batılaşma*, Bağlam Yay., İstanbul, 1992; *Notlar / Osmanlılık/Bizans*, Bağlam Yay., İstanbul, 1992; Baykan Sezer, *"Türk Toplum Tarihi Üzerine Tartışmalar 1: Feodalizm"*, Toplum ve Bilim, Sayı: 4, 1978; Muzaffer Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.

[7] Cahit Tanyol, *Atatürk ve Halkçılık*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi No: 6, Ankara, 1981.

[8] Cahit Tanyol, *Çankaya Dramı: Silahlı Ordu/Silahsız Ordu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1990.

[9] Cahit Tanyol, *Türkler ile Kürtler*, Era Yayınları, İstanbul, 1993.

[10] Erkan Çav, *a.g.e.*, s. 524.

[11] https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/08/30/cahit-tanyol-erdogan-turk-milletinin-gelecegidir

DEMOKRATLAR KATEGORİSİNDEN TİPİK BİR ÖRNEK*

■ DURMUŞ TİRYAKİ

Demokrat'ın demokrat kalarak varlığını sürdürmesi dönemi kapanmıştır. Kapılar sadece geriye açıktır. Demokrat'ın demokratlığını besleyen sınıfsal ve sistemsel dinamikler, 19. yüzyılın başlarından itibaren sanayi devrimini tamamlayıp kapitalizmin bir dünya sistemi sürecine girmesini takiben "ilerici barutunu" yitiren burjuva devrimlerle birlikte tutuculaşma, despotlaşma eğilimine girmiştir. Bu eğilim elbette tüm ülkelerde eşzamanlı gerçekleşmemiştir.

Honare Daumier

LE VENTRE LEGISLATIF.

Belirteceğim kısaca şu: Demokrat, demokrasiden yana olan demektir. Demokrasi, asla eşit olmayan toplumsal sınıfları "yurttaş" hukuku ambalajı içinde eşit gösteren, halkın yönetimini belli aralıklarla yapılan seçime, seçimi de sandık oyunlarına indirgeyen, kamunun anahtarını sandık galibine koşulsuz teslim eden; belki deyiş uygunsa her şey zannedilip, bir şeye benzemeyen, Platon'un söylediği gibi "en az iyi olan siyasal rejim"dir. Yanlış anlaşılmasın; sorun yurttaş hukukunda değil, neşteri toplumsal sınıflara -egemen sermaye sınıfına- vurmadan "eşitlik" yanılsaması yaratılmasındadır.

Demokrat'ın demokrat kalarak varlığını sürdürmesi dönemi kapanmıştır. Kapılar sadece geriye açıktır. Demokrat'ın demokratlığını besleyen sınıfsal ve sistemsel dinamikler, 19. yüzyılın başlarından itibaren sanayi devrimini tamamlayıp kapitalizmin bir dünya sistemi sürecine girmesini takiben "ilerici barutunu" yitiren burjuva devrimlerle birlikte tutuculaşma, despotlaşma eğilimine girmiştir. Bu eğilim elbette tüm ülkelerde eşzamanlı gerçekleşmemiştir. Zira toplumsal evrim içinde her ülkenin, milletin anti-feodal, ulusal "kurtuluş" programlarının/şartlarının farklı tarihsel dilimlerde gündeme gelmesi, burjuva- demokrat hareketlere tanım

gereği ilerici bir nitelik yüklenmiş olsa bile, son derece özgün bir dönem ve mevzi bir amaçla özdeşleşmiştir. Despotlaşmayı giderek yürütmenin kuvvetlendirilmesi, tutuculaşmayı bir statüko bağımlılığı biçiminde anlamak doğrudur.

Eski tip -kolonist- sömürgecilik çağında ülkeler yalıtık, tekil, kapalı birimler olarak vücut bulmuşken sömürü ve yönetim, genellikle açık işgal, askeri zor ve dışardan müdahaleye dayanıyordu. Feodalizmin tasfiyesi aşamasında halk sınıflarının muhalefetine öncülük eden burjuvazinin, pazarı ele geçirmesi, iktidar hakimiyetini sağlaması, yeni devletin/düzenin - kapitalizmin- egemen sınıfı konumuna geçmesiyledir ki, daha ileriye atılım basıncını sürdüren emekçi halka ihaneti başlamış, derhal feodal kalıntılarla ittifakını tazelemiştir. Artık karşımızda emperyalist kapitalizmin üretim ve mülkiyet ilişkilerinin geçerli olduğu bir dünya sistemi yer almaktadır. Sistem; çıplak zordan önce ya da onu kamufle eden yöntemleri ihmal etmeden, genellikle yerel işbirlikçiler yaratarak ekonomik, politik, kültürel, ticari, askeri, diplomatik "barışçıl", "yumuşak" ilişkiler, organlar, mekanizmalar ağı ile ulusal ve uluslararası hükmünü yürütmektedir. İşte her türden demokrat'ın karakterini, ufkunu, misyonunu bağlayan maddi kaynak/faktör budur! Demokratın bütün ilericiliği(!) ütopik bir varsayıma bel bağlamasıdır. İlkesel bir kopuş söz konusu değildir. Yani temelden düzenle bir çelişki taşımaz, en fazla düzenin ıslahına/onarımına yönelik bir sorunsalla yaşar. Özetle demokratın sınıfsal tabanı, ideolojik donanımı, siyasi yönelimi onu en iyimser bakışla ikircikli, oynak, zikzaklı bir zemine çeker.

Demokrata ilişkin bir başka yanılgı da, onun anti feodal mücadelede; emeğin özgürleşmesi, feodal çitlerin yıkılması, kilisenin uhrevi alana itilmesi gibi başlıklarda oynadığı rolden hareketle, bugünün anti tekel mücadelesi arasında paralellikler kurulmaya çalışılmasıdır. Rekabetçi kapitalizmin ideal yönetim biçimi olarak kabul edilen temsili demokrasiyi öldürdüğü öngörülen tekelcileşmeye karşı çare; serbest pazar, insan hakları, özelleştirme, devletin küçültülmesi, gerçekliğin alt yapıdan koparılmış yorumu gibi sütunlar üzerine kurgulanmış yeniden "demokrasi"dir. Tekelci kapitalizm, bazı çizgileri ile "yeni-feodalite"yi andıracak özellikler kazanmıştır. Sözgelimi her olay ve adımda dinin referans alınması, tüccarlığın en makbul meslek muamelesi görmesi ve kral/imparator/padişah tarzı bir saltanatın "Saray" şemsiyesi altında olağanlaşması... Dahası devlet legalitesini/yeknesaklığını aşındıran "özerk" kaleler misali Diyanet İşleri Başkanlığı, tekellerin mabedi plazalar, tarikat şeyhleri yahut da mafya liderleri gibi farklı otorite ve etki odaklarının oluşması ya da temayüz etmesidir. Düzen hepsiyle bir bütündür; demokrat için ise, "arızalardan" ibarettir.

MUHAFAZAKÂRIN DEMOKRATI: ALDATAN ALDANIR!

Bunun günümüzden çarpıcı bir göstergesi, 20 yıl önce kendisini demokrat serisinden beğendiği sıfatla "muhafazakâr demokrat" olarak tanımlayıp "ılımlı İslam" pazarlayarak yola çıkan ve "demokrasi tramvayından" ilk istasyonda ineceğini ilan eden Tayyiban siyasettir. Ulusal, Hristiyan, Müslüman, devrimci, sosyal vs. demokrat ortak paydasından "muhafazakâr"ın seçilmesi aslında isabetli olduğu kadar, en aldatıcı olanıdır da... Bilim, emek, doğa ve kamu düşmanı; başta M. Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyetin kurucu kadrolarına karşı iflah olmaz inkârcılık içinde, dogmatik, rantçı ve fırsatçı, unvan düşkünü, Ortaçağ zorbası, parçalayıcı bir emperyal projenin Türkiye'yi dünden daha iyi bir yere taşıyamadığı nettir. Hem emperyal, hem proje oluşun en belirgin işareti, Ortadoğu'yu ülkemizi de kapsayacak şekilde "Büyük İsrail" merkezli mezhep, alt-kimlik ve stratejik konuma göre yeniden devletçikler ikame ederek parselleme planı olan Büyük Ortadoğu Projesi'nin eş başkanlığını benimsemektir. Dayatmacı "Şahsım devlet-yönetim sistemi" ile Türkiye'yi uçuracağını, iki başlılığa son vereceğini, işlere hız kazandıracağını iddia edenler, tam tersine yaz-boz tahtasına çevirdikleri ülkeyi bir karanlık tünele, bir kaosa sokmuşlar; "istediği her şeyi vermekle" övündükleri koalisyon ortaklarıyla taşlarını döşedikleri darbe sarmalında Cumhuriyeti boğazlama "lütfuna" kavuşmuşlardır. Öbür yandan da yoksulluğunu haykıran halkın yoksulluğuyla alay edercesine sabır ve iman imtihanı vaazında bulunmaktan hicap duymamışlar, babalarının çiftliği gibi at oynatarak lale bahçelerinde günlerini gün etmenin zevk-i sefasına kapılmışlardır. İki başlılığı bırak "baş" kalmamış, meclis etkisiz/yetkisiz bir çatıya dönmüş, işlerin hızı bir yana yürütümü kukla elemanların reklam heveslerine malzeme yapılır olmuş; neredeyse Türkiye'nin iradesini, milletin egemenliğini atanmış saray memuru/danışmanı liyakatsiz, cahil, çıkarcı bir tayfa temsil eder güce erişmiştir.

Zaten teorik olarak sakat olan tek kişide toplanmış erkler birliği formülü ve yapısal sorunları aşmanın sihirli denklemi "hız" arasında kurulan mistik ya da otomatik ilişkinin pratikte iflası ortaya çıkmıştır: 150 yılık parlamenter deneyim özünden çökertilerek günah keçisi yapılma kolaycılığı/kurnazlığı yeğlenmiş; kusuru hep başkalarında arayan, sürekli gerilim ve suçlu üreten bir halet-i ruh içinde ya da "dava" kodlu bir ideolojik angajman içinde, ikbal uğruna her yolu kendisine mübah gören ben-merkezci, saldırgan bir dilin sahibi kişiliğin hezeyanları altında halkın dayanışması, birliği dinamitlenmek istenmiştir. Dünyada itilen-kakılan, tüm komşuları ile çatışmalı, "monşer"liğe değil elçiliğe terfi için makul doz rüşvet şaibesinin karine sayıldığı, kara gün güvencesi "ihitiyat akçesi"nin dahi yağmalandığı, parası pul olan yorgun ve yaralı ülkemize tam da şu sıralar pençesini geçirmiş korona salgını tüm olumsuzlukları örtecek bir şal gibi kullanılmaya kalkışılmış, ne yazık, acı can kayıplarının yayılmasının önüne geçilememiştir.

Halkın direncini kıran, moralini bozan, bir çeşit gönüllü teslimiyete yol açan bulaşıcı bir tehlike tek tek hepimizi ölümcül girdabına çekmektedir. Kin, nefret, korku ve şiddet jeneratörü, çoksesliliğin celladı bir zihniyetin melanetleri, ihtirasları, zaaf ve saplantılarının cenderesinde kıvranan sevgili ülkemizin sancılarını yüreğimde ve fikrimde hissederek yazıyorum. Her alanda; işsizlik, gelir dağılımı, yoksulluk, pahalılık, özgürlüklerin ve hakların budanması, katılım ve denetim kanallarının kısıtlanması/imhası, tarım başta olmak üzere üretim kaybı, dışa bağımlılığın ve borçlanmanın artması gibi alanlarda mutlak geriye düşülmüştür. Ama baskıda, keyfiyette, piyasacılıkta, adaletsizlikte, koruma ve kayırmacılıkta, tertip ve manipülasyon imalatı ustalığında sınır/ölçü tanımamakta ise bilhassa cüretkâr davranılmıştır.

REÇETE: "ASKIDA EKMEK", YETMEZ "ACI İLAÇ"

Tekrarlıyorum: Saray'dan başlayarak devlet ve devletimsi kurumların, bankaların, finans kuruluşlarının, dalkavuk havuz medyasının sahiplerine, üst düzey yönetici ve reissever kalemlerine, Saray militanı masalcı öğretim görevlilerine, tarikat ve cemaat mensuplarına, türedi ya da kıdemli şirketlere sağlanan büyük servet, sermaye ve imtiyaz transferleriyle, ballı maaşlar ile, bir avuç mutlu azınlık zenginleştiren ekonomi-politik karar ve fiili uygulamalarla itaatçı, hurafeci, halk terbiyecisi ve muhalefet zaptiyesi yepyeni asalak, şımarık, görgüsüz, betonkolik ve dövizkolik bir sosyete yaratılmıştır.

Türkiye'de demokrat ise, bu zincire ya da hikâyesini özetlediğim bu tabloya eklemlenmiş bukalemun türünden liberaller, sığınmacı ve kimlikçi zavallılardır. Üstüne üstlük yerdikleri "toplum mühendisliği"ne ortaklıktan sabıkalıdırlar. Bunların pek çoğunun halen yaban topraklardan "demokrat" yakarışlarının kuşkusuz ibretlik bir anlamı vardır ama daha ibretlik olan "yerli ve milli" sığınmacılığın yeni ve güncel şeklidir. Yeni sığınmacılık, kirli ve ahlak yoksunu mafyatik yapılarla kol kola, kraldan çok kralcı söylemle "beka" senaryosu adına Tayyiban vesayetin kuyrukçuluğuna bürünmüş; şahsım devlet-yönetiminin payandalığını üstlenmiştir.

Toparlıyorum. Toparlamayı başka bir yazıdan yapmak istiyorum: *"sınıfların bir sözlüğü, kavramların bir tarihi vardır. Kavramı tarihinden, sınıfı sözlüğünden koparırsanız; bünyenin uzuvlarını kesmiş olursunuz. Takacağınız protezlerle kavramları değil, bünyeyi onarmış olursunuz. Demokrasi ve demokrat burjuva kültür cephaneliğinin damgasını taşır. Demokrasi ve demokratı rehabilite etseniz bile tarihi ve sözlüğü değiştiremezsiniz. Değiştirirseniz zihninizdeki 'gerçeklere' uygun olgu icat etmiş olursunuz. Kaldı ki olgular aynı olgulardır. Burjuva ihtilalcisi, burjuva demokrasisi, burjuva mücadelesi ayrı kategorik özelliklerini tarihen tescil ettirmişlerdir. Tersi konumlanış, yani sosyalist ihtilalci, (...) sosyalist mücadele, toplumsal evrimin burjuva aşamasının ileriye açık cephesini omuzlayarak başlamıştır. Lenin'in ifadesi ile 'Marksizm, her ulusal kültürden yalnızca tutarlı bir şekilde demokratik ve sosyalist olan ögeleri almıştır.' (...) Kavramlar burjuvaziye yabancılaşmamıştır, burjuvazi kavramları ile birlikte toplumsal ilerlemeye yabancılaşmıştır. (...) Burjuvazinin unutulmaz 'ihaneti', tutarlı demokratları, jakobenleri giyotine göndermesidir."* **(Onur ERK, "'Demokrat!' Eleştirisiz Eleştirmen", Toplumsal Kurtuluş Dergisi, sayı: 34-35, 1990, s.37)**

Ey Türkiyem, her şeye karşın namuslu, çalışkan, özverili emekçi halkına güven! Onların yurtsever, ilerici, devrimci sosyalist, komünist yiğit evlatlarından umudu kesme! Özgür, sömürüsüz, adil ve gönenç içinde bir gelecek inşasını başaracağımıza inan!

Ankara, 27 Aralık 2020

Bu yazı **Yeni Gelen dergisinin Aralık 2020, 31. sayısında yayımlanan "Hoca ve Hoca" başlıklı yazıya ektir. O yazının hacmini ve temasını zorlamamak için değinilmeyen bir kavrama ilişkindir.*

PİYASA EDEBİYATINA SERT BİR ŞAMAR, CESUR NEVALE: KİTABİST MANİFESTO

Ubeydullah Günel, Kitabist Manifesto, Kanon Kitap, 2020 İstanbul.

Kitabist Manifesto, yalın dille yazılmış, eleştirel bir kitaptır. Otobiyografik özellikler taşıyan ve yazarın bireysel dünyasından yola çıkarak yazdığı hikâyelerden oluşan bir ifşa kitabı. Kronik bir kitap kurdu, ilkeli bir kitap satıcısı ve aynı zamanda genç bir yazarın, yayıncılık dünyasını ve kitap piyasasını bize tüm çıplaklığıyla anlatan satırlarından oluşur.

Yeni Gelen'de yayınlanan, HAT Sanatına Alternatif Bir Son, Beni Çürük Çukurlarda başlıklı tefrikasını okumamla başladı Ubeydullah Günel 'in kalemiyle tanışmam. Havada uçuşan imgeleri, sarkastik cümleleriyle nüktesi, mizahı bol, bu sıradışı anlatı, düş dünyama hemen dokunuverdi. Maruz kaldığım nice tatsız tuzsuz yazından çok daha özgün bir üslupla yazılmış deneysel bir metindi. Birden çok anlatı biçimini ve birçok edebi türü birbiriyle harmanlayan, eklektik desen değil, post- modern desen hiç değil, tamamen kendine has bir çeşitlilik oyunu olarak düşündüm yazarın bu ayrıksı tefrikasını.

Okurken kelimeler takla atıyor, gerdan kıvırıyor, muziplik ediyor dedim kendi kendime. Abartılı imgeler, varsıllık dolu bir düş evrenine götürdü beni. Dildeki özgünlük, sınırsızlık ve çok anlamlılık gibi birçok katmanla birlikte deneyimlediğim en şaşırtıcı okuma oldu... Ben dil oyunlarını severim. Söz armonisi, alegorilerle dolu ve müzikalitesi olan kelimeler senfonisini. Söz cümbüşünü sonra. Ebru gibi renkli bir üslubu var. Tekerlemeyi andıran bir içsel ritimle yazılmış.

Bol hiciv, nükte, taşlama karikatürize karakterler ve onların abartılı tutarsızlıkları gırla gider tefrikada. Kestirilmez davranışlarla bezenmiştir kahramanlar... İşte bana Ubeydullah Günel'in yazınını sevdiren de budur. Çünkü gerçek dünyada hatta birçok kurmaca, öykü, romanda dil ve karakterlerin az çok ayağı yere basar. İnsanların kullandığı gündelik dil, tutum ve davranışları alışılagelmiş ve sıradandır. Ama bu yazı dizisini okuduğumda; sıradışılığın, negatif estetik öğelerin ve groteskliğin estetiğini gördüm. Her farklı olana şüpheyle bakan biri olsam da bu absürt, gerçeküstü yazın tarzını değerli buldum. Yazarın dili de, yazındaki karakterler ve eylemsellikleri de son derece mizahi. Literatürün kendisine bile nükte ve hicivle yaklaşıyor Günel. Bunu yapmasının nedeni ciddiyetle üretilen ama gülünç olanın, edebi üretiminin gülünçlüğünü görünür kılmak. Hat sanatında, klasik anlatı kodları kırılır, sınırlandırılmış karakterler yerine rastlantısal ve belirsiz davranışları olan karakterler, bir amaç çerçevesinde yönlendirilmeden, neden/siz, sonuç/suz bir eylemsellik içindedir. Neden mi? Bu, U. Günel'in gerçeklik/dışılık arayışını kendi seçtiği biçimle ortaya koymasından ileri geliyor. Bu onun evreni ve zihin âlemi. Bu onun görme ve görmek isteme biçimi. Okurken bu dünyanın sakini olmayı seviyorum (Ki Hat Sanatı da şu günlerde edebiyat dünyasının gündemini meşgul ediyorken, yazar taşı gediğine oturtmuş).

OKUMA PRATİĞİNİN KAZANDIRDIĞI

Yazındaki karakterlerin absürt eylemleri ve söylemleri bir samimiyet taşıyor. Absürt olanı kurgulamak dünyayı bir bir mevcut anlamlardan soyup farklı bir algı kapısı aralayabilme becerisi gerektirir. Farklı bir frekansta algılayarak anlam dünyasını oluşturmayı başarabilenlerin üretimi orijinal ve kendine hastır. Betimlemeler, bilinç akışı, metafor, dil ve anlatımın tüm olanaklarının sınırsızlık kazandığını görüyorum U. Günel'in kaleminde. Çeşitli edebi türleri, harmanlayarak yazabilmek uzun yıllar boyunca sistemli olarak okuma pratiği gerektirir. Beslendiğiniz edebi kaynakların, kategori ve üslup gibi özelliklerinin birbirinden tamamen farklı olması gerekir. Birbirinden farklı olan birçok edebi türü kendi özgün diliyle bütünleştiriyor yazarımız. Bence bu tefrikanın alt metni ya da özü, içi boş ve renkli olan, yüksek edebiyatmış yanılgısı yaratan edebiyatın karikatürize edilişidir. Bunu gerçekleştirmek de her kalemin harcı değildir.

İmgelerin, sözün günlük kullanım amaçlarından sıyrıldığını görüyoruz. Harfin, tümcenin varyasyonları aklınıza yüklendiği anlamla daha önce günlük yaşamda bağıntı kurmadığınız sözcük öbekleri, kendini yazdırana dek yazarın yakasını bırakmamış. Sanrılar, gerçeklik, düşler, bilinçaltı korkuları, sadece kendi bilinçaltınıza özgü anlamlandırmalar, zihnin çarpıtmaları, bozup yeniden inşa etmeler... Onun zihinsel yaratısının ürünlerini okumayı sevmek de sevmemek de bir tercih

Edebiyat ve yayıncılık dünyasındaki bütün adaletsizliklere gün ışığı olur Kitabist Manifesto. Yazar muhafazakârlığın çürük meyvesi olan hurafeleri, bireyin dünyasında kemikleşen dogmatik klişeleri de nükte ve mizahla yoğurmuştur bu kitabında.

tabii. Bu onun görme ve görmek isteme biçimi. Onun zihinsel yaratısının ürünlerine katılmak da katılmamak da bir tercihtir. Hangi ilhamla doğmuş olursa olsun, hangi kaleme alternatif olarak doğmuş olursa olsun, bence buna saf yazınsal yetenek denir. Nesnelere insani özellikler kazandırarak, betimlediği satırlar hem dilin olanaklarını, hem düşsel dünyamızı ve imgelememizi zenginleştiriyor.

Yazarımızın diğer kitabı yalın anlatımlı, sözcük panayırı sevmeyen, anlam dünyamızın tehdit altında olmasından çekinenler için daha açık seçik, meramını, mesajını içtenlikle sergileyen, Kanon yayınlarından çıkan "Kitabist Manifesto", yalın dille yazılmış, eleştirel bir kitaptır. Otobiyografik özellikler taşıyan ve yazarın bireysel dünyasından yola çıkarak yazdığı hikâyelerden oluşan bir ifşa kitabı. Kronik bir kitap kurdu, ilkeli bir kitap satıcısı ve aynı zamanda genç bir yazarın, yayıncılık dünyasını ve kitap piyasasını bize tüm çıplaklığıyla anlatan satırlarından oluşur. Bir yazarın yaratım aşamasından başlayarak, bir piyasa ürünü gibi metalaştırılıp pazarlanmasını, markalaştırılıp rant aracına dönüştürülmesini anlatan hiciv dolu bir hikâyeyle başlar kitap. Niteliksiz ve popüler, sürekliliği ve kalıcılığı olmayan sabun köpüğünden farksız kitaplara çevirir oklarını Günel. Kitapların cilalanıp parlatılarak, bilinçsiz okuyucuya yüksek edebiyatmış gibi yutturuluşu konu edilir.

EDEBİYAT VE YAYINCILIĞIN İÇYÜZÜ

U. Günel piyasa edebiyatının kirli yüzünü, bir yazarı yıldız tozuna bulayıp sonra okuyucunun gözünde yüceltmenin öyküsünü anlatır. Yazarı ete kemiğe büründüren, okurun gözünde nereye oturacağını kurgulayanın yayıncı olduğunun altını çizen, popüler edebiyata lanet eden öyküler. Bir öyküde gerçek bir edebiyat eseriyle, edebiyat değeri taşımayan bestseller arasındaki ayrımı yapamayan okurlara, duygu pompalayan çerez kitaplara yönelmesinler, doğru okuma alışkanlığı kazansınlar diye rehberlik eden, bunu dert edinen nitelikli bir sahafı tanıyoruz. Cadı ilan edilip edebiyat tüccarlarınca harcanmasına öfke duyuyoruz.

Kitabist Manifesto yayınevi- kitap satıcısı arasındaki kumpasları, çıkar ilişkilerini de es geçmez. Kitaplara borsa senedi gibi davranan yayıncılar, kendine âşık megaloman süper starları aratmayan eksantrik yazarlar, onları parlatan, alkışlayan, sonra onlarla ilişki içinde olduğunda kendini değerli hisseden okur kitlesine de değinir. Öykülerdeki zampara yazarlar, hovarda yayıncılar, cahil okurlar hiç de iç açıcı olmayan bir tabloyu tamamlar. Kısaca edebiyat ve yayıncılık dünyasındaki bütün adaletsizliklere gün ışığı olur Kitabist Manifesto. Yazar muhafazakârlığın çürük meyvesi olan hurafeleri, bireyin dünyasında kemikleşen dogmatik klişeleri de nükte ve mizahla yoğurmuştur bu kitabında. Edebiyat ve yayın dünyasına ilişkin öğretici ve rehberlik edici bir yanı da var elbette. Romanlarla, öykülerle, kâğıt ve kitapla dolu, renkli yazı dünyasının içine girmek isteyen genç yazarlara ışık tutar. Yazmaya çizmeye yaşamını adamaya karar veren ama bu bilinmeyenlerle dolu yoldaki tuzakları, nasihatten ziyade dostça ve içten bir uyarı mahiyetinde paylaşıyor bizlerle. Bu yolda kahramanın yolculuğu motifindeki eşik bekçisi Günel. Edebiyat dünyasındaki kirli çıkar oyunlarından sıyrılan, tüm bu tanık olduğu çirkinliğe rağmen okumayı ve yazmayı yaşam amacına dönüştürmüş bir karakterin edebiyat dünyasındaki yolculuğu sırasında deneyimlediği olayları anlatıyor. Merak duyduğu dünyanın kapılarını aralamış, o dünyanın acemi bir sakini olmuş. Gayret etmiş ve bu dünyanın bir parçası olmuş. Kitaba sevdalanmış. Onlara kutsallık atfetmiş. Gerçek dünyada rastladığı her tekdüzelik, her bayağılık ağır geldiğinde kitap kahramanları çeperlemiş dünyasını.

Belki çok sevdiği bisikletiyle onların izini sürmüş. Herhangi birine herhangi bir yerde rastlayacağını umut ederek pedal çevirmiş. Düşünde birçok kereler roman kahramanlarının gölgesine yaslanıp onlarla muhabbete koyulmuş belki de. Kurgusal dünyanın içindeki binlerce karakterle tanışmış, ruhlarına dokunmuş olması da mümkün. Katlanılmaz dost sohbetlerinden, ev içindeki geleneksel dramdan, toplumsal yozlaşmadan, envai çeşit fenalığa karşı demirden bile güçlü kâğıttan kalkanlar edinmiş.

Ben eseri, yazardan ve okurdan bağımsız düşünmüyorum. Yazarın eser üzerinde çalışırken yaşam biçimine dönüştürdüğü şeyler, yazım süreci çok kıymetli bence. İnsan denilen varlık, uğraşlarının, üzerinde düşündüğü şeylerin ve kendi bireysel üretiminin bir yansımasıysa eğer, bir okur-yazar olarak Ubeydullah Günel'in doğru yolda olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu dünyada çirkinleşmeden, kirlenip paslanmadan, küçük sıyrıklarla insani, ahlaki ve vicdani değerlerini yitirmeden tutkuyla kendini adadığı yazma eylemini sürdüren insanlara ilham verecek bu kitap. Onların bu yolda yürürken yaralanmalarını aza indirgemek için tavsiye edebileceğim bir kitap bu. Her şeye rağmen yazmak, mucizevidir ve kimileri için bir reflekse dönüşecek kadar içselleştirilebilir bir eylemdir. Hele elinizin altında okumanın ve yazmanın tüm cefasını ziyadesiyle çekmiş olan U. Günel'in Kitabist Manifesto'su varsa...

Edebiyat otoritelerince kabul görmemek, eserin basılmaması pahasına, yazın ve yayın dünyasının çirkin ve kirli taraflarını ifşa etmekten çekinmediği için U. Günel'e teşekkür ediyorum. Bir okur, yazar, kitapçı'nın, yazın dünyasını turlarken biriktirdiği gerçek hikâyeleri okuyacaksınız. Eski bir kitap kurdunun deyimiyle, şamar-ı âlemi literatür nevale. ☺ Keyifli okumalar.

■ **YEŞİM ZUHAL YOLCU**

BİR KİTAP BAĞIMLISININ NOTLARI-2021/OCAK

VİRÜSTEN KAÇILAN GÜNLERDE

Kitap Okumak-7

■ DR. ULVİ ÖZDEMİR

Bilimsel kafaya sahip olamayanlar gerçeği arayamaz, merak edemez, soru soramaz, verilenle yetinir, hikâyeyi meddah gibi tekrarlar. Ahmet Kuyaş gerçek bir bilim adamı olduğunu gösteriyor bu kitabındaki yazılarında. Ama daha çok üretmesi gerek.

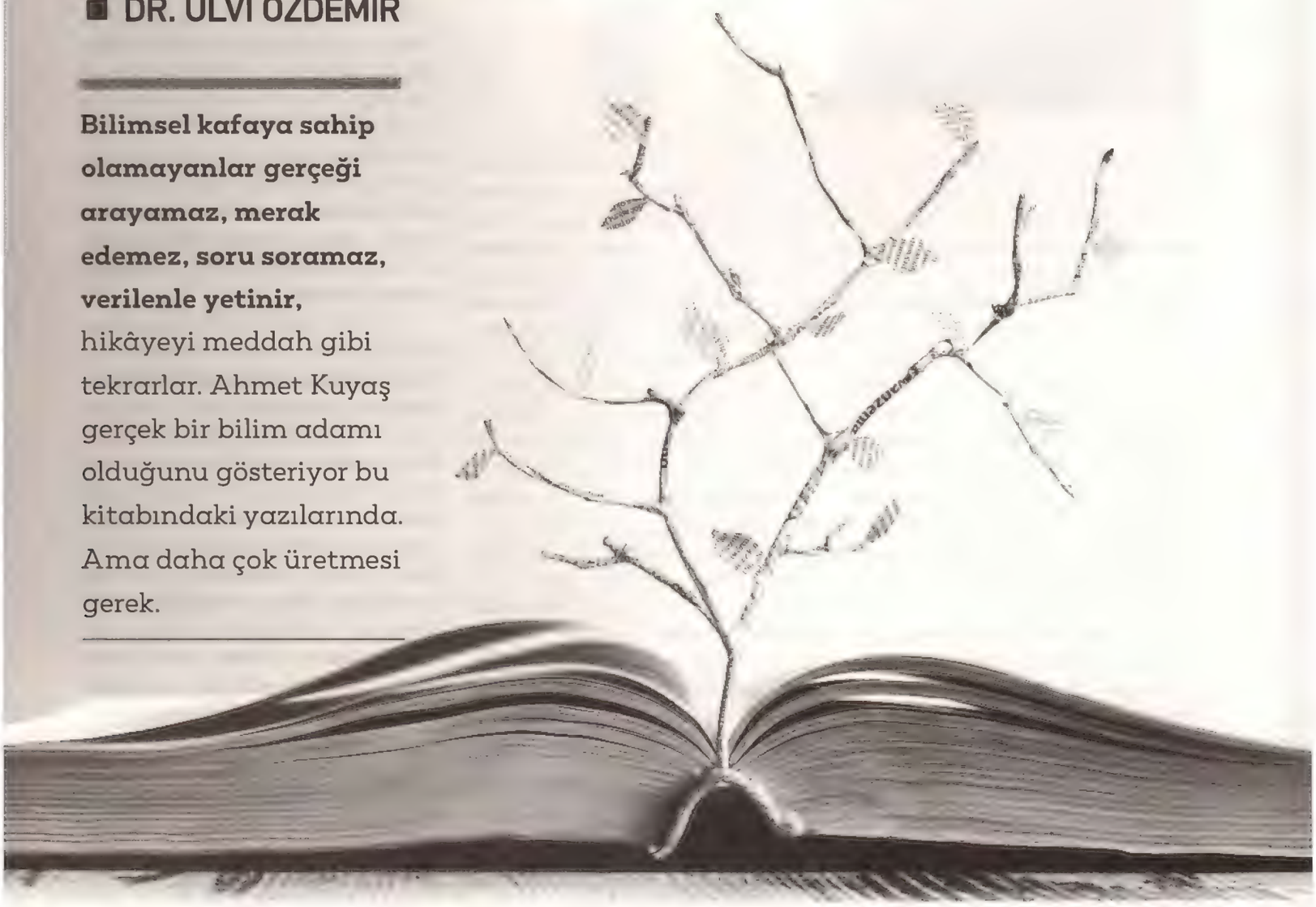

AHMET KUYAŞ:
TARİHİ DÜŞÜNMEK

Ahmet Kuyaş çok iyi bir tarihçi ama az sayıda eser yayınlıyor. *Tarihi Düşünmek* (Kırmızı Kedi Yayınevi, Birinci Baskı 2006) uzun zamandır okumayı düşündüğüm bir kitaptı. Bu kitapta Ahmet Kuyaş'ın popüler tarih dergilerinde yayınlanan yazıları bir araya getirilmiş. Ben bu tür kitaplara taraftarım. Böylelikle değişik dergilerde kalan makalelerin yitip gitmesi tehlikesi ortadan kalkmış oluyor. Bence her tarihçi makalelerini tematik olarak ya da belli bir akış içinde böyle kitaplarda toplayabilmeli.

Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi son zamanlarda toplumumuzda çok ilgi çeken, çok tartışma yapılan iki alan. Bu bence iyi bir gelişme. Cumhuriyetle hesaplaşmak isteyen, hepsi birbirinden birikimsiz, bilgisiz, hatta cahil, gerici, yobaz, aydın bozuntusu, çoğu kadın, aydınlanma ve poziti-

vizm düşmanı, batılı görünüp batıya bütün gün küfreden ama batının ürettiği her türlü dünyevi malzemeyi kullanan, vicdansız, empati yoksunu, çifte standartçı, kafası belden aşağıya takıntılarla dolu, üniversiteye ve üniversite öğrencilerine edepsiz yakıştırmalar yapıp karalayan bir sürü adam, bu son dönemde cumhuriyet değerlerine karşı çıkıp, kendi çağdışı gerici düzenlerini kurmak için Atatürk'e ve cumhuriyete küfredip durdukları için gerçek tarihi bilgiye olan ihtiyaç arttı. Ahmet Kuyaş bir bilim adamı olarak gerçekleri, gerçek kaynaklara dayanarak ortaya koyuyor ve bizi ideolojinin politikanın alanından çıkarıp tarih biliminin alanına çekiyor. Çok önemli bölümler ve satırlar var bu kitaptaki yazılarda. Tek bir örnek, bir bilim adamının soracağı soruya örnek olarak verilebilir:

"Mesela, 'Ertuğrul-Osman-Orhan' diye giderken, babası Ertuğrul, kardeşi Sarı Yatı, oğlu Orhan olan bir adamın nasıl olup da Arapça bir adı olabildiği düşündürür sizi" (s.8)

Ne kadar hoş değil mi? İşte bilim böyle sorular sormakla olur; geviş getirir gibi ilkokuldan ortaokula, üniversiteden doktoraya aynı hikâyeyi değiştirip değiştirip anlatanlar, soru sorma, merak etme, sorgulama yeteneği körlenmiş insanlar böyle sorular soramazlar. Tabii, biz Yalçın Küçük hocanın *Atamanoğlu Fatih* kitabını okuduğumuz için baba-torun arasında uyumsuz ad olan Osman'ın adının Ataman olduğunu biliyoruz. Ama bilmek için önce aramak gerek. Tabii, bu arayışta Yalçın Küçük gibi gerçek bilim adamlarıyla da yolun kesişmesi gerek. Bilimsel kafaya sahip olamayanlar gerçeği arayamaz, merak edemez, soru soramaz, verilenle yetinir, hikâyeyi meddah gibi tekrarlar. Ahmet Kuyaş gerçek bir bilim adamı olduğunu gösteriyor bu kitabındaki yazılarında. Ama daha çok üretmesi gerek.

Ahmet Kuyaş'ın kitabını okurken önsözde bir fiil dikkatimi çekti: Görmezlenmek! Önsözde şöyle bir paragraftaki bir cümlede geçiyor bu kelime: *"Tarihi düşünmek demek, anlatılanlardan anlatılamayanı görebilmek demektir. Ancak burada kastettiğim şey, başka bir kaynakta olup da, okuduğunuz kitabı yazanın* ***görmezlendiği*** *bir şeyi görebilmek değildir."* (s.7)

Ahmet Kuyaş çok saygın bir tarihçi ama bu "görmezlenmek" sözcüğü ile Türkçede daha önce ifade edilemeyen hangi anlamı ifade etmek istedi acaba? Bu sözcük, "görmezlenmek" kendini ifade ediyor ama hem de edilgen hali olduğu "görmezlemek" sözcüğünü de beraberinde getiriyor. Acaba "görmezden gelmek" ifadesini tek sözcükle mi ifade etmek istemiş, anlayamadım. Bence çok zorlama bir çaba olmuş. Bu kullanım bir dil sürçmesi değil, çünkü kitapta en az bir yerde daha kullanıyor: "Ülkemizde ise bir bayram enflasyonu olduğunu *görmezleyemeyiz."* (s.43) Burada bu sözcüğün "görmezden gelemeyiz" anlamında kullanıldığı anlaşılıyor. Bence Türkçeyi böyle zorlamak anlamsız sonuçlar üretiyor. Dil, işlevsel olduğu doğrultuda gelişir, bunun dışındaki özel çabalar ve ısrarlar komik duruma düşürmeye eğilimlidir. Bunları da küçük bir eleştiri olarak buraya yazıyorum.

"Mesela, 'Ertuğrul-Osman-Orhan' diye giderken, babası Ertuğrul, kardeşi Sarı Yatı, oğlu Orhan olan bir adamın nasıl olup da Arapça bir adı olabildiği düşündürür sizi"

İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, abidevi bir eser. Dönemi neredeyse bütün kaynakları kullanarak ve bir roman tadında, sürükleyici bir eser olarak anlatmış Sina Akşin. Zamanında doçentlik tezi olarak kaleme alınmış. Şimdi doçentlik için bu derece kapsamlı bir eser yazmak zorunluluğu olsaydı ben dahi akademide kimse bu unvanı alamazdı; bunu açık yüreklilikle söylemek gerekiyor.

TÜRK ÜNİVERSİTE SİSTEMİNİN VE TARİH BİLİMİNİN YÜZ AKI BİR TARİHÇİ SİNA AKŞİN VE EN ÖNEMLİ ESERİ: *İSTANBUL HÜKÜMETLERİ VE MİLLİ MÜCADELE*

Türkiye'de gerçek tarihi öğrenmek isteyenlerin ilk başvuracağı kaynaklar, kesinlikle Mülkiyeli tarihçiler olmalı. Buna itiraz edenler olacaktır, ama başta Yalçın Küçük, Yahya Sezai Tezel, Sina Akşin, Ümit Hassan, Mete Tunçay, İlber Ortaylı, Taner Timur, Fikret Başkaya ve Alaeddin Şenel olmak üzere Mülkiyeli hocaların eserlerinin, gerçek tarihi bilmek isteyenler için çok ayrıksı bir yer tuttuğu kesindir. Kuşkusuz Doğan Avcıoğlu gibi Mülkiyeli olmayıp gerçek bilimin peşinde eserler veren tarihçimiz de yok değildir. Ama başta saydığım bu isimler, sonradan tarihçiliğimize musallat olan gerici-osmanlıcı-siyasal islamcı güruhun yanıltıcı, körleştirici, çoğunlukla gerçeğin üzerini örtmeye çalışan, hikâyeci, bilimsel yöntemden uzak kasaba vasatlığının ürünü eserlerinin yanına bile yaklaşamayacağı abidevi kitaplar yazmışlardır. Bunlardan biri Sina Akşin'in şimdilik dört cildi yayınlanmış İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele adlı eseri. Yakın zamanda İş Bankası Kültür Yayınları bu eseri tekrar yayınladı ama ne yazık ki dizinin ilk üç kitabı şu anda piyasada bulunmuyor ve İş Bankası Kültür Yayınları, bu dizinin yeni baskısını ne zaman yapacak belli değil. Daha önce Baraudel'in *Maddi Uygarlık*'ının başına gelen Sina Akşin hocanın bu muhteşem eserinin başına gelecek diye korkuyorum. Üniversitede lisans, yüksek lisans ya da doktora düzeyinde tarih eğitimi alan ve yakın çağ konusunda araştırma yapıp, tez yazmaya çalışan öğrenciler bu kitaba ulaşabiliyorlar mı emin değilim. Böyle kitapların her an yeni baskılarını yapmak gerekiyor.

Salgın döneminde daha önce 3. ve 4. ciltlerini okuduğum bu eserin bu kez 1. ve 2. ciltlerini okuma fırsatım oldu. Sıralama biraz ters oldu ama, zaman kısıtlılığı yüzünden daha önce asıl odaklandığım dönemlere ilişkin okumalarımın bir parçasıydı. Şimdi bir süredir temel tarih eserlerini okuma hevesimin bir parçası olarak 1. cildi, ardından 2. cildi okudum. Hemen söyleyeyim bu 4 ciltlik eser bizim Milli Mücadele dönemi anlatımımızın omurgasını oluşturuyor. Diyebilirim ki Yalçın Küçük'ün *Türkiye Üzerine Tezler* (5 cilt) ve *Aydın Üzerine Tezler* (5 cilt) başta olmak üzere, birçok eserine dağılmış (Örneğin *Gizli Tarih* ve *Sırlar* ilk akla gelenler) öncesi ve sonrasıyla Milli Mücadele dönemine ilişkin yazıları bir kenara koyulursa bu dönemin ana akış yolunu tek başına belirleyen eser İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele'dir. Abidevi bir eser. Dönemi neredeyse bütün kaynakları kullanarak ve bir roman tadında, sürükleyici bir eser olarak anlatmış Sina Akşin. Zamanında doçentlik tezi olarak kaleme alınmış. Şimdi doçentlik için bu derece kapsamlı bir eser yazmak zorunluluğu olsaydı ben dahi akademide kimse bu unvanı alamazdı; bunu açık yüreklilikle söylemek gerekiyor. Bir bilimsel eser nasıl yazılır gösteriyor Sina Akşin. Aslında yukarda saydığım isimlerin eserlerinin hepsinde var olan temel bir ortak noktayı her sayfada görebiliyorsunuz: Korkusuzluk! Arkasına bilimsel yöntemi, bilimsel kanıtları ve gerçekleri alıp, bunları ustalıkla yorumlarken gerçek bilim adamalarına has, Sina Akşin'de gerçeği söylemenin yalın gücünü hissedebiliyorsunuz. Sina Akşin hoca hiç de öyle Mustafa Kemal hayranlığı ve ona toz kondurmama endişesi ile dokumuyor anlatısını; tam tersine Mustafa Kemal'in bütün zaaflarını, vaz geçişlerini, karar değiştirişlerini de veriyor bize ama onun cüretini, gücünü oluştururken ve kullanırkenki akılcılığını, vizyonunu, uzak görüşlülüğünü, olayları önceden sezişini de vurgulayarak belirtiyor. Politik satrancın o dönemki aktörlerinin amaçları, niyetlerini, birbiriyle ilişkilerini, hamlelerini ve karşı hamlelerini, neredeyse eksiksizce gözlerimizin önüne seriyor. Onlarla tartışıyor, zaafları, niyetleri okuyor ve yorumlamaktan kaçınmıyor. Belgelerde olmayanı gösteriyor. Örneğin

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktıktan sonra geldiği Amasya'da, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele ve Ali Fuat Cebesoy başta olmak üzere belli başlı askeri ve sivil kahraman insanlarla bir askeri örgüt kurduğunu söylüyor çekinmeden. 2. cildin (Bendeki cilt İş Bankası Kültür Yayınları'nın 2004 yılındaki 2. Baskısı) 77. sayfasındaki 124. dipnotta şöyle söylüyor:

"Amasya'da bir askeri örgütün kurulduğu açıktır. Bu bir askeri örgüttür ya da ordu örgütüdür, ama cunta değildir. Gerçi Amasya örgütü de bir ölçüde, cunta gibi gizliydi ve hükümete karşı olmak itibariyle devrimciydi. Ne var ki, Erzurum, Sivas kongreleri, Mebusan seçimleri yoluyla kendine demokratik destek, taban arayan, dikta peşinde olmayan bir örgüttü. Bu bakımdan Amasya askeri örgütüne cunta denemez."

Görüldüğü üzere korkusuzca bir tez ortaya atıyor Sina Akşin. Ve bu tezle olgulara baktığınızda olgular tezi açıklar bir niteliğe, netliğe kavuşuyor. Mustafa Kemal'in askerlikten istifa edişine rağmen Milli Mücadele'nin liderliğini devam ettirişini ve birçok başka gelişmeyi de açıklıyor. Şimdiki belge manyağı ve arşiv kumkuması tarihçi bozuntuları olsa "hani nerede bunun belgesi, belge var mı belge?" derler bu konuda. Belge yok burada. Burada bilgi, akıl yürütme ve bilimsel cüret var; düşünmekten korkmamak var, sadece gerçeği ortaya koyma arzusu, niyeti var. Dolayısıyla karşımızda gerçek bir bilim adamı var. Milli Mücadele dönemini tüm boyutlarıyla öğrenmek isteyen herkese öneririm bu dört cildi okumalarını.

VENÜS KHOURY-GHATA:
MANDELŞTAM'IN SON GÜNLERİ

Mandelştam'ın Son Günleri (Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı, İstanbul, Eylül 2020), küçük hacimli ve değişik bir kurguyla yazılmış bir roman. Osip Mandelştam, internetten öğrendiğim kadarıyla 1891'de Varşova'da doğmuş ama erken yaşta ailesiyle Rusya'ya göç etmiş bir şair. Stalin döneminde muhalif olarak damgalandı ve Sibirya'ya sürgüne gönderilip orada öldü. Stalin döneminin acımasız kıyıcılığını şiirlerinde dile getirdiği için hedef tahtasına oturtuldu. Bu küçük kitap, onun sürgünde ölüm döşeğindeyken hayatını, geri dönüşlerle, kısa sahnelerle veriyor bize. Alabildiğine hüzünlü bir kısa hayat öyküsü.

Kitabın başından alıntılayacağım bölümler sürgün koşullarının kötülüğü karşısında bilinçli olarak ölüme gönderilmesinin nedenlerini açıklıyor:

"Gördün mü yakaladım seni.

Mandelştam arkasına bakınca Stalin'i bıyığından tanıyor.

'Cesedimi alırsın sadece, senin için yazdığım şiir beni yaşatacak.

Çalışmam, yayın yapmam yasak, bir şehirden diğerine takip ediliyorum, aramalar, tutuklamalar, işkenceler, sürgün, soğuk, açlık. Otuz yıl boyunca bunların hepsine katlandım. Ama şiirlerim senden daha kuvvetli. Sana okuyayım ister misin:

Kremlin'in dağcısından başka kimsenin sesi duyulmuyor

O katilin ve insan yiyenin..." (s.8)

Maalesef Türk solu Stalin ile hesaplaşmasını daha yapamadı. Sovyet düzeni çöktüğüne göre Sosyalizm adına zamanında işlenen suçların üzerindeki örtüyü kaldırmanın zamanı geldi ve geçiyor. Kapitalizm eleştirisi ve sosyalizm beğenisi işin kolay tarafı. Sadece slogan olarak "Yaşasın Sosyalizm" demekle olmuyor. Bu hesaplaşmayı yapmadan ve 1930'lar Rusya'sını çözümlemeden, eleştirmeden, böyle basit sloganlarla yetinmek aslında sosyalizmi istememektir. Neden hesap soramıyoruz peki Stalin'den? Korkuyoruz. En başta bazı sol çevrelerin bilgisizlik ve duygusuzluk dolu, slogan fetişisti kısırlığının ürünü kofluğundan yakamızı kurtaramadığımız için korkuyoruz. Oysa tartışmaktan korkmamak gerekiyor. Bu dönemle hesabımızı kesmek için bu küçük roman belki başlangıç olabilir.

Hayatımızda okunacak ve tekrar okunacak kitapların hep var olması dileğiyle...

Osip Mandelştam, internetten öğrendiğim kadarıyla 1891'de Varşova'da doğmuş ama erken yaşta ailesiyle Rusya'ya göç etmiş bir şair. Stalin döneminde muhalif olarak damgalandı ve Sibirya'ya sürgüne gönderilip orada öldü. Bu küçük kitap, onun sürgünde ölüm döşeğindeyken hayatını, geri dönüşlerle, kısa sahnelerle veriyor bize. Alabildiğine hüzünlü bir kısa hayat öyküsü.

DOST MUYUZ DÜŞMAN MI? *YOKUŞ AKSANI* ÜZERİNE...

■ UBEYDULLAH GÜNEL

Bazı kusurları olsa da genel anlamda, özellikle de dertli olması ve derdini yansıtırken kullandığı yöntem bakımından güzel bir öykü. **Kusur derken, sözgelimi, Meftune'nin iç sesini okuduğumuz pasajlardan sonra "diye düşündü, diye sızlanırken" ifadeleri epey sakil kalıyor, öyküyü yapaylaştırıyor.**

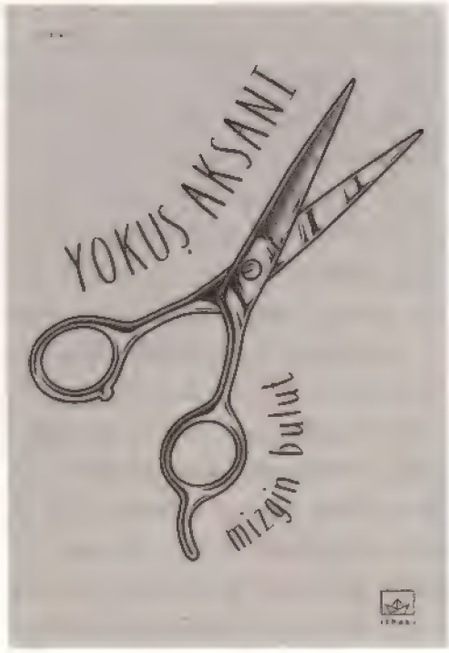

"*Mizgin Bulut, ilk kitabı Yokuş Aksanı'ndaki öykülerle okuru şaşırtmayı ve oyun oynamayı seven bir yazar olduğunu müjdeliyor bize. Bireyi, aileyi ve toplumu ele alışındaki sahicilik, kendi sesini gizleyip karakterleri işitmemizi sağlayan dil mahareti ve sıradan görüneni tuhaflaştırmaktaki yeteneği ilk bakışta fark ediliyor. Yokuş Aksanı, uzun süre sizinle gezecek ve unutulmayacak bir kitap.*[1]

Yaklaşık iki yıllık bir aradan sonra eleştiri yazmak için işe koyuldum. Yukarıdaki cümleleri, genç bir yazarın, Mizgin Bulut'un ilk kitabının arka kapağından alıntıladım. Kitaba biraz göz gezdirdikten sonra derdi olan öyküler okuyacağımı hissederek heyecanla okumaya başladım.

İlk öykü *Devoğlan,* kitabın en çarpıcı öykülerinden biri.

"'Bu yıl daha mı kılçıklı fasulyeler?' diye bir soru attı ortaya. Rıza'nın pek ilgilenmediğini biliyordu Meftune. Tam da beklediği cevabı vermişti.

'Ayıklama, at gitsin,' dedi."

Sonrasında Meftune'nin hem kocası Rıza, hem de çevresindekilerle yaşadığı sorunları görüyoruz. Meftune'yle Rıza'nın çocuğu olmuyor. Mahalledeki çocuklar alay ediyor Meftune'yle; kapısına Eniksiz Meftune yazıyorlar, bahçesine oyuncak bebekler atıyorlar, güllerini kırıyorlar, geceleri ağlayan bebek sesi dinletiyorlar. Yapay çocuk güzellemeleri yok, sahici çocukları görebiliyoruz. Yetmezmiş gibi haftanın birkaç günü üst balkondan bahçeye işeyen komşu çocuğuyla uğraşıyor Meftune. Herkes tarafından kabul görmek için anne olmasının zorunluluğuna kendini inandırıyor. Öykünün sonunda pedofiliyle hem Meftune, hem de biz çarpılıyoruz.

Bazı kusurları olsa da genel anlamda, özellikle de dertli olması ve derdini yansıtırken kullandığı yöntem bakımından güzel bir öykü. Kusur derken, sözgelimi, Meftune'nin iç sesini okuduğumuz pasajlardan sonra "diye düşündü, diye sızlanırken" ifadeleri epey sakil kalıyor, öyküyü yapaylaştırıyor. Aynı şekilde birkaç yerde rastladığımız "Ah," nidası Meftune'nin iç sesinin ya da dilinin doğallığını bozuyor.

MEFTUNE'NİN ELLERİ

Bir de Meftune, Rıza'yı kahvaltı masasında beklerken, *Sarkmış memelerini avuçlayıp gevşeyen askılarını düzeltiyor.* Anlatıcının ne demek istediğini zor da olsa anlasak bile Meftune'nin –daha fazlası belirtilmediği için- iki elinin olduğunu varsayarak ve Rıza'nın da banyoda olduğunu ve yardım edemeyeceğini bildiğimiz için, bunun pek mümkün olduğunu

söyleyemiyoruz. Meftune aynı anda hem sarkmış memelerini avuçlayıp hem de askılarını düzeltebiliyorsa gerçekten büyük bir iş başarıyor.

Bence önce birini avuçlayıp avuçladığı taraftaki askıyı diğer eliyle, sonra da diğerini avuçlayıp diğer askısını düzeltiyor olabilir. Ya da sözgelimi sağ eliyle sol memesini avuçladığında sağ memesi de kolunun itmesiyle yukarıya kalkacağı için sol eliyle iki askıyı birden düzeltiyor olabilir.

İkinci öykü *Sahibinden Satılık...* Okudukça, nesnelerin doğru yerleştirildiğini, kahramanla birlikte adım adım yürürken görebiliyoruz. Sözgelimi 16. sayfada *"Meğer annem okuma-yazma bilmiyormuş."* dediğinde Çehov'un tüfeğini hissediyoruz: patlayacak. Öykünün sonunda kahramanın annesinin, *"intiharımda kimsenin kabahati yoktur"* notunu okuduğumuzda Çehov'un duvardaki tüfeği de bizim bilincimizde patlıyor. Kahramanın başına geleni onunla birlikte çözümlüyoruz.

Aslında gayet güzel ilerleyen, anlatımıyla, gerilimiyle okuru içine çeken öykünün sonunda intiharı anlatan adamın yapay ve görevini gerçekleştirir gibi konuşması sahiciliği zedeliyor. Kahramanı görür görmez, *"alacak mısın delikanlı?"* diye soruyor. Yanıt alamayan adamın evle ilgili bilgiler verip önceki sahibinin intiharını ayrıntısına kadar anlatması öykünün özellikle bu bölümünün üzerinde fazla düşünülmemiş, çarpıcı olması yeterli diye düşünülerek yazılıp geçilmiş hissi uyandırıyor.

Ferasetli Kuş adlı öykü kolu kırılan Faik'in mecburen hakem olduğu maçla başlıyor. Kaybeden sülün avlayacakmış. Biraz yapay da olsa çocukların konuşmalarından bunu anlıyoruz. Başından beri Faik'in öyküde önemli bir yer edindiğini düşündürüyor yazılanlar. Bu öykü Faik'in öyküsü diyoruz. Ama maç bittikten sonra Sait'e çevriliyor gözler. Sülün avıyla ilgili hikâyeyi yalnızca Sait'in dedesi biliyormuş. Dedesine sülün avı nasıl yapılır diye soruyor Sait ama *"Tövbe de tez! Duymamış olayım."* yanıtını alıyor.

SAİT'İN FAİK'İ

O gece *rüyasında saçma şeylerle uğraştığı* için uyuyamıyor Sait ve erkenden arkadaşlarıyla buluşacakları yere gidiyor. Arkadaşlarına dün gece bir rüya gördüğünü söyleyip, korkunç rüyasını anlatıyor. Hep birlikte vazgeçiyorlar sülün avlamaktan. Bu da bir hafta sonra okul bahçesinde eşek gibi anırmaları anlamına geliyor. Okulda anırmaya hazırlanırlarken Sait dedesini görür gibi oluyor ama gelmeyeceğini düşünüp umursamıyor. Ardından bir çığlık duyuluyor. Sülün sürüsü geçiyor okulun üzerinden ve silah sesiyle Sait'in önüne bir sülün düşüyor. Ama almıyorlar sülünü. Okuldan çıktıklarında dedesini görüyor Sait, birlikte eve doğru yürüyorlar. Sait'in sorusuyla dedesi sülün hikâyesini anlatıyor ve Sait mistik ama pek de etkileyici olmayan, kuru dilli bu hikâyeyle, doğru bir karar aldığını düşünerek içini rahatlatıyor.

Dedesinin anlattığı hikâye etkileyici olabilirdi ama bu hikâyeyi anlatan dedesi değil; *kendi sesini gizleyemeyen* yazar anlatıyor.

Bu öyküyü birkaç kere okumama karşın bitirdikten sonra "eee?" sorusundan başka bir şey soramadım; farklı bir şey düşündürmüyor. Öykünün başında gözümüze sokulan Faik'i de zaten bir daha göremiyoruz. Öyküdeki tek işlevi, Sait'in yanına eklenince *Sait Faik*'i çağrıştırması ama bunun öyküyle uzaktan yakından ilgisi yok. Mizgin Bulut'un öykünün başında Faik'in kolunu neden kırdığını düşünüp duruyorum. Mizgin Bulut, Faik'e yazık etmiş.

Makasla Yürümek, küçük esnafı çok sahici ve doğru bir biçimde yansıtan dokunaklı ve güzel bir öykü. *Mermer Ocağı* öyküsü dokunaklı ve derdi olan bir başka öykü. *Bir Fincana Bir Kehanet* de güzel öykülerden biri. Ev kadınlarının yaşamları ve mahalle kültürü iyi yansıtılmış.

Bir Kalıp ve Her Şeyden Önce Terziydim Ben başlıklı metinler öyküden ziyade bir anı ya da günlükten birkaç sayfa gibi geldi bana.

Ben Değil Bağrıma Bastığım Taş Kara öyküsü de belki üzerinde daha çok düşünülseydi daha sağlam bir metin çıkabilirdi diye düşündüklerimden.

KISA ÖYKÜ EKSİLTMEYE DAYANIR

Uykunun içinde uykuyu okuduğumuz İki Uyku öyküsünde Revin'in rüyasını okuyoruz. Bu öyküde de dikkat çeken şu cümleler oluyor:

"Vardığımda, yeni bırakılmış bir kum saati buldum. Bir tarafının henüz dolmaya başlamasından anladım, yeni bırakılmış olduğunu."

Okur olarak biz zaten kum saatinin yeni bırakıldığını ilk cümleden anlıyoruz. İkinci cümle sanırım, "okur anlamaz" diye düşünülerek yazılmış. Kısa öykülerin en önemli özelliği yazmaktan çok eksiltmektir. Bu bağlamda ikinci cümle fazlalık.

Yazar burada kendisini, "Revin rüyasını anlatıyor, yani suç Revin'in" diye savunabilir, ya da "Revin'in rüyasını anlattığı kişi, yani Vedat ahmağın teki, ilk cümleyle anlayacağını düşünmediği için açıklamak zorunda

Mizgin Bulut okuru şaşırtmayı ve oyun oynamayı seviyordur belki ama bunu yazdığı her öyküde başarılı bir biçimde gerçekleştiremiyor. "Bireyi, aileyi ve toplumu ele alışındaki sahiciliğe" büyük oranda katılıyorum ama "kendi sesini gizleyip karakterleri işitmemizi sağlayan dil mahareti" taşıdığına, yukarıda örneklediğim nedenler dolayısıyla pek katılamıyorum.

kalıyor Revin," diyebilir. Öyleyse bunu okura da göstermeliydi yazar.

Çerçeve ya da Senden Sonraki Yaz öyküsünde bir virgülün nelere kadir olduğunu görüyoruz:

"Zamanla herkes camcı çırağı olduğu için Fethi'nin bile isteye camları indirdiğini düşünmeye başlamıştı ama babasının hatırına kimse ses etmiyordu."

Herkesin camcı çırağı olduğunu düşünmek bile istemediğim için "herkes" sözcüğünden sonra bir virgül koyuyorum, editörü, düzeltmeni, son okumacıyı selamlayarak. Bu kusur dışında merak unsuruyla okuru diri tutan güzel öykülerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Öyle Olmaması Gereken Bir Süreyya ise anlatmayıp gösteren öykülere güzel bir örnek. Anlatıcı kahramanın gazetedeki cinayet haberini okuduğu sırada Süreyya'nın cinayete kurban gideceğini düşündüm; "aman, sakın yapma" diye yalvardım yazara. Neyse ki beni ters köşeye yatırdı yazar. Okurken John Steinbeck'in çok sevdiğim *Kasımpatılar* (ya da *Krizantemler*) öyküsünü anımsadım.

Öykü ve kitap şu cümleyle sonlanıyor: *"Bir vazo bir eve çiçeği anlatmak için girer."* Tabii bunu bir nalbur söyleyince biraz garip oluyor. Keşke bütün nalburlar Mizgin Bulut'un tanıdığı nalburlar gibi olsa...

DERDİ OLAN ÖYKÜLER

Mizgin Bulut'un öykülerinin birçoğunda dert ve heyecan var. Daha doğrusu Mizgin Bulut'un derdi ve heyecanı var. Bunu gerçekleştirilen bir söyleşiden de anlayabiliyoruz. Bir arkadaşıyla yapılan söyleşide arkadaşı Mizgin Bulut için, yazdığı çoğu şeyi heyecanını içinde taşıyarak okuttuğunu söylüyor. Aynı arkadaşı, *"yazdıklarıyla ilgili sizden ne tür fikir/öneri alır?" sorusunu da şöyle yanıtlıyor:*

"Yazı bitiminde gönderir genelde bana. Yazının yazılış esnasında attığı nadir olur. Cümlelerinin aksine öykü içerisindeki hissi konuşuruz biz, o his bize iyi gelir. Olay örgüsünü konuşuruz. Şunu şöyle yapmalısın, dediğim noktalar olur. Sonrasında kendisi de düzeltme ihtiyacı duyarsa görüşlerimi dikkate alır.

Yokuş Aksanı da bana genel itibariyle heyecan hissettirmişti. Hiç içimden gitmedi o heyecan. Hatta bazı öykülerini büyüsü gitmesin diye kitapta okumamı istemişti. Onun oradaki büyüsünü bozmak istememişti. Mizgin'in yazdığı her kelimenin büyüsünün hiçbir zaman gideceğini düşünmüyorum ben tabii."[2]

Yazarın yazdıklarını çevresindekilere, nitelikli okur ve aynı zamanda nitelikli arkadaş/dost olduğunu düşündüğü birilerine okutması çok önemli. Çünkü yazılanlar yazar için bir süre sonra resim halini alır; yazar hataları, kusurları, eksiklikleri, fazlalıkları göremez duruma gelir. Dolayısıyla en iyi arkadaş bu eksiklikleri gören ve hiç çekinmeden söyleyebilen arkadaştır bana kalırsa. Kendisini tanımasam da bu yazımla birlikte en iyi arkadaşları arasına girdiğimi düşünüyorum.

İnsanlık hâli, arkadaşın/dostun göremediğini işini iyi yapan, editör, düzeltmen, son okumacı zaten görecektir. Bu bağlamda yazının başında alıntıladığım arka kapak yazısındaki iddiaların temeli biraz sarsılıyor. Mizgin Bulut okuru şaşırtmayı ve oyun oynamayı seviyordur belki ama bunu yazdığı her öyküde başarılı bir biçimde gerçekleştiremiyor. "Bireyi, aileyi ve toplumu ele alışındaki sahiciliğe" büyük oranda katılıyorum ama "kendi sesini gizleyip karakterleri işitmemizi sağlayan dil mahareti" taşıdığına, yukarıda örneklediğim nedenler dolayısıyla pek katılamıyorum.

Yine de genç bir yazardan bu düzeyde bir ilk kitap gelecek için umutlu olmaya yeterlidir diye düşünüyorum, naçizane. Daha çok derdi olan öyküler okumak umuduyla...

---

[1] Mizgin Bulut, *Yokuş Aksanı*, İthaki Yayınları, Ekim 2020, İstanbul.

[2] https://www.edebiyathaber.net/yazarin-odasi-mizgin-bulut-meltem-dagci/

TRUMAN SHOW VE 11. TEZ PERSPEKTİFİ

Hayata eleştirel ve değiştirme perspektifi olmadan baktığımızda onu anlamamız ve yorumlamamız da yeterli olmayacaktır. Truman'ın durumu sorgulamaya başlayınca bir tür bilinç kazandığını görmekteyiz. Bu bilinçlenmenin başlamasıyla Truman, içinde bulunduğu illüzyonu, bu bağlamda zincirlerini kırmaya ve kendini içinde bulunduğu düzenden kurtarma ve değiştirmeye yönelir.

Sahte bir gerçeklikte hapis olmuş gerçek bir adamın hikâyesinin işlendiği Truman Show filmine eminim dünyasal izolasyon sırasında ya ne izlesem diye dolaşırken denk gelmişsinizdir, ya da bir arkadaşınız muhtemelen bir dönem önermiştir. Belki izlemeyen vardır kısa bir özet: Truman istenmeyen bir hamileliğin sonucu olarak dokuz aydan yaklaşık iki hafta önce doğar. Bir yapım şirketi tarafından evlat edinilir ve ömrü boyunca sürecek olan bir dizinin başrol oyuncusu olur ama o bunun farkında değildir. Aslında film bize göstermektedir ki bizler farkında olmasak dahi hayatımızı bir şirket, bir sermaye tekeli kontrol etmektedir. Yapım bizlere önce insanların birer figüran yani bilinçsiz kitleler olduğunu gösterir ve ilk kuş bakışı sahnede tam bir "Amerikan Rüyası" bir cennet tasviri çerçevesi çizer ve örnek bir vatandaş olarak Truman'ı gösterir. Film bir Hollywood klasiği olmuştur, orta derece bir entelektüel kitlesi ve havası vardır. Truman Show'u sorgulama öncesi bilinçsizlik ve aydınlanma aşaması olarak iki bölüme ayırabiliriz. İlk bölümde her şey olağan ilerler, izlediğimiz ortalama bir Amerikan filmidir, ancak her şeyi ayarlayan kast ekibinin telsiz frekanslarının bilinçsiz Truman'ın dinlediği radyoya yansımasıyla işler değişir. Truman fark eder ki, hayatının kontrolü kendisinde değildir.

Truman kendi hayatını ve olan biteni sorgularken kamera Truman'ın kayıp babasını getirerek krizi engellemeye çalışan yönetmenin muhabirle görüşme gerçekleştirdiği ana döner. Bu sahne filmde bir kırılma noktası yaratır çünkü muhabir şu soruyu sorar ki çağımızın da en büyük sıkıntısıdır: "Sizce Truman neden şimdiye dek içinde bulunduğu dünyanın gerçekliğini keşfetmeye çalışmadı?" Bu, ikinci bölümü açan ve seyirciyi sorgulamaya iten soru olur. Yönetmen gayet sakin bir şekilde, "Dünyayı bizlere sunulduğu gibi kabul ederiz" yanıtını verir. Bu soru ve cevap bilinçsiz kitlenin kontrol edilmesinde kilidi temsil eder.

ELEŞTİREL BAKIŞ

Marx'ın Feuerbach üzerine 11.Tezini hatırlarsak; "Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir". Hayata eleştirel ve değiştirme perspektifi olmadan baktığımızda onu anlamamız ve yorumlamamız da yeterli olmayacaktır. Truman'ın durumu sorgulamaya başlayınca bir tür bilinç kazandığını görmekteyiz. Bu bilinçlenmenin başlamasıyla Truman içinde bulunduğu illüzyonu (bu bağlamda zincirlerini) kırma ve kendini içinde bulunduğu düzenden kurtarma ve değiştirmeye yönelir. Show nesnesi olmaktan kurtulmaya çalışmasıyla bilinçlenmesi ilerler.

Kameranın biz izleyicilere dönmesi tesadüfi değil, aksine neden sorgulamamız gerektiğini, çevremizin daima bizden taraf olmadığını, çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini göstermekte. Hayatımızın zincirlerinin şirketlerin elinde olmadığını, istersek belli bir mücadele doğrultusunda zincirlerimizi kırarak Truman karakteri gibi bir başkaldırı ile nihai çıkışa ulaşabileceğimizi duyumsatmaktadır. Belki de film tam olarak bunu demek istemiyordu ama 11. Tez'in bakış bu açısıyla yaklaşınca görünmeyen pek çok şeyi ortaya çıkartabiliriz.

■ **BORA ÇOLAKOĞLU**

BİR "FELAKET GÜNLERİ" ROMANI: Gemide Yer Yok

■ GÖKHAN SERDAR ÖZAKTAŞ

Dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkan tufan mitlerini bir araya getiren antropolog J. G. Frazer, söz konusu **mitlerdeki benzerliklerin hem basit bir iletim yoluyla az çok bir değişikliğe uğrayarak halktan halka geçtiklerini hem de insan zihninin benzer eylemlerinin sonucu olarak bağımsız bir şekilde ortaya çıktıklarını düşünür.**

Arkaik toplumlarda kültürün ve toplumsal yaşamın temelini oluşturan mitler, insanı anlama yolunda başta psikoloji bilimi olmak üzere sosyal bilimlerin birçok dalında başvurulan temel anlatılardır. Mitin insanüstü bir vahyi anlattığını yazan Mircea Eliade, mitlerin gerçek ve kutsal bir nitelik taşımaları bakımından insanlar için ibretlik olduklarını ve bu nedenle yinelenebilir bir şekle büründüklerini; çünkü bütün insan eylemleri için bir model olduklarını ve insan eylemini gerekçelendirme işlevi taşıdıklarını ifade eder.[1] Joseph Campell ise, mitte belirtilen sorunların ve çözümlerin bütün insanlık için dolaysızca geçerli olduğunu belirtir.[2] Kolektif bilinçdışının dışavurumu olan mitler belli motiflerle ve benzer formlarda kendilerini tekrar ederler. C. G. Jung mitlerdeki bu evrensel imge ve motifleri arketip olarak adlandırır. Söz konusu arketipler hemen her arkaik toplumda belli motiflerle ya bir mitte ya da bir efsanede karşımıza çıkarlar. Mesela, tufan miti...

Dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkan tufan mitlerini bir araya getiren antropolog J. G. Frazer, söz konusu mitlerdeki benzerliklerin hem basit bir iletim yoluyla az çok bir değişikliğe uğrayarak halktan halka geçtiklerini hem de insan zihninin benzer eylemlerinin sonucu olarak bağımsız bir şekilde ortaya çıktıklarını düşünür.[3] Nitekim Tufan mitinin kahramanı Sümer mitolojisinde Kral Ziusudra ya da Utnapishtim, Eski Ahit'te Nuh Peygamber, Yunan mitolojisinde Deukalion olsa da anlatılardaki motifler ve arketipler aynıdır.

Mitlerdeki arketiplerin izlerini

edebi metinler üzerinden sürüp mit teorisini ortaya atan Northrop Frye, bu teorisini *Eleştirinin Anatomisi* kitabında açıklar. Arkaik toplumun mitlerindeki arketipler modern edebi metinlerde de bir tür teşbih, analoji ya da arketipe çağrışım yapan bir imgelem olarak karşımıza çıkmaktadır. Arketip kavramının antikitede Platon'un "idea" kavramıyla eş anlamlı olduğu düşünüldüğünde, kavramın evrensel bir nitelik taşıdığını söyleyebiliriz. Nitekim günümüz dünyasında söz konusu arketiplerle özdeşleştirilebilecek durum ve olayları görmek, bunları bir romanda okumak mümkündür.

APARTMAN DAİRESİNE SIĞAN NUH'UN GEMİSİ

Ömer F. Oyal'ın *Gemide Yer Yok* romanı tam da bahsettiğim gibi, olay örgüsü ve kahramanıyla bir arketipe göndermelerle örülen romanlardandır. Roman, iç savaşa teslim olmuş bir şehirde hayatta kalma mücadelesi veren kahramanın, geçmişini güvence altına alıp şehri terk etme arifesinde yaşadıklarını anlatması üzerine kuruludur. Romanın kahramanı şehirde bir iç savaşın patlak vereceğini, güvenli dünyanın ortadan kalkacağını ve gündelik hayatta önemini fark etmeden kolayca elde ettiğimiz su, ekmek, makarna gibi temel gıda maddelerine bile ulaşmanın neredeyse imkânsız hale geleceğini isabetli bir şekilde tahmin edip tedbir alır. Tufana hazırlık olarak gördüğü aşamada eve gıda stoklar, bankadaki tüm parasını çekerek bir kısmını gram altına çevirip evin çeşitli yerlerine saklar, yedek bir su deposu alıp banyoya takar ve bir silah edinir. Bütün bu hazırlıkları karşısında eşi, onun çıldırdığını düşünür. Kahramanımız ise "O günlerde kendimi tufana hazırlanan peygamberle kıyasladığımı saklamayacağım" diyerek, içinde bulunduğu durumda aldığı tedbirleri ve bu tedbirler karşısında ailesinin muhalefetini tufana hazırlanan Nuh Peygamber'in yaşadıklarına benzetir. Nitekim söz konusu anlatıda Tanrı'nın, Nuh'a tufan göndereceğini bildirip gemi yapmasını istemesinden tufanın başlangıcına kadar Nuh'un yaşadığı sürece bakıldığında kimsenin Nuh'a inanmadığı, onunla alay ettikleri görülür. Robert Graves ve Raphael Patai'nin İbrani Mitleri/*Tekvin-Yaratılış Kitabı* çalışmalarında belirttikleri üzere Nuh bile sular ayak bileklerine ulaşıncaya dek gemiye binmez.[4] Kahramanımızda Nuh'ta görülen ikircikli durum yaşanmaz; o, ülkede yaşanan olaylara ilişkin gözlemlerinden hareketle yıkımın geleceğinden kuşku duymayarak hazırlıklarını tamamlamaya çalışır.

Kahramanımız, iç savaşın başlamasının ardından ilk olarak ailesini taşraya, güvenli bir yer olan kayınvalidesinin evine gönderir. Onu iç savaşın ortasındaki şehirde tutan ise güvence altına almak istediği geçmişidir: "Geçmiş ancak kökten biçimde geride kaldığında, bilinen dünya kaybedildiğinde veya hayat artık yeni bir ışıltı, geleceğe dair umut sunabilecek ışıktan yoksun kaldığında anlam kazanıyor. Geçmişte kalmış olana anlamlar yükleyip duruyoruz ve dumanlı bir altın haleye dönüşen geçmiş bu teselli çabalarının fazlalığından ağırlaşıp çarpılıyor, geçmişi koruma gayreti zamanla hastalıklı bir saplantı haline geliyor."[5] (s.32). Bu düşünceler altında bütün bir ailenin geçmişini barındıran fotoğraf albümlerini tarayıcıdan bilgisayara, oradan da taşınabilir belleklere aktarıp güvence altına almak için kısıtlı imkânlarda çalışır. Elektrik sürekli kesildiğinden fotoğrafları tarama işleri uzar. O bütün bunlarla uğraşadururken iç savaşın ortasında kalıp apartmanına sığınan yaşlı bir kadını evine almak zorunda kalır. Bu noktada, kahramanımız açısından romanın sonuna kadar sürecek olan ahlaki ikilemler süreci başlar. Sudan ekmeğe, elektrikten tüpe bütün temel ihtiyaçlar son derece kısıtlıdır ve sokaklar tekin değildir. Öyle ki şairin "iki bomba gibi taşıyorum koltuğumdaki bir çift somunu" dizesini anımsatan bir psikoloji içinde, fırından üç ekmek alıp (ekmeğin birini fazladan kapmıştır) eve dönerken her an bedenine bir merminin isabet etme korkusunu ensesinde hisseder.

GELECEĞİNİ YİTİRENİ SARAN UYUŞUKLUK

Yaşlı kadının, evine ve kaynaklarına ortak olması kendisinde müthiş bir huzursuzluk yaratır; onu eve aldığı için kendine kızar, ilk fırsatta evden göndermeyi düşünür ve hatta buna yeltenir; ancak tam o sırada sokakta atılan bir mermi evin camına isabet edince ister istemez vazgeçer. Kadının varlığının onun için hiçbir değeri olmasa da, tek düşüncesi evde tükenen kaynaklar olsa da onu sokağa atamaz. Yaşlı kadın, damadının gelip kendisini alacağını söyleyip günleri geçiştirirken kahramanımızın hiç beklemediği bir gelişme olur. Yaşlı kadının kızı ve iki torunu çıkagelirler. Artık kahramanımızın evi tufandaki gemi gibidir; yaşlı kadın, kızı ve torunları ise bu tufanda hayatta kalmak için kendilerini gemiye atanlar... Tıpkı tufan mitinde Nuh Peygamber gemisini inşa ederken hiç oralı olmayan insanlar gibi kahramanımızın evine sığınanlar da iç savaş patlak ve-

Ömer F. Oyal'ın Gemide Yer Yok romanı tam da bahsettiğim gibi, olay örgüsü ve kahramanıyla bir arketipe göndermelerle örülen romanlardandır. Roman, iç savaşa teslim olmuş bir şehirde hayatta kalma mücadelesi veren kahramanın, geçmişini güvence altına alıp şehri terk etme arifesinde yaşadıklarını anlatması üzerine kuruludur.

rene kadar hiçbir hazırlık yapmamıştır. Evine sığındıkları kahramanımıza karşı da ne bir minnet ne de bir şükran duyarlar. Üstelik memnuniyetsizdirler. Pervasızca evdeki kaynakları tüketip televizyon izlerler. Kahramanımız kısıtlı kaynaklarını paylaştığı bu insanlardaki memnuniyetsizliği görünce yine Nuh'u hatırlar. Tanrı Nuh'tan geminin girişinde oturmasını ve kendisine doğru gelen her canlıyı gözetlemesini istemiş, önünde eğilmeyenleri gemiye kabul etmemesini buyurmuştu.[4] Kahramanımız, "şükran duymayanları kurtarmamalıyız" düşüncesinde olsa da, her geçen gün yaşam alanı daraltılsa da onları gemiden atamaz. Yaşadığı her ahlaki ikilemde evine sığınanların lehine bir karar vermiş olarak bulur kendini.

Romanın devamında beklenen damat gelir; ancak bu geliş hiç de kahramanımızın beklediği şekilde değildir. Damat da diğerleri gibi evdeki kaynaklara ortak olmakla birlikte kahramanımız için bir tehdit unsuru oluşturur. Pervasız davranışların yerini küstah davranışlar alır. Kendini büyük bir tehdit altında, hem içeriden hem de dışarıdan kuşatılmış olarak gören kahramanımız damadı öldürmeyi düşünse de yapamaz. Romanın devamında damat bir sokakta öldürülünce kahramanımızın üzerindeki tehdit kalkar. Damadın ölümünün ardından evde kaybettiğini düşündüğü otoritesini yeniden sağlamaya çalışır. Ötekiler onun otoritesine boyun eğip uyum sağlamaya başlayınca da onlarla yaşamaya alışır. Bu alışma sadece evdekilere yönelik değildir; aynı zamanda değişen dünyaya da yöneliktir. Kendisi bu durumu "Dünyanın değişmesine katkıda bulunanlar ile değişim kargaşasına uyum sağlamaya çalışanlar diye iki kategoriden söz edebiliriz. Ben toparlanan birisiydim sadece, şimdiyse yavaş yavaş uyum sağlamaya başlıyorum ve bu ürkütüyor" sözleriyle ifade eder (s.176). Bu alışma durumunun yanı sıra geleceğin önünü kapatan belirsizlik bulutu kahramanımızı yaşama kayıtsız kılar. Geçmişi kurtarıp geleceğe taşıma, ailesinin yanına gidip kaldığı yerden hayatına devam etme düşüncelerini yitirir. Yaşlı kadının kızıyla aralarında yaşanan ilkel bir cinsel yakınlaşmanın ardından içinde bulunduğu duruma iyice teslim olur. Hayatını tehlikeye atma pahasına kadının iç savaşın ortasında kalan kız kardeşini ve çocuğunu kendi evine taşır. Gemide, hâlâ kendisine yabancı olan insanlarla amaçsız bir varoluşun parçasıdır artık. Romanın sonunda kadınla beraber evin salonunda içkisini yudumlarken karaya çıkan Nuh'un ilk olarak asma fidesi dikip üzüm yetiştirdiğini hatırlar. Nuh nasıl ki tufandan sonra önündeki belirsiz gelecek karşısında, "kendisini kuşatmış tekdüzelikten ve sıkıntıdan kurtulmak; kaybolmak, unutmak ve renkli bir dumanın içinde savrulmak" için üzümden elde ettiği şarabını içip çadırına çekildiyse kahramanımız da amacını yitirmiş olarak yaşadığı o ne olacağı belirsiz dünyada içkisinden bir yudum daha alıp gemide kalır.

***

Romanın bir yerinde kahramanımız, iç savaşın ortasında yaşayan insanları, "(...) suratları artık bütünüyle birbirine benziyor. Kayıtsızlıkla bezginliğin ilginç bir karışımı. Dünyanın beklenmedik altüst oluşuyla oluşan aynı şaşkın ifade." (s. 201) sözleriyle anlatır. Tüm dünyayı etkisi altına alan bir salgının tehdidi altında, geleceğin belirsizliğinden bezmiş olarak yaşadığımız şu günlerde hiç de yabancısı olmadığımız bir duygu hali.

İnsan sormadan edemiyor: Felaket her yerde de, Nuh nerede?

---

[1] Eliade, Mircea (2020). Mitler, Rüyalar ve Gizemler. Doğu Batı Yayınları. s.22.

[2] Campbell, Joseph (2017). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. İthaki Yayınları. s.25.

[3] Frazer, J. G. (2020). Büyük Tufan – Dünyadaki Tufan Mitleri Üzerine Bir Başvuru Kitabı. Kanon Kitap. s.17.

[4] Graves, Robert & Patai, Raphael (2013). İbrani Mitleri/Tekvin – Yaratılış Kitabı. Say Yayınları. s.165.

[5] Oyal, Ömer F. (2019). Gemide Yer Yok. Yapı Kredi Yayınları.

[6] Graves, Robert&Patai, Raphael (2013). İbrani Mitleri/Tekvin – Yaratılış Kitabı. Say Yayınları. s. 164.

GEÇMİŞTEN SONRA

■ CAFER YILDIRIM

Neler getireyim sana, neler getirebilirim
o uzak ve artık ayrıntıları da kararmış geçmişten?
Neler getireyim sana; senin nerede, nasıl yaşadığını, ne kadar incindiğini,
ne kadar sevindiğini bilmediğim yıllardan?
O yılların puslu ve imkânsız mesafelerinden?
Bir daha ele geçirilemez ve yaşanamaz yaşantılarından..? Neler getireyim sana,
benim nerede, hangi iklimlerde nefes aldığımı bilmediğin ömür kesitlerinden;
ellerimde bir avuç bulut öylece koşarken sokaklarda
bir tarih olduğuna inanıyorduk adımlarımızın ve onun kadar sonsuz.
Neler getireyim sana ateşine daima odun atılan bir cehennemden?
İzine rastlamış, varlığından haberdar olmuş olmanın sevincini mi
yoksa hiç unutmamanın deneyimiyle sınanmış belleğimi mi?
Neler getireyim sana yoksa özlemle örselenmiş bir hayatın son beklentilerini mi?
Yoksa geleceğe dair granit bir umudun paramparça edilmiş geleceğini mi?
Bir bakış mesela, alçak tavanlı bir köy evinde ilk karşılaştığımız âna ait;
işte bu olabilir. Bir sözcük, ağzından çıktığı andaki tınısını bile anımsadığım: Siz...
Sonra bir konukseverlik nezaketi; sonra hep konuk ve konukseverlik nezaketi...
Getirebilirim sanırım bunları yaşantılarımızın onca uzak zaman ve mekânlarından.
Hem senin hem de benim için sağaltıcı olsun getirdiklerim. Neler getireyim sana
bir kuşağın payına düşmüş umut enkazından,
Türkiye'nin alacakaranlık ikliminden?
Mavi bir elbise alsam olur mu sarışın duruşuna yakışır diye?
Sana bir paket kestane, bir külah dondurma ile gelsem olur mu
okul çıkışında yürürken eğlencelik olsun diye?
Bir pastane kaçamağı, bir park gezintisi, sinemalardan bir film...
Buna benzer şeyler işte, yaşamadıklarımızın listesinden seçtiğim...
Neler getireyim sana, karşılık olsun bütün zamanların özlemine?

CAFER YILDIRIM İLE ÇANKAYA'NIN IŞIKLARI VE EDİPLER ÜZERİNE

■ SEÇKİN ZENGİN

Atatürk'ü en çok etkileyen şairler Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Mehmet Emin Yurdakul olmuştur. Namık Kemal'i, "Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği ses" olarak değerlendirmiştir. Tevfik Fikret'in "Sis, Ferda, Rücu" ve "Zangoç" şiirlerini zaman zaman ezbere okuduğu dönemin tanıkları tarafından ifade edilmiştir.

Atatürk'ün edebiyat ve yazarlarla ilişkisini inceleyen "Çankaya'nın Işıkları ve Edipler" kitabınız bugünlerde yayınlandı. Böyle bir çalışmaya neden ihtiyaç duydunuz?

Atatürk'ün ilk edebi etkileri Namık Kemal'den edindiğini, Tevfik Fikret'e derin bir sevgi ile bağlı olduğunu, Behçet Kemal Çağlar'ı sofrasından hiç eksik etmediğini biliyoruz. Buradan yola çıkarak büyük önderin diğer şairlerle ilişkisini, onlara bakışını da merak ettim. Çalışmam bir aşamadan sonra Atatürk'le edipler ilişkisini de içine alan bir kapsama ulaştı.

Atatürk edebiyatçıları neden etrafında toplamıştır?

Atatürk gençliğinde kendisi de şiirler yazmış, edebiyatla doğrudan ilişkili biridir. Ama sorunuz çerçevesinde şunu da belirtmem gerekir. Atatürk; etrafında sadece şair ve yazarları değil, tiyatroculari, akademisyenleri, eğitimcileri, müzisyenleri ve daha başka uğraş ve meslek alanlarının temsilcilerini de toplamıştır. Onlara sofrasında daima yer vermiş, düşüncelerini dikkate almış, önerilerini muhasebeden geçirmiştir. Ülke kurucu ve vizyon sahibi biri olarak yazar ve şairlerle de yakından temas kurmuştur.

Bunun yanında edebiyatla ilgili biri olarak da sofrasında şair ve yazarların bulunmasına özen göstermiş; Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Falih Rıfkı gibi yazarlarla düşünce alışverişinde bulunmaktan, Behçet Kemal, Yahya Kemal gibi şairlerle şiir sohbetleri yapmaktan, onların okuduğu şiirleri dinlemekten ayrıca keyif almıştır.

Atatürk'ün etkilendiği şairler var mıydı?

Atatürk'ü en çok etkileyen şairler Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Mehmet Emin Yurdakul olmuştur. Namık Kemal'i, "Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği ses" olarak değerlendirmiştir. Tevfik Fikret'in "Sis, Ferda, Rücu" ve "Zangoç" şiirlerini zaman zaman ezbere okuduğu dönemin tanıkları tarafından ifade edilmiştir. Mehmet Emin Yurdakul'un "Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur" dizesiyle başlayan manzumesi için Atatürk, "bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum" ifadesini kullanmıştır.

Cumhuriyet'in şekillenmesinde edebiyatçılar nasıl bir rol üstlenmiştir?

Halide Edip'in Milli Mücadele öncesinde kadın haklarıyla ilgili yazılar yazdığını, siyasi ve sosyal faaliyetler içinde olduğunu biliyoruz. Halide Edip'in kadınlara bakışının, her biri mücadele arkadaşı olan Cumhuriyet'in diğer öncülerinin kadına bakışını etkilememiş olması mümkün değildir.

Devletçilik ve planlı ekonomi uygulamalarının Yakup Kadri'nin de içinde bulunduğu Kadrocuların önermeleri sonucu hayata geçirildiği görülmektedir. Ziya Gökalp ise

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluşu esnasında kendisine başvurulmuş bir yazardır. Ayrıca "millet", "milli kültür" kavramlarıyla ilgili düşünceleriyle de Cumhuriyet kadrolarının gerçeklik kazandırdıkları "millet" ve "milli kültür" oluşumunu etkilemiştir. Tabii ki en temelde Tevfik Fikret vardır. Atatürk, bütün devrimlerinin esin kaynağı olarak onu işaret etmektedir.

Atatürk ile Refik Halit Karay'ın arası hangi nedenlerden dolayı açılmıştır?

Atatürk'le Refik Halit'in doğrudan bir çatışması söz konusu değildir. Refik Halit, Milli Mücadele Dönemi'nde Posta-Telgraf Genel Müdürüdür. Kuvayı Milliye hareketine karşı oluşu nedeniyle Anadolu ile İstanbul arasındaki haberleşmeyi engelleyici çabalar göstermiştir. Kuvayı Milliye hareketi başarıya ulaştığında, 1922 yılında kendisi gizlice ülkeden ayrılmıştır. 1924'te de adı vatan hainleri listesine eklenerek ülkeye girişi yasaklanmıştır.

"Atatürk'le Halide Edip arsındaki ihtilafın Amerikan güdümü meselesinden kaynaklandığı yönündeki görüş ve algılar gerçekçi görünmüyor" diyorsunuz. Başka nedenler mi var?

Halide Edip, Türkiye için bir çıkış yolu olarak geçici bir süre Amerika ile birlikte olmanın yararlı olacağını düşünüyor. Halide Edip bu düşüncesini 1919 yılında Atatürk'e gönderdiği bir telgrafla bildiriyor.1920'de ise hiçbir tereddüt göstermeden Anadolu'ya geçiyor. Milli Mücadele'nin en çetin aşamalarında daima ateş çemberinin tam ortasında bulunuyor. Bütün bu süreçlerde Atatürk'le aralarında Amerika meselesi hiç geçmiyor. Aralarının açılmasında her ikisinin de karakter özelliklerinin daha etkili olduğunu düşünüyorum. Bu duruma daha sonraları siyasal anlamlar yüklenmiş gibi görünüyor.

Nâzım Hikmet Atatürk'ün davetini neden reddetti? Kitapta yer alan alıntılardan Atatürk'ün

Nâzım Hikmet'e sempati duymadığı anlaşılmakta. Bununla ilgili görüşlerinizi öğrenebilir miyiz?

Aslında Atatürk başlangıçta Nâzım Hikmet'e onu tanıma, anlama isteği ve ölçülü bir sempatiyle yaklaşıyor. Atatürk'le Nâzım Hikmet'in ilişkileri Nâzım'ın Vâ-Nû ile 1921'de Milli Mücadele'ye katılmak için geldikleri Ankara'da, Meclis'te Atatürk'le el sıkışmalarıyla başlıyor. Bundan sonra da Atatürk'le Nâzım'ın bir araya gelebilecekleri ortamlar oluşuyor. Bu ortamlarda bulunmayı Nâzım bazen anlık bir tavırla bazen de ideolojik tutumu gereği reddediyor.

Atatürk'le Nâzım Hikmet'in ilişkileri Nâzım'ın Vâ-Nû ile 1921'de Milli Mücadele'ye katılmak için geldikleri Ankara'da, Meclis'te Atatürk'le el sıkışmalarıyla başlıyor. Bundan sonra da Atatürk'le Nâzım'ın bir araya gelebilecekleri ortamlar oluşuyor. Bu ortamlarda bulunmayı Nâzım bazen anlık bir tavırla bazen de ideolojik tutumu gereği reddediyor.

Mehmet Âkif Ersoy, ülkeyi neden terk ediyor?

1923 yılında muhalif milletvekillerinden Ali Şükrü Bey'in Topal Osman tarafından öldürülmesinin ortaya çıkmasından sonra Mehmet Âkif İstanbul'a dönmüş ve Sebilü'r-Reşad'ı burada çıkarmaya başlamıştır. İstanbul'da yaşadığı dönemde zaman zaman da Mısır'a gidip gelmektedir. 1925 Mayıs'ında Mısır'dan döndüğünde Sebilü'r-Reşad'ın sahibi Eşref Edip tutuklanmış ve idamla yargılanmaktadır. Şeyh Sait İsyanı nedeniyle Takrir-i Sükûn Kanunları çıkartılmış ve İstiklal Mahkemeleri yeniden işletilmeye başlanmıştır.

Bütün bunlar onun ülkeyi terk etmesinde etkili olmuştur fakat daha derindeki neden Mehmet Âkif 'in Cumhuriyet'ten beklediğini bulamamasıdır. Kurulan yeni rejim onun tasavvurundan oldukça uzaktır.

Cumhuriyet'in kurucuları ile günümüz idarecilerini sanatçıya bakış açısından karşılaştırır mısınız?

Türkiye'nin son on sekiz yılına damgasını vuran siyasi anlayışın sanatla ve sanatçıyla ilişkisini ilk kez Mehmet Aksoy'un Kars'taki "İnsanlık Anıtı" vesilesiyle görmüş olduk. 2008'de dikilen anıt, dönemin başbakanının emriyle "ucube" diye nitelendirilerek 2011 yılında yıktırıldı.

Bu tutum sanatçıya olduğu kadar sanata karşı da İslamcı anlayışın gösterdiği açık bir tavırdı.

Bunun akabinde bu yıkım ya da yıktırma olayından cesaret alan alt düzeyde siyasetçilerin "Ben böyle sanatın içine tükürürüm" minvalinde sözlerini duyduk. Giderek süreç sanata bakış açısından İslam'a uyup uymadığıyla ölçülür hale geldi. Konuyla ilgili olarak Ergin Yıldızoğ-

Dünya çapındaki sanatçımız Fazıl Say 2013'te, sosyal medyada paylaştığı Hayyam rubaisi nedeniyle "halkın bir kesiminin benimsediği değerleri alenen aşağılamak"tan 10 ay hapis cezasına çarptırıldı. Grup Yorum üyelerinin sürekli gözaltına alınmaları ve tutuklanmaları, Grup Yorum'un konserlerinin sürekli engellenmesi bu dönemin rutini haline geldi. 2015'te Şehir Tiyatrosu Sanatçıları Derneği'nin başkanı Levent Üzümcü işinden atıldı.

lu'nun bir saptamasını aktarmak isterim: "Cumhuriyet'in müflis Osmanlı İmparatorluğu'nun çok zayıf da olsa kültürel mirasını, kendi üretim süreçlerine katmaktan çekinmemesi, **yeninin, modern, akılcı** olanın özgüveninden kaynaklanıyordu. Siyasal İslam'ın 'yeni' rejimi Cumhuriyet'in kültürel mirasını kendi yeniden üretim süreçlerine katamıyor. Çünkü siyasal İslam'ın sanat ve edebiyat alanı tam bir 'çorak ülke'dir. Gelecek kuşaklara aktarmak istediği davranışsal tavırlar yeni ve modern, akılcı değil; kapitalizm öncesine ait, günümüz kapitalizminin ekonomik, teknolojik gereksinimleriyle uyumsuz antikalıklardır.

Siyasal İslam'ın 'kültürel iktidarsızlığı' **kesin ve kalıcıdır.** Geriye, Cumhuriyet'in kültür mirasını, bu mirasın geçmişe yönelik eleştirilerini **'konuşulabilir olanın'** (siyaset rejiminin özgürlükler alanının) sınırlarının dışına itmeyi denemek kalıyor. Diğer bir deyişle, şiddet uygulayarak susturmak: **"Kültürel alanda egemenlik kuramıyorsak istibdat kurarız!"** (Ergin Yıldızoğlu, Cumhuriyet, 10 Eylül 2020)

Ergin Yıldızoğlu'nun kaldığı yerden devam edebiliriz:

Dünya çapındaki sanatçımız Fazıl Say 2013'te, sosyal medyada paylaştığı Hayyam rubaisi nedeniyle "halkın bir kesiminin benimsediği değerleri alenen aşağılamak"tan 10 ay hapis cezasına çarptırıldı. Grup Yorum üyelerinin sürekli gözaltına alınmaları ve tutuklanmaları, Grup Yorum'un konserlerinin sürekli engellenmesi bu dönemin rutini haline geldi. 2015'te Şehir Tiyatrosu Sanatçıları Derneği'nin başkanı Levent Üzümcü işinden atıldı. 2018'de Müjdat Gezen ile Metin Akpınar'ın bir televizyon kanalında dillendirdikleri görüşlerinden dolayı yargılandıklarını gördük. Mehmet Alabora'nın Gezi olaylarından sonra hain ilan edilmesi ve hedef gösterilmesi ve bütün bunların ötesinde Gezi eylemlerine katılmış olan birçok ünlü oyuncuya yönelik hizaya çekme operasyonlarının düzenlenmesi günümüz siyasetçilerinin sanatla, sanatçıyla ilişkilerini aşikâr eden herkesin bildiği örneklerdir. Tam da Ergin Yıldızoğlu'nun dediği gibidir:

"Kültürel alanda egemenlik kuramıyorsak istibdat kurarız!"

Günümüz idarecilerinin sanatla, sanatçıyla sanatçının hem kendini hem mensup olduğu sanatı geliştirmesine, yetkinleştirmesine yönelik samimi bir ilişkisi söz konusu değildir. Ancak pragmatik bir ilişkiden söz edebiliriz. Ki bu fazlasıyla devreye sokulmaktadır. Sanatçı iktidarın yanındaysa ihya edilmekte, değilse başında boza pişirilmektedir. Cumhuriyet kurucularının sanatçılarla ilişkisi, Türkiye'nin modernleşmesi, modern dünyadaki yerini alması hedefiyle yükümlenmiş bir içeriğe sahipti. İsimleri evrensel ölçekte kabul görmüş sanatçıların yetişmesi böylesi bir anlayışın ürünüdür.

"İki ayyaş" ifadesinin Gezi olaylarına ne yönde etkisi olmuştur?

Bu ifadenin içinde yer aldığı sözler şöyledir: "İnanç gereği yapıyor diyorlar. Hangi din olursa olsun din doğruyu emrediyorsa din emrediyor diye karşısında mı duracaksınız? İki tane ayyaşın yaptığı yasa muteber oluyor da dinin emrettiği bir yasa sizin için neden reddedilmesi gerekiyor?" AKP Genel Başkanı bu sözleri partisinin grup toplantısında 28 Mayıs 2013 tarihinde söyledi. "İki ayyaş" ifadesiyle kastedilenlerin Atatürk ile İnönü olduğunu herkes anladı. "İki ayyaş" ifadesi, Taksim Gezi Parkı'na yönelik hoyratlıkla birleşince kitlelerin tepkisini harekete geçiren bir etki yarattı.

Gezi olaylarıyla birlikte Atatürk'le ilgili çok önemli sosyolojik bir gerçeklik bir kez daha görünür hale geldi. O da şudur: Atatürk'e hakaret eden, ona açık ya da üstü örtülü biçimde olumsuz bir imada bulunan herkes aynı zamanda halkın vefa duygularına, seçkin tercihine de hakaret etmiş demektir.

Türk halkının kalbindeki ebedi lider Mustafa Kemal Atatürk'tür.

DİRENÇ YAPRAĞIM

■ MUSTAFA GÖKSOY

Babam'a

Süphandağı hep karlıdır
Ateş yaktı başında çocukluğum
Bağlardan bahçelerden bostanlardan
Yeşil Adilcevaz ilk toprağım
Yüzerek tasarlayıp sözleri ötelerden
Babamın sevincinde dalgalanır Vangölü
Şimdi canla başla nereye gitse
Şiir estiriyor bu sevdalım

DOST İNSANLAR

Paranın egemenliğinde
Renksizleşiyor duygular
Saldırgan güçlü ağlarında
Kayboluyor erdemler

İrademiz tutsak şimdi
Boğuluyor dostluklarımız

Yürüyoruz karanlığın üstüne
Ortak direncimiz
Sıcacık paylaşımdır
Yaşıyor insanlık sevgimiz

Birbirinin iradesi içinde
Sömürüden baskıdan uzak
Gelişirken kişiliklerimiz
Güzelleşir ortak yarınlarımız

İnsani değerlerde parçalanır ağlar
Ete kemiğe bürünür renklerimiz

Arslan Kaynardağ: O BİZİM PROMETEMİZ

■ ALİ EKBER ATAŞ

Yaşamıyla örtüşen kişiliğini çok arayacağım. Enver Gökçe'nin dediği gibi: "Nasıl yaşıyorsa öyle düşünüyor insan." **Arslan Kaynardağ yaşadığı gibi söyleyen, söylediği gibi yaşayan insancı bir bilgemizdi. Onu ne zaman düşünsem, bir bilgenin söyledikleri düşüyor önüme yol gösterici olarak: "Filozofların aydınlatamadığı bir toplumu, şarlatanlar aldatır."**

Cumhuriyet'le aynı yılda doğmuş, Cumhuriyet'le büyümüş çok değerli öğretmenim ***Arslan Kaynardağ'***a bundan daha büyük ödül olabilir mi?

Aydınlanma tarihimize, düşün dünyamıza, tek kitabıyla da olsa şiirimize, toplumsalcı anlayışla eklemlediği insancı duyarlıklarıyla şiir evrenimizi güzellemesine, bütün yaşamınca sergilediği aydınlanmacı-hümanist kişiliğine bundan daha çok yakışan ve onun yaşamını anlamlandıran bir doğum günü olamaz(dı) diye düşünüyorum. Kendisi de bu görüşümü doğrularcasına şöyle demişti bir konuşmasında; incelik dolu bir duyarlıkla:

"1923'te doğmuşum. Doğum tarihimi önceki tarihlerden hiçbiriyle değiştirmek istemem. Cumhuriyetle aynı yaşta olmak beni sevindiriyor. Yani, padişahsız bir Türkiye'de doğan ilk çocuklardan biriyim. Bunun elbette anlamı olmalı..."

Bir tarihsellikle baş başa ve tarihsel bir kişilikle karşı karşıya olduğumuz kesin. Yukarıda bir konuşmasından alıntıladığım o kısacık bölüm, Arslan Kaynardağ'ın yaşa-

mının özetidir aslında. Çağa hazır bir aydının çocuğudur öğretmenimiz. Babası ile ilgili şunları söylüyor:

"Uygarlığa hayrandı babam, çağdaşlaşmaya açık bir aydın..."

Fransız Devrimi'ni çok iyi bildiği gibi, bir yandan da, Cevdet Paşa'nın, Mizancı Murat'ın tarihlerini, Ziya Paşa'nın, Namık Kemal'in şiirlerini, öte yandan Rousseau'yu, Victor Hugo'yu okurmuş. Bütün isteği, baskıların olmadığı, halkın halk tarafından yönetildiği bir anlayışın egemen olduğu bir coğrafyada yaşamaktır.

Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine taşıyan Atatürk Devrimlerinin hız kesmediği bir dönemi yaşamış olmasının yanında, 20. Yüzyılın dönüm noktası diyebildiğimiz olaylar da onun yaşamına yön veren olaylardır. Cumhuriyetin özünü çok iyi kavramıştır öğretmenimiz. Mustafa Kemal Atatürk'ümüzü de aynı bilinçle özümsemesi ve bunu bütün yaşamınca (doğaldır ki düşünsel yaşamıdır bu) savunagelmesi, onu yaşadığı dönemin iyi bir tanığı yapmıştır.

Bu özelliğinin yanında, aydınlanmacı-hümanist kişiliği, şairliği, düşünürlüğü ve düşünce tarihimize kazandırdığı yapıtlarıyla Arslan Kaynardağ, aydınlanama tarihimizin de çok önemli düşünürlerinden biridir.

AYDINLANMACI FELSEFE

Özellikle adından söz etmeden geçemeyeceğim üç yapıtı, yalnızca benim için değil, tüm felsefecilerle birlikte, Atatürk Aydınlanmacılığını bilinçle özümsemiş herkesin başucu kitaplarıdır kanımca: ***"Felsefecilerle Söyleşiler"*** (Elif Yayınevi), Türkiye Felsefe Kurumu tarafından yayımlanan ***"Kadın Felsefecilerimiz"*** (İnceleme ve Antoloji) ve ***"Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe"*** adlı yapıtlarıdır. Bu yapıtı Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitaplığı'nca 2002 yılında 5000 adet olarak basılmıştır. Bu üç yapıtta, aynı zamanda Cumhuriyet tarihimizde, Aydınlanmacı Türk Felsefesi'nin nereden nereye geldiğinin ayrıntılı bir tarihini sunar bize. Bir felsefe sever olarak diğer yapıtlarından olduğu kadar, bu üç yapıtından da oldukça beslendim. Diyebilirim ki, lisede başlayıp üniversitede de öğretmenim Prof. Dr. İsmail Tunalı ile perçinlenen felsefe sevgim, ilgim, Arslan Kaynardağ ile artarak gelişmiştir.

Onun düşün sofralarının konuğu oldunuz mu bilmiyorum, ama ben tamı tamına 56 dakika telefon sohbetinde bulundum. Arayan da oydu. Niçin aramıştı biliyor musunuz, ***"Vedat Günyol'a Aramağan 100'e 5 Vardı"*** kitabıma hazırladığım sunu yazısını kendisine göndermiştim, okuyup gözden geçirdikten sonra, varsa, eleştirilerini öğrenmek için. Okumuş. Notlar düşmüş altına. Eve geldim. Israrla telefonumuz çalıyordu. Açtım. Karşımda Arslan Kaynardağ öğretmenim. Düzeltilecek yerler için düştüğü notları yazdırmaya başlıyor:

5 dakika... 10 dk... 15 dk... 25 dk... Hiç durmadan devam ediyoruz. Arada devreye girip çıkarılması gereken yerler üstüne tuttuğu notları okuyor, ben de elimdeki metne ekliyorum. 35 dakika oldu. Bir yandan da saatimi kontrol ediyorum. Büyük bir sabır ve incelikle okumalarımı dinliyor. Müdahale etmesi gereken yerlerde "Dur arkadaş! Şu okuduğun paragrafı yeniden bir oku" diye de uyarılarda bulunuyor. 45 dakika oldu. 46... 47... 48... 49... 50... 51... Tamı tamına 56 dakika, telefonda ben okuyorum o dinleyip, düzeltilmesi gereken yerler üstünde duruyor. Teşekkür ettim. Telefonu, sunu yazısının düzeltilmiş son çıktısından kendisine göndermemi söyleyip iyi akşamlar dileği ile birlikte, eşime ve çocuklarıma selam söyleyip kapatıyor.

Şu sözlerini hiç unutmadım, iyice anımsıyorum:

"Senin bu yaptığın çok önemli bir iş. Öncelikle seni kutlarım. Türkiye'mizde bu türden çalışmalar sık olmasa da yapıla gelmektedir. Tabii senin böyle bir şeyi tek başına üstlenmiş olman ve bunu tek başına sürdürüyor olmanın zorlukların çok iyi bildiğimden, bu işler öyle zorlamay-

Atatürk Aydınlanmacılığını bilinçle özümsemiş herkesin başucu kitaplarıdır kanımca: "Felsefecilerle Söyleşiler" (Elif Yayınevi), Türkiye Felsefe Kurumu tarafından yayımlanan "Kadın Felsefecilerimiz" (İnceleme ve Antoloji) ve "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe".

"Kitabın içeriği hakkında kısa, öz ve bütününü okuyucuya kavratıcı olmalı. Hangi yayınevinden çıkacak örneğin? Bu da önemli bir konu. Ayrıca dizgi yanlışlarına da dikkat etmek gerekir. Mümkün olduğunca yanlışsız çıkmalı. Hatta senin dışında birkaç kişinin de çıktıları gözden geçirmesinde büyük yararlar vardır. Bir başka önemli konu da kitap kapağı. Bana soracak olursan çok yalın olmalı kapak."

la olabilecek işler değil. İnsanın gönül vermiş olması kadar, bu işi sevmesi, sabırla, bıkmadan, usanmadan çalışması da çok önemlidir. Ben bu çalışmanın altından başarıyla kalkacağından eminim. Güzel bir armağan kitap olacak bu. Ama şuna dikkat etmek gerekecek: Bu kitap için gelen yazıların içerikleri, nitelikleri, ne tür yazı oldukları; anı mı, inceleme mi, deneme mi yoksa bir başka tür mü olduklarına bakmak gerek. Yazıları kitaba koyarken hangi düzen içinde sıralama yapılacak örneğin? Yaş sırası mı izlenecek, yoksa alfabetik bir sıraya göre mi dizilecek bütün yazılar? Bunun yanında bir diğer önemli konu, kitabın sunu yazısı. Biliyorsun sunu yazıları önemlidir bir kitap için. Kitabın içeriği hakkında kısa, öz ve bütününü okuyucuya kavratıcı olmalı. Hangi yayınevinden çıkacak örneğin? Bu da önemli bir konu. Ayrıca dizgi yanlışlarına da dikkat etmek gerekir. Mümkün olduğunca yanlışsız çıkmalı. Hatta senin dışında birkaç kişinin de çıktıları gözden geçirmesinde büyük yararlar vardır. Bir başka önemli konu da kitap kapağı. Bana soracak olursan çok yalın olmalı kapak. Fazla abartmaya gerek yok. Zaten Vedat Bey de abartmalardan pek hoşlanmazdı. Kendi halinde yaşamayı daha çok sevdiğinden, onun bu yanının vurgulandığı ve öne çıkarıldığı bir kapak tasarlanmalı. Şimdilik aklımda olanlar bunlar. Aklıma başka düşünceler gelirse telefon açar söylerim..."

KÜLTÜRÜN SEVGİLİ ÖĞRETMENİ

Onunla aynı çağda yaşamış olmamı(zı)n önemi çok büyük bu anlamda. Çağdaşı olarak benim (her ne kadar onun anıtlaşmış yaşamı karşısında yaşım küçük olsa da, o, kendisinden küçükleri de çağdaşı sayar) kendisiyle aynı değerler çevresinde buluşup düşünce ve duygu birlikteliğinde oluşum/oluşumuz, yaşama bakışımı da etkilemiştir. Dostluğunu kazanmış olmak, bu dostluk çerçevesinde geliştirdiğimiz ilişkimizi, ortaklaşa yaptığımız kimi küçük çalışmalarla daha da perçinledik. Benim açımdan çok önemli bir gelişmedir bu. Şu da önemlidir diye düşünüyorum: Arslan Kaynardağ ve kuşağının içinde var oldukları, yazıları ve yapıtlarıyla uyarıcılıklarını, yol göstericiliklerini sürdürdükleri her dönemde, inandığımız değerlerin korunup savunulması daha da bir kolaylaşıyor.

Aydınlanma tarihimizin ateş yakıcılarından olan, insancı bilgemiz, kültürün sevgili öğretmeni ve bizim sevgili öğretmenimiz Arslan Kaynardağ'a merhaba dediğim bu yazımı, daha önceleri okumuş olmasını bir teselli armağanı olarak düşünmek bile, derin bir hüzün yaşatıyor. Onun yaşadığını bilmek güven veriyordu bana. Yaşamıyla örtüşen kişiliğini çok arayacağım. Enver Gökçe'nin dediği gibi: "Nasıl yaşıyorsa öyle düşünüyor

insan." Arslan Kaynardağ yaşadığı gibi söyleyen, söylediği gibi yaşayan insancı bir bilgemizdi. Onu ne zaman düşünsem, bir bilgenin söyledikleri düşüyor önüme yol gösterici olarak:

"Filozofların aydınlatamadığı bir toplumu, şarlatanlar aldatır."

Aldatan şarlatanların, Atatürk'le, cumhuriyetle tarihten bu yana bir türlü içlerine sindiremedikleri kuyruk acılarının, intikam savaşlarını yaşıyoruz bugün. Ve biz böyle süklüm püklüm, darmadağınık, paramparça, çil yavrusu gibi ortalık yerlerde ve de orta malı olduğumuz sürece, şarlatanlar bu savaşı mutlak kazanmak niyetindeler.

Kültürün devrimcisi, düşünürü, öğretmeni, sanatçısı, yazarı ve felsefecisi değerli öğretmenim Arslan Kaynardağ'a buradan saygı ve sevgilerimi gönderiyorum. İyi ki sizinle aynı çağı yaşmış ve aynı değerler çevresinde, Atatürkçü düşüncenin ışığı altında buluşmuşum. Sizi tanımasaydım yaşamımdaki yeriniz sessiz, ıssız ve kimsesiz kalacaktı. Şimdi dolu... Enver Gökçe, "Ölüm, adın kalleş olsun!" demişti.

YOL NOTLARI

■ MEHMET YILMAZ

1
bir yatakta iki insan
bölüşürken geceyi
bir güneş gibi sen
akıyorsun gözbebeklerimden içeri

2
seni öptüm dün gece / doyasıya
uykuyla ölümün sınır çizgisinde
vardiya dönüşü kuyubaşında
buluşmak yitirilen günle
nasıl sevince boğarsa yüreğini
eceliyle ekmeği özdeşleşen madencinin
sardı benliğimi sıcaklığın
dudaklarım
kol kesen dudaklarına değince

ürkek gecelerimin sığınağı
unutma beni

3
bir yolculuğa çıkıyoruz elele
dünü bugüne bağlayan anılarda
katar yapıyoruz yüreklerimizden
erinç yüküne yarınların

4
ayrılıklar bizim / övüncüdür sevdamızın
yaşamak demek gündüz ve gece
ölüm ve ayrılık demek
hüzün ve hasret

kavuşmanın coşkusu
yüreklerin direnci

5
bir kırmızı karanfil gibi yakanda
doğan günün rozeti olsun
yokluğunda yaşadığım sevdam

1982

KARAKIŞIN ORTASINDA

I
kolların dolanırken boynuma
sarmaşık örneği
tenime siniyor kokun
uzatıyorum susayan dudaklarımı
kızıl kurnasına sevdanın
dostluğu içiyorum hasretle
doyumsuz sıcaklığında sevginin

II
sıcaklığını unutmak olası mı
bu karakışın ortasında

1984

Koranavirüsten kaybettiğimiz şair Mehmet Yılmaz Karaibrahimoğlu'nun anısına, Kuzey Sesimle kitabından iki şiir yayınlıyoruz. #Direnenmadencilerinyanındayız

EMPATİ VE HAYVAN HAKLARI MESELESİ

■ TURGUT AĞAR

Tarihte Homo sapiens'ten ayrı olarak Homo erectus, Homo habilis ve Australopithecus robustus gibi farklı insansı türler de oldu; bu insansılar bize şempanzelerden ve diğer büyük kuyruksuz maymunlar olan gorillerden ve orangutanlardan daha yakın akrabaydılar. Başka çeşitli türler bize bu kadar benzer olmuşken, Homo sapiens türünün üyesi olmanın özel bir ahlaksal statüyü haklı çıkarması hiç de inandırıcı değil.

İnsan, karada yaşayan hayvanlardan biri ve tarihsel olarak da en son ortaya çıkanlarından biridir. Yaşam yalnızca insan türünün değildir; insan yaşamın ne yaratıcısı, ne de sahibidir; yaşam aynı ölçüde böceklerin, balıkların, memelilerin ve kuşların da hakkıdır.

İnsanlar, canlıların hayvanlar sınıfından memeliler familyasının yeryüzünde en son ortaya çıkan üyelerinden biridir.

Bir de olaya dünyanın yaşı açısından bakalım. Dünyanın yaşı, bilim insanlarına göre 4,54 milyar yıl. Bu hesaplama, fosiller üzerinde ve en eski dünya kabuğuna ait mineraller üzerinde yapılan çalışmalarla gerçekleştirilmiş.

Peki, dünyanın ne kadar ömrü kaldı? Dünya ne zaman yok olacak? Dünyanın ne kadar ömrünün kaldığı hakkında yapılan araştırmalara göre, dünya gezegeni, normal ömrünün yarısından fazlasını tamamlamış vaziyette. İnsan hayatına göre bir kıyaslama yapılırsa 50 yaşında ve orta yaş krizi yaşıyor. 60'ına geldiğinde, tıpkı insanlar gibi su kaybetmeye başlayacak. Güneş ilerleyen zamanlarda daha fazla ısınacak ve bu nedenle dünya üzerinde buharlaşma artacak. Bu da, bitkileri hayatta tutan karbondioksitin azalmasına ve zamanla bitkilerin yok olmasına neden olacak. Bitkilerin yok olmasıyla birlikte, hayatta kalan canlıların besin zinciri değişmeye başlayacak ve yavaş yavaş hayvanlar ve insanlar da yok olacak. Son olarak, insan ömrüyle 70 yaşına geldiğinde, dünyada yaşayan son canlılar olan mikroplar da yok olacak ve dünya gezegeni canlılardan tamamen arınacak.

Peki, biz şu anda bu hayatın ne kadarlık bir kısmını gerçek anlamda biliyoruz? Bu soruya cevap verebilmek için, yazının bulunmasına ve yazıyla birlikte yazılı tarihin başlamasına geri gitmek gerekiyor. Yazı, söylenen sözcüklerin (yani dilin) kayda geçirilmesi yöntemi ve bu amaçla kullanılan semboller bütünü anlamına gelir. İnsanlık tarihinin en önemli buluşu olan yazının ilk olarak M.Ö. 3500 yıllarında Sümer rahipleri tarafından kullanıldığı biliniyor. Demek ki, bizim şu anda yazılı tarih olarak bildiğimiz her şeyin toplam süresi sadece 5.500 yıldan ibaret.

Bizim de ait olduğumuz homo sapiens grubunun Afrika'dan dünyaya yayıldığı biliniyor. Şu ana kadar bulunan en eski homo sapiens fosil örnekleri yaklaşık olarak 350.000 yıl geriye tarihleniyor.

Bu hesaplamaya göre, 4,54 milyar yıl yaşında olan dünyada homo sapiens türü sadece 350.000 yıldır var ve biz de bu sürecin sadece son 5.500 yılını gerçek anlamda biliyoruz.

"ÖLDÜR, YE, YAŞA"

Peki, tüm bunları neden hatırlattık? İnsan türü olarak, gerek dünya gezegeninin genel tarihinde, gerekse canlılar sınıflandırmasında çok önemli bir yerimizin olmadığını göstermek için.

Bu hatırlatmaya gereksinim duymamızın sebebi nedir? Birkaç istisna dışında çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerin hemen hemen hepsinin bize söylediğinin aksine, insan türü olarak dünyanın hâkimi, sahibi veya en olgun ve en gelişmiş hayvan türü olmadığımızı bilmemiz gerekiyor.

Genetik yapı olarak bizler (insanlar), şempanzelerin iki türüyle yakından akrabayız - bildiğimiz şempanze ve cüce şempanze (bonobo denen tür): her birinden ayrı DNA'lar temelinde farkımız (yaklaşık yüzde 1,6). Bu da, bu iki şempanze türünün arasındaki farkın iki katından biraz fazla (yüzde 0,7). Dahası, tarihte *Homo sapiens*'ten ayrı olarak *Homo erectus*, *Homo habilis* ve *Australopithecus robustus* gibi farklı insansı türler de oldu; bu insansılar bize şempanzelerden ve diğer büyük kuyruksuz maymunlar olan gorillerden ve orangutanlardan daha yakın akrabaydılar. Başka çeşitli türler bize bu kadar benzer olmuşken, *Homo sapiens* türünün üyesi olmanın özel bir ahlaksal statüyü haklı çıkarması hiç de inandırıcı değil.

İnsanın kendisini diğer tüm canlıların sahibi ve onlardan üstün görmesinin altında yatan sebepler neler olabilir? Tabii ki, insanın hayatta kalabilmek için diğer canlıların tümünü (bitkileri ve diğer hayvanları) yemesi ve bundan ötürü duyduğu vicdan azabını yatıştırabilecek yollar araması.

Dünyada etçil türler oluştuktan sonra, birisi için yaşamak bir diğerinin ölmesi veya öldürülmesi ile mümkün olabiliyordu. Bu da, "doğanın temel bir kanunu" olarak tarihte yer edindi. "Öldür, ye, yaşa" ilkesi veya kanunu diye tanımlayabileceğimiz bu gerçek, doğadaki dengenin sağlanabilmesi ve canlının kendi hayatını idame ettirmesi ve aynı zamanda türün varlığını süreklileştirmesi açısından zorunlu bir gereklilik oldu.

Ancak insandışı hayvanların yaptıkları kötülükler, var olma savaşımının bir sonucu olup amacı kendisinin ve yakınlarının (bilhassa da yavrularının) hayatını kurtarmaktır. İnsanların yaptığı bilincinde oldukları kötülük ile insandışı hayvanların hayatlarını idame ettirebilmek için yaptıkları zorunlu kötülük aynı mantıkla değerlendirilemez.

Saldırganlık içgüdüsü, insan dâhil tüm hayvan türlerinde bulunur. Yaşamsal önemi olan bu içgüdü hem iyi (yararlı) hem de kötü (zararlı) faaliyetlere kaynaklık edebilir. İnsandışı hayvanlarda, bu içgüdü, daha çok, kendilerini ve türdeşlerini korumaya ve hayatlarını idame ettirmeye hizmet eder. Konrad Lorenz başta olmak üzere birçok bilim insanının değişik hayvan türleri üzerinde yaptığı araştırmalarda; hayvanların besin ve su bulmak, dişi ve erkek eşlerini, yavrularını, yaşadıkları alanı, yuvalarını korumak amacıyla kendi türünden ya da başka türden hayvanlara saldırdıkları gözlemlenmiştir. Bu gibi nedenlerden bağımsız olarak, insandışı hayvanların durup dururken başka hayvanlara saldırdığı çok ender olarak görülmüştür.

ÖĞRENİLMİŞ SALDIRGANLIK

İstisnasız tüm canlılar var olma-hayatta kalma savaşımı verir. Bu savaşımı savunma, dayanışma ve saldırı şeklinde yürütür. Bu mücadele biçimleri güdüseldir. Savunma güdüsü, herhangi bir tehlike anında, tehlikeyle yüz yüze kalmış canlıyı kaçmaya, saklanmaya ve tehlikeyi meydana getiren canlıya (veya cansız varlığa) saldırmaya itebilir. Bir ceylan bir aslanla karşı karşıya geldiğinde kaçarak kendini savunur ve hayatını idame ettirir. Savunma güdüsü, bütün canlılarda mevcuttur.

Dayanışma güdüsü, canlıları birbirleriyle yardımlaşma veya işbirliği yapmaya yöneltir. Böylece hayatta kalma olasılığı artar. Birçok canlı tür,

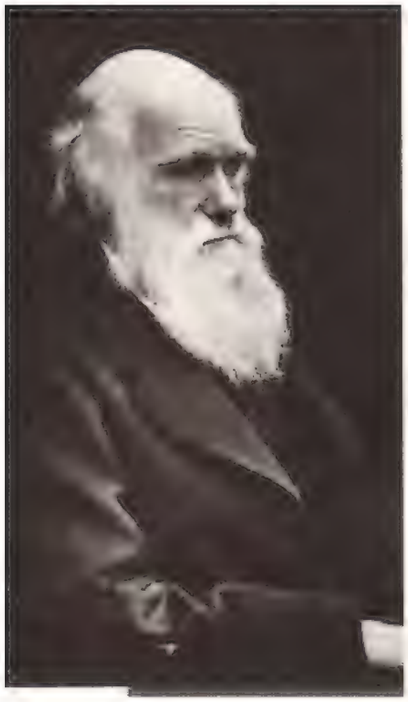

Darwin, zihinsel yetileri insanınki kadar gelişkin bir düzeye varan her insandışı hayvanın kaçınılmaz olarak ahlak duygusu edineceğini söylüyordu. İnsandışı hayvanlar gibi bizler de kendimizin ve ötekinin bilincinde idik ama hak bilinci taşımadığımızdan ahlaki bilincimiz yoktu. Ancak zamanla zihinsel evrim geçirerek hak bilinci edindik. Akabinde ahlaki bilinç gelişti.

tehlikeler karşısında dayanışarak kendilerini korurlar. Topluluğa saldırıldığında, topluluk üyeleri işbirliği yaparak karşı-saldırı yaparlar. İnsandışı hayvanlarda bu güdü, sadece canlının ve türün varlığını korumaya dönüktür. Ancak insanlar için bu böyle değildir. İnsanlar dayanışma sağlayarak ve işbirliği yaparak ahlaki eylemlerde bulunabilecekleri gibi ahlak dışı işlere de imza atabilirler.

Beslenme, korunma gibi gereksinimlerinin doyuma ulaşmasına, tehdit altında ve tehlike içinde bulunmamasına karşın kendi türüne saldıran, işkence yapan, yaralayan, öldüren tek canlı insandır. İnsanda başkalarını, doğayı, nesneleri yakmaya, yok etmeye yönelik saldırgan davranışlarının kaynağı "doğal ve evrensel olan, bütün canlılarda bulunan saldırganlık dürtüsü" değil, "öğrenilen bir eylem biçimidir".

İşte, genel olarak empati (duygudaşlık) kavramı, özel olarak da hayvan hakları (ya da bunu tüm evrenin ve doğanın hakları olarak anlayalım) bu sebeple son derece önemlidir.

Empati ne demektir? Empati, bir insanın kendisini karşısındaki canlının yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini doğru anlamaya çalışması anlamına gelir. Bebekler üzerinde yapılan araştırmalara göre, insanın empati yeteneği doğuştan yüksek olmasına karşın zamanla hızla kaybedilmektedir. Empatinin üç temel kuralı şunlardır:

- Kendini karşındaki canlının yerine koy ve evrene onun bakış açısıyla bakmaya çalış.
- Karşındaki canlının duygu ve düşüncelerini doğru anla ve aynen hissetmeye çalış.
- Karşındaki canlıyı anladığını açıkça ifade et.

Empati sadece insana özgü bir yetenek değil, insandışı hayvanlarda da mevcut.

Empati kelimesi, Latince "iç, içinde" anlamına gelen "em" öneki ile Grekçe "duygu, acı, ıstırap, algılama" anlamına gelen "patheia" sözcüğünden türetilmiş bir kelimedir.

İNSANI YARATAN TOPLUM VE EĞİTİM

Sigmund Freud, "yaşam dürtüsü" ile "ölüm dürtüsünün" insanlar dahil bütün canlı varlıkların içinde var olduğunu ve bu iki dürtünün daima bir savaşım içinde olduğunu düşünüyordu. Saldırganlık dürtüsünün doğuştan geldiğini ve bütün canlılarda var olduğunu düşünen Freud›un çalışmaları da kanıtlamıştır ki; insanlar özünde iyi değildir; hem iyi hem kötü dürtülere sahiptir...

İnsana ahlaki bilinç kazandıran ve ahlaken diğer hayvanlardan ayıran, toplumsal değer yargıları ile çocukluğundan itibaren gördüğü çok yönlü eğitimdir. Bir insanı bunlardan yoksun bıraktığınızda, herhangi bir insan dışı hayvandan pek farkı kalmayacaktır.

İyi ve kötü olgular her canlı varlıkta mevcuttur ve hiçbir canlı ne mutlak anlamda iyi ne de mutlak anlamda kötüdür, her iki olguyu içinde taşıdığından göreli olarak her ikisine de yatkındır.

İnsan özünde iyi değildir ama iyi edimlerde bulunabilme noktasında diğer hayvanlardan daha ileri kapasiteye ve olanağa sahiptir. İnsan, diğer hayvanların sahip olmadığı gelişkin bir akla sahip olduğundan, istediğinde çok iyi edimlerde bulunabilir. Empati duygusu da bunun bir örneğidir.

İnsandışı hayvanlar "yaşama hakkı" bilincinden yoksundurlar. Bizlerse yaşama hakkının bilincindeyiz. İnsandışı hayvanlar, kendilerinin ve ötekinin varlığının bilincindedirler; bilincinde olmadıkları şey, ötekinin bir birey olarak sahip olduğu hak ve özgürlüklerin ne olduğu ve niye gözetilmesi gerektiğidir. Bundan dolayı, onlar, ötekine karşı herhangi bir davranışta bulunurken bu bilinçten yoksun olarak bulunurlar.

C. G. Jung, "Kendisiyle bağlantı kurabileceği bir ben yoksa, hiçbir şeyin bilinçlilik kazanamayacağı, bilinç açısından çok önemli bir noktadır. Benle bağlantı kuramayan hiçbir şey, bilinçlilik özelliğine kavuşamaz» diyordu. Bu şu demek oluyor: bir hayvan kendisinin zarar görebileceğinin bilincinde

olduğuna göre, kendisi hakkında bir ben algısı vardır.

John Locke mülkiyet hakkını emek ile sınırlandırıyordu. "Tanrı" tarafından insanların ortak kullanımına sunulan doğadaki bütün şeylerin (bu "şeylere insandışı hayvanlar da dahildir) özel mülkiyete çevrilebilmesi ancak emek ile gerçekleştirilebilir düşüncesinde olan Locke'a göre, doğadaki nesneleri kullanarak bir tekne yaptığımda, bu teknenin tasarrufu tamamen bana ait olmuş oluyor. Tekne artık özel mülkümdür ve ben izin vermedikçe hiç kimse onu kullanamaz. Çünkü ormandan ağaç kesen, ağacı keresteye dönüştürüp teknede kullanan, doğadaki demirlerden çivi yapıp teknenin tahtalarını çivileyen ve diğer tüm gerekli malzemeleri tedarik edip tekne yapımında kullanan benim. Teknenin yapımında harcanan emek bana aittir. O halde tekne benim özel mülkümdür ve kullanım hakkı yalnızca benimle sınırlıdır. Emek-hak rabıtası kısaca budur.

CANLININ YAŞAMA HAKKI

Bununla birlikte, bazı haklara sahip olabilmemiz için illa ki emek olgusu gerekmiyor. Biz bunlara "temel haklar" deriz. Bu temel haklar; yaşama, yemek yeme, su içme, cinsel ilişkiye girme, bedensel özgürlük şeklinde ifade edilir. Yaşam hakkı, her canlının en temel hakkıdır. Bu temel haklar emek olgusundan bağımsız olarak vardır. Locke'un geliştirdiği ve modern mülkiyet hakları hukukunun temelini oluşturan mülkiyet hakları kuramı insanlar için geçerlidir. Bizim hak kuramımızın temelinde emek ve miras varken, diğer hayvanların ilişkileri güç dengesi üzerinden gelişiyor.

Darwin, zihinsel yetileri insanınki kadar gelişkin bir düzeye varan her insandışı hayvanın kaçınılmaz olarak ahlak duygusu edineceğini söylüyordu. İnsandışı hayvanlar gibi bizler de kendimizin ve ötekinin bilincinde idik ama hak bilinci taşımadığımızdan ahlaki bilincimiz yoktu. Ancak zamanla zihinsel evrim geçirerek hak bilinci edindik. Akabinde ahlaki bilinç gelişti. Bugün bu bilinç sayesinde hak ve özgürlükleri tanımlayabiliyor ve hem anlayış hem de kanun düzeyinde yaşamsal kılabiliyoruz.

İnsanlar ile insandışı hayvanlar arasında zihin yönünden nitel bir farkın olmadığını tanıtlayan Darwin bu konuda şunu yazmıştır: "Hepsinin aynı duyuları, aynı sezişleri, aynı duyguları-tutkuları, sevgileri ve benzer heyecanlan vardır; hatta kıskançlık, kuşkulanma, imrenme, üstün gelme, gönül borcu ve yüce gönüllülük gibi en karmaşık duyguları bile benzerdir. Birbirlerini aldatırlar. İntikamcıdırlar. Bazen gülünç duruma düşürülmekten alınırlar ve şakacılık anlayışları vardır; şaşarlar ve merak duyarlar, her ne kadar değişik derecelerde olsa da, hepsinde benzer öykülenme, dikkat, düşünme, seçme, belleme, imgelem, düşünceler arası çağrıştırma, yargılama yeteneği vardır. Aynı türün bireyleri zihin yetileri bakımından en koyu ahmaklıktan en yüksek zekâ düzeyine kadar basamak basamak sıralanır. İnsanda olduğu kadar olmasa da delirebilirler."

Kalıtsal bir yapıya sahip olduklarından bazı tutum ve davranışlar doğuştandır. Bazı tutum ve davranışlar ise sonradan öğrenilerek kazanılır. Canlı türlerin neredeyse hepsi neyi, nasıl yiyeceklerini ya da neyi, nasıl avlayacaklarını ebeveynlerinden ve çevrelerinden öğrenirler. Kendileri için iyi ve kötü olanı, "bilgiyi" hem ebeveynlerinden hem de deneyimlerinden öğrenirler. Kalıtsal aktarım sayesinde edinilmiş tutum ve davranışlar ile sonradan öğrenilerek edinilmiş tutum ve davranışlar genelde aykırılık oluşturmaz.

Acı ve haz duyabilme yetisine sahip olan her canlı bir öznedir, yaşamakta ve mal ya da kaynak olarak muamele görmemekte daima çıkarı ve hakkı vardır.

Yaşam karşısında tüm hayvan türleri eşittir ve eşit haklara sahiptir. En kutsal ve doğal hak yaşam hakkıdır. Bütün hayvanlar yaşam önünde eşit doğar ve aynı var olma hakkına sahiptir. Oysa insan, canlılar dünyasında yalnızca kendi çıkarlarını düşünerek, doğal olarak var olmayan, kendi keyfine göre bir hiyerarşi yaratmıştır. İnsanı her şeyin merkezi olarak kabul eden (antroposantrik) bu hiyerarşi, spesizme (tür kayırmaya) yol açmıştır. Bu da çeşitli türlere karşı farklı tavırlar takınmaktır, bir bölümünü tahrip etmek, bir bölümünü ise korumaktır, bir bölümünü "yararlı", bir bölümünü "zararlı", bir bölümünü "zalim" ilan etmektir.

PETRA'YA GİDERKEN...

■ MÜSLÜM KABADAYI

Arka taraftakilerden birinin fotoğraf çektiğini, diğerinin de kameraya aldığını görünce, tedirginliğim yeniden korkuya dönüştü. **Bu ülkelerde hak hukuk tanınmadığını, akla gelmedik operasyonlar yapıldığını, kendini anlatana kadar ölümü gösterip sıtmaya razı ettiklerini arkadaşlarım anlatmışlardı. "Başımıza belayı aldık. İşin yoksa ayıkla pirincin taşını," diye geçirdim içimden.**

-Üstez, kameranızı kapatın!

-Ne oldu ki?

-Burası Kral Abdullah'ın sarayı. Bu bölgede fotoğraf ve video çekmek yasak!

-Öyle mi? Daha önce söyleseydin ya!

-Ben fark etmedim ama bak istihbarat çeviriyor.

O anda, birinci kur düzeyinde öğrendiğim Arapçayla kendimi nasıl anlatacağımın kaygısıyla bedenimi ter basmaya başladı. Taksi şoförü, bir süre İstanbul'da yaşadığı için Türkçe konuşabiliyordu iyi ki. İlk kez Amman'a geldiğimi, Lübnan elçiliğinden vize almaktan döndüğümüzü, Petra'yı gezdikten sonra da Beyrut'a gideceğimi bildiği için kolumdan tutarak:

-Üstez rahat ol. Sen bana bırak, onların dilinden anlarım. Gerekmedikçe sen konuşma, dedi.

Şoförün sakinleştirici ses tonuyla korkumun kaygıya dönüştüğünü hissettim. El çabukluğuyla kamerayı çantama koydum. Arkama yaslan-

dığım anda, aracın önünde silahlı iki kişi gördüm, bir elin de yan tarafımdaki cama vurduğunu fark ettim. Bir anda nerden gelmişti bu el, anlayamadım. Şaşkınlığımı gören şoför düğmeye basarak camı indirdi. Elin arkasındaki bedeni, arabamıza doğru eğilen kafayı belleğime kaydetmeye çalışırken, onun davudi sesiyle sorduğu sorulara şoför yanıt vermeye başladı. Ses tonlarından ve yüz ifadelerinden durumun kötüye gittiğini, yolumuzu kesenlerin ikna olmadıklarını anladım. Üzgün bir bakışla bana dönen şoför:

-Üstez korkma, bizi sorgulayacaklarmış. Arkaya geçmenizi istiyor. Çantanızı alın, hemen arkaya oturun, dedikten sonra ekledi. Aman bir sorun çıkarmayın. Daha çok kıllanırlar. İşi yokuşa sürerler.

-Tamam. Ne dediklerini hiç atlamadan bana tercüme etmeni istiyorum, dedim ve çantamı alarak dışarı çıktım. Çıkar çıkmaz taksiye ellerimi dayatıp tepeden tırnağa aradılar üzerimi. Arka taraftakilerden birinin fotoğraf çektiğini, diğerinin de kameraya aldığını görünce, tedirginliğim yeniden korkuya dönüştü. Bu ülkelerde hak hukuk tanınmadığını, akla gelmedik operasyonlar yapıldığını, kendini anlatana kadar ölümü gösterip sıtmaya razı ettiklerini arkadaşlarım anlatmışlardı. "Başımıza belayı aldık. İşin yoksa ayıkla pirincin taşını," diye geçirdim içimden. Çantamı da kontrol ettiler. Fotoğraf makinemle kamerama el koydular. Taş atar gibi üzerime çantayı fırlatıp arkaya geçmemi işaret ettiler. Başımı kaldırıp taksinin üstünden karşıya baktığımda ağaçlar arasında görkemli bir saray gözüme ilişti. Saraya giden yolun her iki tarafı, rengârenk çiçeklerle süslenmişti. Durumun ciddiyetini

anladığım anda, durakladığımı fark eden sivil giyimli görevli, kolumdan tutup açtığı arka kapıdan itekleyerek içeri zorladı.

İki yanıma görevliler oturduktan sonra arama yapan görevli, boğuk sesiyle şoföre:

-Vadi Abdun'a sür! dedi.

Şoförün renginin attığını, aynaya baktığımda anladım. Şam'dayken kentteşlerim, Amman'daki taksicilerin çoğunun fırıldak olduğunu, yabancı olanları kazıklamak için her role girdiklerini söylemişlerdi. Amman'a gelirken Karnak otobüsünün kaptanına, beni güvenilir bir taksiciye teslim etmesini tembihlemişlerdi. Şam'dan Amman'a gelene kadar fotoğraf ve kamera çekimiyle belgesel çalışması yaptığımı anlayan Karnak kaptanı, çekebileceğim yerleri önceden haber veriyordu:

-Savvur[1], savvur Üstez!

İyi ki kentteşlerim bunu akıl etmişler, kimin elinin kimin cebinde olduğunun bilinmediği bu topraklarda, güvenilir insanların da var olduğunu göstermişlerdi. Ürdün gümrüğünde devreye girerek işimi halleden, Zerka'ya yaklaştığımızda kopan kum fırtınasını, muavin koltuğuna oturmamı sağlayıp daha yakından kayda almama olanak sunan Karnak kaptanına güven duymuştum. Böyle oturaklı bir adamın güvendiği taksi şoföründen de bir kötülük gelmez diye düşünüyordum. Aynadan onun soluk benzini görünce, tehlikeli bir yere götürüldüğümüzü hissettim. Yolun açık olduğu bir anda, dikiz aynasında göz göze geldik kendisiyle. Dik bir sesle:

-Yabancılar Şubesine götürüyorlar Üstez! Onlara söyledim, sizin bana emanet edildiğinizi, yanınızdan ayrılmayacağımı, dedi.

Onun yanımda olacağı bilgisi, alevlenen içime su serpti. Yabancılar Şubesinde tercüman olabilirdi ama söylediklerimi ne kadar doğru aktarabilirdi. O, en azından bana karşı sorumlu davranan biriydi. Görevlilere, benim saray çevresinde çekim yasağı

olduğunu bilmediğimi, başka bir niyetimin olmadığını Arapça anlatmak için çabalıyordu.

-Seni de sorguya çekeriz! Daha fazla konuşma da hızlı sür! diye gürledi üstümü başımı arayan. Keskin tavır ve davranışlarıyla korku salarak üzerimizde otorite kurmaya çalışıyordu kendince. 12 Eylül işkencecilerinin bedenime acı verdiklerini ama yüreğime korku salamadıklarını nereden bilsindi. Şoförün de dik duruşundan ve kendine güvenli konuşmasından, oldubittiye pabuç bırakmayacağı anlaşılıyordu.

Hadika yazan bir tabelanın solundan geniş bir caddeye girdiğimizde Vadi Abdun yazısını gördüm. "Geldik herhalde," diye düşündüm. Öyle de oldu. Birkaç dakika sonra ağaçlık bir yola sapıp konak gibi bir yapının önünde durduk. Taksideyken bileğimden yanımda oturanın bileğine kelepçelemişlerdi. Bileğine bağlandığım görevlinin arkasından indim. Davudi sesli:

-Sen de önüme geç, diyerek şoförü iteledi. Şoför ona sertçe bakıp bir isim söyleyince görevli âdeta mum kesildi. Buradaki görev hiyerarşisinde üsttekilerin alttakilere korku saldığını da duymuştum. Onun süt dökmüş kedi gibi olması, içimi biraz daha rahatlattı. "Burada uzun tutamazlar," diye geçirdim aklımdan.

Girişte üzerimi tekrar aradılar, pasaportumu ve cüzdanımı alıp kayda geçirdiler. El koydukları çantamı da alarak beni stüdyo gibi bir odaya götürdüler. Arkamdan gelmek için çırpınan şoförü, girişte tuttular. Odaya benimle Türkçe konuşan orta yaşlı, boynu yoğun, hızlı konuşan biri gelince, hemen kameramdaki kaseti çıkarıp cihaza taktılar. Ekran açıktı zaten. Kasetteki bir saate yakın görüntülerle ilgili soruları, durdurup açarak arka arkaya sordular. Niye bu kadar meraklı olduğumu, niçin böyle çekimler yaptığımı, belgeselci gözüyle olaylara nasıl baktığımı onlara yeterince anlatmış olmalıyım ki, kaseti ileri sardılar. Saray bölgesi çekimime gelince normale aldılar. Saraya doğru çıkan cadde üzerindeki binanın görüntüsünü görünce durdurdular.

-Sen kim adına çalışıyorsun? Dişlerini sökmeden doğruyu söyle!

-Araştırmacıyım. Belgesel hazırladığım gibi gezi yazıları kaleme alıyorum. Bugüne kadar kimse adına çalışmadım. Bırakın dişlerimi sökmeyi, şurada kıtır kıtır etimi kesseniz de, kimse adına çalışmam!

-Göreceğiz ne kadar dayanabildiğini! diye gürledi davudi sesli.

Binanın estetikliği dikkatimi çektiği için taksinin ışığa yaklaştığı yerde biraz daha fazla çekim yaptığım bina, onlar için çok önemli olmalıydı ki, üzerinde bastıra bastıra durdular. Benim duruşumda, konuşmamda bir çelişki, açık görmemiş olacaklar ki, kaydı sonuna kadar izlemeye başladılar. Son karede şoförün, "Üstez, kameranızı kapatın!" sözüyle, benim "Öyle mi? Daha önce söyleseydin ya!" cümlemi dinleyince boynu yoğun görevli, diğer görevlilere dönerek Arapça konuştu. Onların da olurunu aldıktan sonra, gözlerimin içine bakarak:

-Kusura bakmayın Üstez. Biz görevimizi yapmak zorundayız. O bölgede kamera, fotoğraf çekiminin yasak olduğunu gösteren çok sayıda levha var. Nasıl fark etmemişsiniz? Şoförle son konuşmanız ikna edici olmasaydı, çekeceğiniz vardı elimizden, dedi.

-Gerçeği anlamanıza sevindim ama ben Petra otobüsümü kaçırdım. Ne olacak şimdi?

-Önce şu saray çevresinde çektiğiniz video ve fotoğrafları sileceğiz.

-Beni, Nebatilerin o görkemli kaya başkenti Petra'ya nasıl göndereceksiniz? Önce bunu açıklayın bana!

-Üstez, sakin olun bakalım. Ülkenizle ülkemiz arasındaki anlaşmaya göre, bu biçimde hakkında işlem yaptığımız kişileri, sınır dışı etmek zorundayız. Bu ağustos sıcağında, Petra'yı görme sevdanızın üzerine bir bardak soğuk su için.

Petra'da buluşacağımız Üsteze Rima'ya ne diyecektim. O ceylan yavrusuyla Sig geçidinden Hazne'ye girmek varken, sınır dışı ediliyordum. Olacak şey değildi. Omzumda çantam, Rima'nın yüzüne nasıl bakacağımın hesabını kendime sorarak girişe geldiğimde, orta yaşlı ve kıvırcık saçlı şoförün kollarını açarak, sarılmak için bana koştuğunu gördüm.

---

[1] Fotoğraf çek

FAKİR EH! DEDİ...

■ REFET ÖZKAN

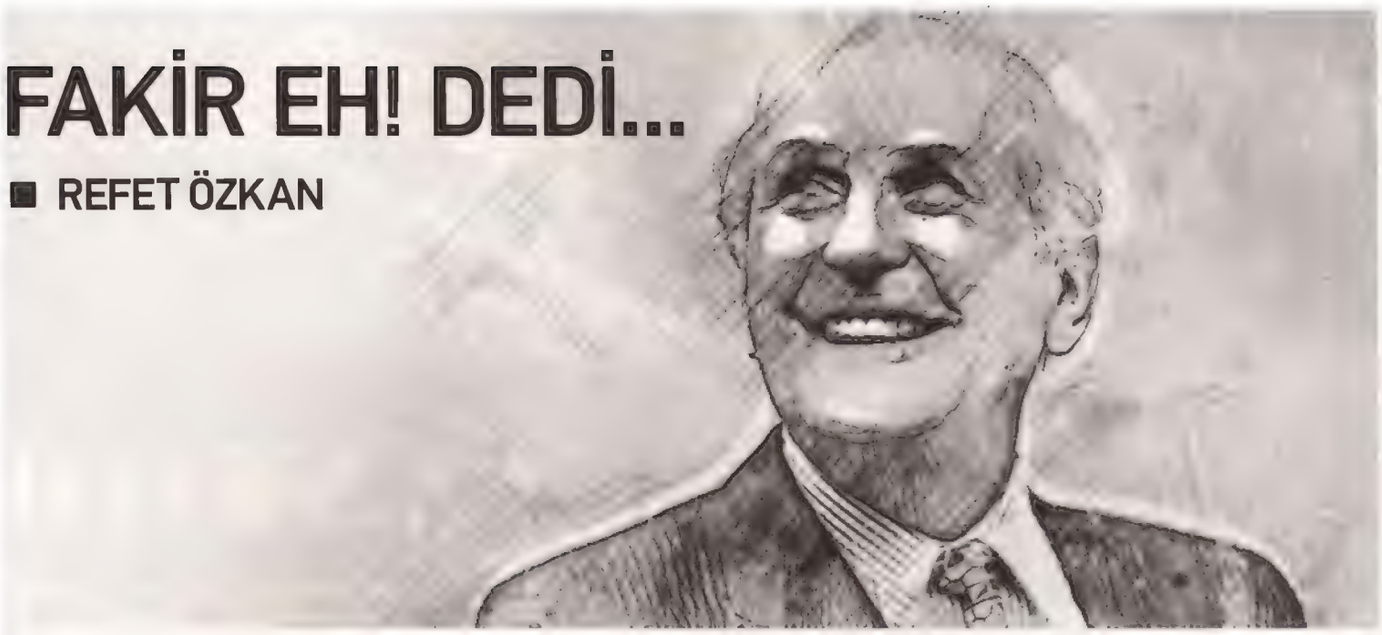

Türkiye düzeyinde büyük bir örgütlenme işinin üstesinden gelecek kişinin bir takım üstün nitelikler taşıması gerekiyor. **Genç, dinamik, cesur, ünlü, ağzı laf yapan, kalemi kıvrak olacak. Bu nitelikler tam da Fakir'i tanımlıyor.**

Fakir TÖS Genel Başkanlığını istemedi. Yazarlığını aksatır diye düşünüyordu.

"Yahu ben sendikacılığı ne bilirim. Bugüne gelesiye örgüt işi yapmadım. Deneyim sahibi değilim. Hem benim işim dolu. Müfettişlik yapan var içimizde. İşim gerçekten çok. Öte yandan yazılmayı bekleyen romanlarım ne olacak; Amerikan Sargısı, Tonguç Baba?"

Mehmet Başaran, Talip Apaydın, Veli Demiröz, Hayrettin Karademir, Mehmet Özgüçlü, Dursun Kut, İsmail Safa Güner dayatıyorlar:

"Tek başına olmayacaksın; romanları da yazarsın. Yanına uygun arkadaşlar koruz. Onlar yapar sen gözetirsin. Ünün var."

Türkiye düzeyinde büyük bir örgütlenme işinin üstesinden gelecek kişinin bir takım üstün nitelikler taşıması gerekiyor. Genç, dinamik, cesur, ünlü, ağzı laf yapan, kalemi kıvrak olacak. Bu nitelikler tam da Fakir'i tanımlıyor.

İkinci kez Fakir'i baskılamaya gelen kafileye Fakir'in çilekeş eşi Muzaffer, ellerini önünde bağlayıp sordu: "Akşam akşam size çay mı, kahve mi yapayım? Yoksa acı soğan kuru yavan bir şeyler mi çıkarayım, oturup bizimle yer misiniz?"

Safa Bey: "Biz buraya kısmetse eh! kahvesi içmeye geldik" dedi. "Kız bitince içilen kahveye eh! kahvesi derler ya!" Fakir'e dönüp elini dizine vurdu; "Hadi ver kimliğini! Sana hepimiz yardım edeceğiz. Öl de, öleceğiz!"

Fakir bu anı daha sonra şöyle anlatacaktı: "Safa Bey seçtiği uygun sözleri yufka yerime vuruyor. İyice çıkmazdayım... Kıpırdayacak yanım kalmadığını anladım. YAP GAVELERİ dedim Muzaffer'e"

Fakir, omzuna yüklenen bu ağır yükü taşımaya attığı ilk adımda:

Koru beni yüreğim
Hey aklım yanlış yaptırma
Dişimle tırnağımla
Geliştirdiğim kişiliğim
Doğruluktan, mertlikten ayrılma.
Sabırlı, dayanıklı köylü görgüm
Zorluklar önünde, zorbalar önünde
Yılgınlığa düşürme beni
Öğretmenler önünde yüzümü kara çıkarma
Halk içinde alnımı ak eyle.
İlle de güzel yüreğim
Zorluklar gelince geri bastırma beni.
Hem de bıcımık açılın, heey!
Sık sık kesilip duran yollarım.
Yollarımız...

Hesaplaşmasını yaptı.

19. Yüzyıl RUS GERÇEKÇİ EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ

■ B. SADIK ALBAYRAK

Belinski, Çernişevski ve Dobrolyubov'un adlarıwna yazılı 19. yüzyıl Rus edebiyat eleştirisi, dünya edebiyat tarihi açısından benzersiz bir deneye yol açmıştır. **Edebiyat eserlerinin incelenmesiyle ortaya konan eleştiri, okurlarla eser arasında daha köklü ilişkiler kurarken, yazarların yeni yapıtlarına da ufuk açıcı çözümlemeleriyle yön vermiştir.**

"Kendini bütünüyle yalan yazmaya veren insanı aklının ve yeteneğinin terketmesi ne yüce bir gerçek!"
Belinski

"Gerçek, güzel şeydir, kendisine hizmet eden yazarın eksiklerini kapatır. (...) Seni uyardım, sanatın, yeteneğin damlası yok bende dedim ve sen artık benim hikâyemin bütün üstünlüğünün gerçekliğinde olduğunu biliyorsun."
Çernişevski

"İki yüz yıldan fazla bir süredir ben bu yalçın kayanın üzerinde otururum ve bu süre içinde yandan da olsa, gözümün ucuyla da olsa, güneşe bakabilmişimdir... Ama bugüne dek gerçeğin yüzüne bir kez olsun bakamadım."
Saltıkov-Şçedrin

Bu cümlelerin de bir parçası olduğu 19. yüzyıl Rus edebiyatı, güneşten daha yakıcı bir gerçekliğe bakabilme cesaretinin ve yaratıcılığının ürünüdür. 19. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da, özellikle Balzac'ın yapıtlarıyla yükseklere çıkan gerçekçi edebiyat, yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da olağanüstü ürünler verdi. Lukacs'ın özlü saptamasıyla, "Büyük Fransız gerçekçileri kendilerine yaraşır mirası ancak Rusya'da buldular." Rusya'da 19. yüzyıl gerçekçi edebiyatının gelişmesinde Fransız romanının mirasçılığının etkisi olduğu kadar, bu toprakların yetiştirdiği yazarların yaratıcılıkları ve katkıları da bu başarıda belirleyicidir. Bu başarının oluşturucuları arasında yüzyılın başlarında doğan ve ortalarında en olgun ürünlerini veren gerçekçi eleştiri

önemli yer tutar. Belinski, Çernişevski ve Dobrolyubov'un adlarına yazılı 19. yüzyıl Rus edebiyat eleştirisi, dünya edebiyat tarihi açısından benzersiz bir deneye yol açmıştır. Edebiyat eserlerinin incelenmesiyle ortaya konan eleştiri, okurlarla eser arasında daha köklü ilişkiler kurarken, yazarların yeni yapıtlarına da ufuk açıcı çözümlemeleriyle yön vermiştir.

Bu eleştirinin daha önemli niteliği edebiyat eseri ile toplum arasındaki ilişkileri ortaya çıkarırken, bunu hep kölelik koşullarında yaşatılan Rus köylüsünün politik kurtuluşuna bağlama becerisini gösterebilmesidir. Özellikle Dobrolyubov'un eleştirilerinde edebiyat eserinin incelenmesiyle bu politikanın somutlanması ve geniş okur kitlesine ulaştırılması çabası başarıyla bütünleştirildi. Lunaçarski, devrimden sonra Dobrolyubov anısına inşa edilen anıtın açılışında yaptığı konuşmada onun bu başarısına dikkat çekiyordu:

"Edebiyat eleştirisi denemelerinden her biri, esasında toplumsal sorun üzerine bir araştırmadır. O sıralar Rusya'da sosyalizmi açıktan vaaz etmek elbette olanaksızdı. Çernişevski, bunu kâh roman biçimine büründürdü, kâh Dobrolyubov gibi eleştirel makale biçimine büründürdü, ancak, Dobrolyubov'un şu ya da bu roman ya da drama vesilesiyle, göz kamaştırıcı bir keskin görüşlülükle ve büyük bir ikna gücüyle sosyalist propaganda dolu koca araştırmalar yazmakta kullandığı hayranlık verici sanat en büyük dikkati sarfetti." (Lunaçarski, s.272)

19. yüzyıl Rus gerçekçi eleştirisi yalnızca edebiyatla da sınırlı kalmamış, resimde, müzikte etkileri olmuştur. Bugün açısından, bu dönemin eleştirisini ve edebiyatını incelemek bizim için önemlidir. En başta, klasikleşmiş bu gerçekçi edebiyatı, Puşkin, Gogol, Belinski, Herzen, Turgenyev, Gonçarov, Çernişevski, Dobrolyubov, Dostoyevski, Tolstoy, Şçedrin, Çehov, Gorki'nin eserlerini okurken bu incelemeye ihtiyaç duyuyoruz.

Bu dönem, yukarda belirttiğimiz ilginç deneyin sonuçlarının çıkarılması açısından da incelenmeyi hak ediyor. Gerçekçi eser-eleştiri ilişkisinin etkin biçimde kurulduğu ve birbirini geliştirdiği bir deneyin derslerini çıkarmak için...

19. Yüzyıl Rus gerçekçiliğinin bir başka önemli boyutu, eşitsiz gelişmenin yaşandığı bir dünyada, edebiyatın eşitsiz gelişme süreçlerinden nasıl etkilendiğini araştırmak için, neredeyse, bir laboratuvar zenginliği taşıması. Avrupa'nın öteki bölgelerine göre kapitalizmin daha geç geliştiği Rusya'da, burjuva aydınlanmasının sınırları ve çelişkileri daha çabuk ortaya çıktı. Avrupa'da sosyalist düşünce ve eylemin belirginleştiği koşullarda feodal toplumun çelişkilerini aşmaya çalışan Rusya'da klasik burjuva aydınlanmasının aşılması kaçınılmazdı. Belinski ve Herzen yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da iktidardaki burjuvazinin emekçi ve özgürlük düşmanı yüzünü görmüşlerdi. Rusya'da, feodalizmi aşmak için ortaya atılan çözümler bu bilincin derin izlerini taşıdı. Batıcılar ile Slavseverler arasındaki tartışma eşitsiz gelişmenin sonuçlarından biriydi. Kendine özgü toplumsal gelişmesi olan bir Rusya hayali ve Rus sosyalizmi, kapitalizmin yol açtığı sefalet ve yozlaşmayı yaşamadan feodalizmden kurtulma çabasının ürünüydü. Böylelikle 18. yüzyılda özellikle Fransa merkezli gelişen Aydınlanma, 19. yüzyılın ortalarında Rusya'da ütopik sosyalizmle buluştu ve yepyeni niteliklere büründü.

Rus edebiyatı, eşitsiz gelişmenin belirleyiciliğinde gelişen bir gerçekçi edebiyat olarak, benzeri etkiler altında oluşan bizim edebiyatımızı anlamak açısından da incelenmesi gereken bir edebiyat. Böyle bir ince-

Alexander Herzen

Belinski ve Herzen yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da iktidardaki burjuvazinin emekçi ve özgürlük düşmanı yüzünü görmüşlerdi. Rusya'da, feodalizmi aşmak için ortaya atılan çözümler bu bilincin derin izlerini taşıdı. Batıcılar ile Slavseverler arasındaki tartışma eşitsiz gelişmenin sonuçlarından biriydi.

lemenin sonunda birçok ortak çizginin belirleneceğine inanıyorum.

RUSYA'NIN MİLADI

Rusya'nın miladı Büyük Petro'nun reformlarıyla başlıyor. 1689-1725 yılları arasında hükümdarlık eden Büyük Petro, Rusya'yı Batı'ya açan Petersburg şehrini kurdu. Doğuda ve batıda işgalci bir politika izleyen Rusya için ordunun modernizasyonu zorunluydu. Petro reformları Rus ordusunu yeniden düzenledi. Savaşçı bir ordunun donatılmasını sağlayacak üretimi örgütlemek için büyük fabrikalar kuruldu. Tarih kitapları Petro döneminde, çok sayıda işçi çalıştıran yüz civarında fabrikanın kurulduğunu kaydediyorlar. Sıkı bir vergi düzeni kuran Petro, soyluluğun bazı ayrıcalıklarını ortadan kaldırdı, sınıfsal hiyerarşiyi mülkiyet miktarı ve bürokrasideki mevkilere göre yeniden düzenledi. Devletin örgütlenmesinde Avrupa model alındı. Yetkileri sınırlı olmakla birlikte bir meclis kuruldu. Rus tarihinde Petro'dan sonraki dönemi belirleyen mücadelelerin çıkış noktası bu değişikliklerin getirdiği yenilikler oldu. Rus aydının doğumunda da Petro'nun reformları belirleyici oldu.

Petro'nun ardıllarından Çariçe Katerina Fransız Aydınlanmacılarıyla yakın ilişkiler kurdu. Aydınlanmacı despot rolü oynamayı denedi, Diderot'yu Rusya'ya davet etti, hatta ondan Rusya için reform projeleri bile istedi. Ancak görüntü ile öz uyuşmuyordu, Diderot Rusya'dan düşkırıklığıyla döndü; geniş bir ülkede milyonlarca köylünün köleliği üzerine kurulu bir imparatorlukta, sözde de olsa Aydınlanmacılığın bir sınırı vardı. Fransız İhtilali bu sınırları iyice daraltti. Walicki ihtilalin Katerina üzerindeki etkisini şöyle yazıyor: "Fransız kralının idam edilmesi Katerina'yı başına bir 'balyoz darbesi' yemişçesine 'sersemletti' ve onu Ansiklopedicilerden ayrılacağı yolun ayrımına getirdi. Ansiklopedicilerin büstlerini, geride yalnız Voltaire'inki kalana dek, yalnızlığına çekildiği salonundan (Hermitage'dan) uzaklaştırdı. Sonunda Voltaire'in büstü de sarayın mahzenine sürgün edildi."

İLK DEVRİMCİ AYDIN

Aynı dönemde, Katerina döneminin görünüşte de olsa açtığı Aydınlanma ve özgürleşme rüzgârının biçimlendirdiği ilk Rus aydınları sahneye çıktı. Bunlardan en önemlisi Aleksandr Radişçev (1749-1802) bir toprak sahibi soylu aileden gelmesine rağmen, soyluluğu ortadan kaldıracak bir devrimin hayalini kuracak kadar ileri gitti. Yetişme yılları, Katerina iktidarını sallayan büyük bir ayaklanmanın, Pugaçev isyanının (1773-1774) sarsıntıları arasında geçti. Yayık nehri boylarında Kazakların başlattığı isyan kısa sürede seflerin toprak sahiplerine karşı ayaklanmasına dönüştü. Bölgedeki büyük şehirleri ele geçirmeyi başaran isyancılar bir yıl boyunca ilerleyip gerileyerek neredeyse Moskova'ya dayanıyordu. Kültürlü ve insancıl bir aileden gelen Radişçev'i ve ailesini köylülerin ayaklanmacılardan kurtarmak için sakladıkları söyleniyor. Radişçev, serflerin yaşadığı insanlıkdışı koşulların değiştirilmesi için yürekli düşünceler ortaya attı. Rusya'da ardıllarının daha ağırıyla karşılaştığı sürgünle cezalandırıldı. Walicki'ye göre, Radişçev'in Rusya'nın ilk devrimci aydını nitelemesini hak edecek ölçüde köklü ve derin düşünceleri vardı. 1860'lı yılların devrimci demokratlarının öncüsü olarak değerlendirilebilir. Rusya insanının kurtuluşu için içinden çıktığı sınıfın ortadan kaldırılmasını zorunlu buluyordu. Düşüncelerinin ve umutlarının ne kadar köklü olduğuna şu sözleri tanıklık edebilir:

"Ah, zincirler altında iki büklüm, çaresizlikten çılgına dönmüş köleler, onları tutsak kılan demir parmaklıklarla kafalarımızı, insanlıkdışı davranan efendilerinin kafalarını bir ezseler ve tarlalarını bizim kanımızla kıpkızıl etseler! Ülkenin bundan kaybı ne olur? Çok geçmeden aralarından, öldürülen kuşakların yerine geçmek üzere büyük

adamlar yetişecektir; ama onların kafaları bir başka kafa olacak ve ellerinde başkalarına baskı yapma hakkı bulunmayacaktır. Bunlar bir düş değil; bakışlarımın geleceğe gözlerimizi kapatan içinde yaşadığımız zamanın kalın perdelerini delip geçmesiyle, tüm bir yüzyılın başından sonuna uzanan bir uzaya baktığımda görebildiğim şeyler."

Diderot

Çariçe Katerina Aydınlanmacı despot rolü oynamayı denedi, Diderot'yu Rusya'ya davet etti, hatta ondan Rusya için reform projeleri bile istedi. Ancak görüntü ile öz uyuşmuyordu, Diderot Rusya'dan düşkırıklığıyla döndü; geniş bir ülkede milyonlarca köylünün köleliği üzerine kurulu bir imparatorlukta, sözde de olsa Aydınlanmacılığın bir sınırı vardı.

RUSYA'NIN İKİNCİ MİLADI

Radişçev, Rusya'nın insanlıkdışı koşullarında pek uzun yaşayamadı. Rusya'nın ikinci miladı 1812 Savaşı oldu. Napolyon ordusunun Moskova'yı işgali ve Rusların şehri kurtarışları, Fransız ordusunun yenilgisi, dünyanın geri kalmış bölgelerinde olduğu gibi, modernizasyonun temel gücü haline gelen ordu içinde köklü etkiler yaptı. Rus ordusu içinde örgütlenen yenilikçi subayların 1825 Aralık'ındaki başarısız Dekabrist ayaklanmasıyla bu dönem de kapanıyordu. 18. yüzyılın ikinci yarısını Petro reformlarına tepki ve karşı tepkilerle yaşayan Rusya'nın, 19. yüzyılı da, 1812 Fransız-Rus Savaşı ve ardından Dekabrist ayaklanmasının bastırılmasının ortaya çıkardığı toplumsal eğilimlerin hayat arayışlarıyla geçti.

Edebiyat tarihlerinin ezberlerinden biri, politik baskı altında yaşayan bir toplumda tepkilerin daha dolaylı yollarla, edebiyat ve sanatla dile getirilmeye çalışıldığını iddia etmektir. Dekabrist ayaklanmasından sonraki Rusya için yapılan değerlendirme de bu yöndedir. O güne kadar felsefeyle pek alışverişi olmayan Rus aydınları Almanya'da zirveye çıkmış Hegel felsefesini öğrenmeye ve tartışmaya girişmişlerdir. Fichte, Hegel'in açtığı yoldan Genç Hegelciler ve materyalist Feuerbach da girmiştir. 1850'lere doğru Rus aydınları iyiden iyiye Feurbach'ın taraftarı olmuşlar ve ütopik sosyalist Fourier'in toplumsal projelerini Rusya'ya uygulamayı düşlemişlerdir. Belinski bu felsefi etkileri kendi çalışmalarında ortaya koyuşuyla bir anlamda geçiş dönemini temsil eder. Fichte ve Hegel felsefesinden etkilenmiş, Hegel'den Marx'ın da aldığı diyalektik yöntemi eleştirilerinde başarıyla kullanmıştır. Yaşamının son yıllarında maddeci felsefeden de etkilenmiştir. Lukacs'ın 19. yüzyılın üç büyük eleştirmenini değerlendirirken yaptığı saptamayı tekrarlarsak, ellerindeki felsefi düşüncelerin sınırlarına rağmen topluma ve edebiyat eserine bakarken dâhiyane bir sezgiyle bu sınırları aşmışlar ve diyalektik maddeciliğin çözümlemelerine yaklaşmışlardır.

Belinski (1811-1848), içinde Herzen ve Bakunin'in de bulunduğu Stankeviç Çevresi olarak adlandırılan bir aydın topluluğunda yetişiyor. Bu aydın toplulukları Rus aydının gelişmesinde önemli bir rol oynuyorlar. Belinski'inin felsefeyle ilişkisi ve eleştirilerinin toplumsal etkilerini değerlendirmek için 19. Yüzyıl Rus Ay-

Rus ordusu içinde örgütlenen yenilikçi subayların 1825 Aralık'ındaki başarısız Dekabrist ayaklanmasıyla bu dönem de kapanıyordu. 18. yüzyılın ikinci yarısını Petro reformlarına tepki ve karşı tepkilerle yaşayan Rusya'nın, 19. yüzyılı da, 1812 Fransız-Rus Savaşı ve ardından Dekabrist ayaklanmasının bastırılmasının ortaya çıkardığı toplumsal eğilimlerin hayat arayışlarıyla geçti.

dınlanması kitabından uzun bir aktarma yararlı olabilir. "1830'ların ve 1840'ların felsefi sol'u içinde en öndegelen kişinin, ünlü edebiyat eleştiricisi Belinski olduğu kesin. Belinski'nin felsefe bahçesindeki gezintileri, on dokuzuncu yüzyıl yazınını, daha önce benzeri görülmedik ve o sırada bir eşine rastlanmayan derecede etkilemiş olan edebiyat eleştirileri denemelerinde bir çıkış yolu bulmuştu. Stankeviç Çevresinde tartışılan sorunlar, bu denemeler yoluyla, çok daha geniş bir çevreye ulaştırılmış oldu. Belinski'nin dramatik bir gelişme gösteren düşünsel evriminin tüm bir kuşağın görüşlerinin ana çizgilerini etkilediğini söylemek abartma olmaz."

Belinski'yi toplumsal adaletsizliğe karşı duyduğu tepki ve nefret yönlendiriyordu. Bir hekimin oğluydu ve o güne kadar soylu ailelerden gelen Rus aydınları içinde halk kökenli oluşuyla yeni özellikler getiriyordu. Hiçbir kişisellik kaygısı gütmeden toplumsal ideallerine karşı çıkanlarla mücadele etti. Daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunduğu ve çok değer verdiği Ölü Canlar'ın yazarı Gogol, kendi eserlerini ve gerçekçiliği inkâr eden gerici bir kitap yayınlayınca, ona "zehir zemberek" bir eleştiri, "Gogol'e Mektup"u yazdı. "Burada sizin kişiliğiniz, benim kişiliğim değil artık sözkonusu olan: gerçekler, Rus halkı, Rusya gibi, benim kişiliğimden de, hatta sizin kişiliğinizden de üstün kavramlar sözkonusu burada." diyordu. Gerçeklerin çarpıtılmasına, yalanın güzelleştirilmesine, sömürü ve zulmün meşrulaştırılmasına tahammül edemiyordu.

BELİNSKİ'NİN SANAT ANLAYIŞI

Belinski'nin sanat anlayışının temelinde gerçekçilik yer alır. Sanat eserinin değerini belirleyen şey yansıttığı gerçekliği doğru bir biçimde aktarmasıdır. Sanat eseri, içine doğduğu toplumun dinsel, siyasi, resmi, özel yaşamını kapsamlı ve derinlemesine anlatır. Belinski toplumların değiştiğini kavradığı için sanat eserinin de bu değişmeyle koşut geliştiğini görüyordu. Bir çağın sanatını anlamak ve değerlendirmek için o çağın gerçeklerini, tarihini ve toplumsal yaşamını iyi bilmek gerekir. Edebiyatta gerçekçilik karşıtlarının böylesi bir bilgilenme gerekliliği umurlarında bile değildir. Belinski şöyle der: "Şiirlerinin kaynağı olan yaşamları üzerine bilimsel bilgilerden yoksunsanız eğer, Grek ozanlarını anlamak,

şiirlerinin tadına varmak konusunda fazla yol alabilmeniz olanaksızdır. Böyle bir bilgilenme ise, dağ doruklarında kanat çırpan ve düzlüklerde olup bitenleri öğrenmeyi kendisi için alçalma, aşağılanma sayan saf sanat açısından hiç mi hiç gerekli değildir."

Yaşam devinim ve savaşım demektir, sanat da böyle olacaktır. Belinski'ye göre, artistik güzelliğin ölçütü yaşamın kendisidir. Sanat yaşamın içinden çıkıyor, yaratıcı biçimde onu yeniden kuruyor. Bu yeniden yaratışın doğruluğu ve derinliği sanatsal yetkinliğin doğru ölçütüdür.

Belinski, sanatın gerçeğin doğru yansısı olması gerektiğini savunurken, bunun basit bir kopya olmadığının da bilincindeydi. Gerçekçi edebiyatın en önemli kategorilerinden biri olan tipiklik, genel ile özelin yetkin bir bileşimi olarak bu yeniden yaratımda belirleyici olacaktır. "Gerçekliğin doğru bir biçimde verilmesi, tikel'in içindeki tümel (evrensel) olan öğenin açığa çıkarılmasını, yaşamda görülen sınırsız çeşitliliğin özünü içinde barındıran *tipik* olgunun, görünürdeki olgular kargaşası içinden süzülüp çıkarılmış evrenselliğin resmedilmesini gerektirir. Sanatta yapılan böyle bir genelleştirme, o ya da bu türden bir değer yargısında bulunma anlamına geldiği için, Belinski, 'her bir sanat ürünü bir yanı tuttuğuna göre', 'saf sanat' diye bir şeyin söz konusu olamayacağı sonucuna vardı. 'Nesnel' ve 'öznel' edebiyat arasındaki fark, nesnel edebiyatın (içinde yaşanılan) gerçekliğe karşı eleştirel, aktif bir tutum takınmasından başka bir şey değildi."

Belinski sanat eserinin, izleyicinin veya okurun duygularını ve imgelemini etkileyecek somut imgelerden örülmesi gerektiğini düşünüyordu.

AVRUPA'NIN BÜYÜK MİLADI

Gogol'e Mektup, Belinski'nin son yapıtlarından biri oldu. Komünist Manifesto'nun yayımlandığı yıl, 1848 yılında, Belinski, henüz 37 yaşında veremden ölüyordu. Aynı yıl Avrupa'yı sarsan son devrim dalgası, 1848 devrimleri yenilgiyle sonuçlanıyordu. İşçi sınıfının sosyalist bir toplumun kurucusu olarak komünist siyasetin netleştiği bir dönemde sahneye çıkışı ve burjuva sınıfının gericiliğinin tescillenmesiyle Avrupa'nın büyük miladı tarihe yazılıyordu. Rusya 1848 devrimlerinin bastırılmasıyla doruğuna çıkan gericilik dalgasından Avrupa ölçüsünde etkilenmedi. Lukacs, Rus gerçekçiliğini değerlendirirken bu şansın önemine dikkat çekiyor.

"1848 devrimlerinin yenilgisi, Rusya'nın ideolojik gelişiminde, Avrupa'nın geriye kalan kısmında olduğu gibi gericiliğe doğru bir sapma meydana getirmemiştir. Kısa da olsa belli bir sarsıntı dönemi kaçınılmazdı elbet. Fakat nispeten kısa bir süre sonra, ellilerin ortalarında, Rusya'daki demokratik düşünceler yeniden belirmeye başladı. (...) Demokratik düşüncede ortaya çıkan bu yeni gelişmenin klasik öncüleri ve temsilcileri Bielinski'nin yapıtının iki büyük mirasçısıydı: Çernişevski ile Dobrolyubov."

1840'lı yılların ikinci yarısında etkin olan bir aydın topluluğu Petraşevski Çevresini oluşturuyordu. Bu çevre, 1849 yılında çarlığın polisiye saldırısıyla karşılaşıp dağıtılmadan önce, çok ciddi bir felsefe ve ekonomi politik öğrenme ve tartışma ortamı yarattı. Fourier, Blanc, Prodhon, Leroux, V. Considerant, Feuerbach bu çevrenin en çok üzerinde durduğu düşünürlerdi. Bu çevre ütopyacı sosyalist Fourier'den çok etkilendi. 1849 Nisanında Fourier'nin doğum günü için düzenledikleri törende, sosyalizmin Rusya'da başlatılacağına ilişkin iddialı konuşmalar yapıldığı kaydediliyor. Petraşevski, Fourier'ci bir falanster kurmak üzere topraklarını köylülerine bağışladı. Walicki'ye göre, Petraşevski Çevresi Fourier'nin düşüncelerine, "hükümeti gerekirse zorla değiştirmeyi" içerecek biçimde katkı yapmıştı. Fourier'in "falanster"lerini Rusya'nın geleneksel köy komününden yola çıkarak gerçekleştireceklerini umuyorlardı. Bu çevrenin en etkili ça-

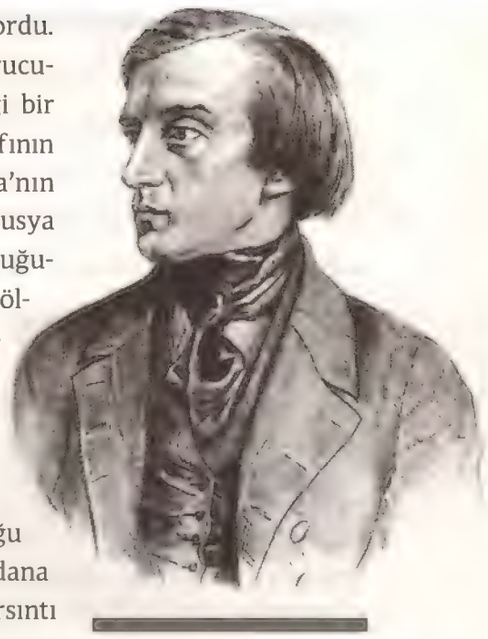

Belinski'yi toplumsal adaletsizliğe karşı duyduğu tepki ve nefret yönlendiriyordu. Bir hekimin oğluydu ve o güne kadar soylu ailelerden gelen Rus aydınları içinde halk kökenli oluşuyla yeni özellikler getiriyordu. Hiçbir kişisellik kaygısı gütmeden toplumsal ideallerine karşı çıkanlarla mücadele etti.

19. Yüzyıl Rus gerçekçiliğinin bir başka önemli boyutu, eşitsiz gelişmenin yaşandığı bir dünyada, edebiyatın eşitsiz gelişme süreçlerinden nasıl etkilendiğini araştırmak için, neredeyse, bir laboratuvar zenginliği taşıması. Avrupa'nın öteki bölgelerine göre kapitalizmin daha geç geliştiği Rusya'da, burjuva aydınlanmasının sınırları ve çelişkileri daha çabuk ortaya çıktı.

Nikolay Çernişevski

lışmalarından biri de, yayınladıkları Yabancı Terimler Cep Sözlüğü oldu. Bu sözlükle, birçok ilerici kavramı ve düşünceyi, okurlara sansürü atlatarak öğretmeyi başardılar.

1849 Aralık'ında ise grubun önde gelenleri tutuklanıp idama mahkûm edildi. Dostoyevski biyografilerinden bildiğimiz, o ünlü idam töreni ve çarın son dakikada gelen affı, Petraşevski Çevresi üyelerinin başına geldi. Petraşevski Çevresinin üyelerinden biri olan Dostoyevski'nin idama mahkûm edilmesine gerekçe gösterilen suçun, Belinski'nin Gogol'e Mektup yazısını okumak olduğunu bilmekte yarar var. Belinski, yazarlık döneminin başlarında desteklediği Dostoyevski'nin yaşamında böylesine dramatik bir rol oynadı. Dostoyevski'nin yapıtlarının arka planında, hep bu dönemde Petraşevski Çevresindeki tartışmaların izleri vardır.

AYDINLATICILAR

1855-1865 dönemi Rusya'da toplumsal mücadelelerin yükseldiği bir dönem. Ülke çapında ilk devrimci örgüt Zemliya i Volya (Toprak ve Özgürlük) 1861 yılında kuruldu. Devrimci demokrat akım, köylü sınıfının, en geniş anlamıyla halkın çıkarlarını temsil ediyordu. Dönemin aydınlarına "Aydınlatıcılar" dendi. Bunlar küçük memurlar, rahipler ve yoksullaşmış köy zenginlerinin çocuklarıydılar. Aydınlatıcılar, 18. yüzyıl Fransız Aydınlanmasının yüzyıl sonra ve 1848 miladının ışığında geliştirilmiş biçimini temsil ediyorlardı. Ütopik sosyalizmle buluşan, tarih bilincine kavuşmuş ve arkasında geniş bir köylü sınıfının özlemlerinin yattığı bir Aydınlanma.

Onların önünde Çernişevski ile Dobrolyubov yer alıyordu.

Nikolay Çernişevski (1828-1889) bir papazın oğluydu. Din eğitimiyle başlayıp tanrıtanımaz bir felsefeye ulaştı. 1853'te "Sanat ile Gerçeklik Arasındaki Estetik İlişkiler" konulu master tezini hazırladı. Edebiyat eleştirilerini ağırlıklı olarak 1845-1857

döneminde yazdı. Daha sonra felsefe ve ekonomi politik alanında yoğunlaşabilmek için Sovremennik dergisindeki edebiyat bölümünün sorumluluğunu Dobrolyubov'a devretti. Sovremennik (Çağdaş) Puşkin'in kurduğu, Belinski'nin sürdürdüğü ve Aydınlatıcılar kuşağının devraldığı önemli bir dergiydi. Çernişevski'nin Sovremennik'te yazdığı makaleler bütün bir Rus devrimcileri kuşağının düşüncelerinin ana çizgilerini belirledi. Çernişevski, 1862 Temmuz'unda yurtdışındaki Rus çevreleriyle ilişki kurduğunu gösteren bir mektup bahanesiyle tutuklandı, Petro ve Paulus kalesinde iki yıl tutuklu kaldı. Nasıl Yapmalı? romanını hapishanedeyken yazdı. 14 yıl kürek cezasına ve ömür boyu Sibirya'da sürgün kalmaya mahkûm edildi.

Sansür'ün Sovremennik'te tefrika edilmesini önleyemediği Nasıl Yapmalı? romanı genç kuşaklar için bir "yaşam ve bilgi ansiklopedisi" işlevi gördü.

Çernişevski'nin sanat anlayışında yaşam kavramı önemli bir yer tutar. Ona göre, "güzel yaşamdır; içinde yaşamı kendi anlayışımıza göre olması gerektiği bir biçimde gördüğümüz varlık güzeldir; kendini yaşamda dile getiren ya da bize yaşamı anımsatan nesne güzeldir." Çernişevski, değişik yaşam koşullarının ve değişik sınıfların farklı güzel anlayışları olduğunu kavramıştır. Gürbüz, kaslı, sağlıklı bir köylü kadının aristokratik çevrenin soluk yüzlü, zayıf güzel kadın idealiyle uyuşmadığını örnek gösterir. Güzel, yaşam için gerekli ve yararlı özellikler içerir.

Gerçek ve gerçeklik kavramı Çernişevski için de kilit önemdedir. Çernişevski şöyle der: "Yalnız gerçeklik insana sürekli haz verir; yalnız gerçekliği temel alan arzuların ciddi bir anlamı vardır; yalnız gerçekliğin uyandırdığı umutlarda ve gene yalnız gerçekliğin sunduğu koşul ve güçlerin yardımıyla başarı sağlanabilir." Çernişevski'ye göre, sanatın işlevi yalnızca gerçeği yeniden yaratmak, onun bir kopyasını yapmak değil, aynı zamanda onu açıklamak ve değerlendirmektir, onun hakkında hükümler vermektir.

DOBROLYUBOV: 'SIRADAN BİR YILAN DEĞİL, BİR KOBRA'

Yirmi beş yıllık kısacık ömrüne 150 yıl sonra bile okunacak ve tartışılacak eserler sığdırmış bir yazar Dobrolyubov. O da Çernişevski gibi bir papazın oğluydu. Radikal eleştirilerine dayanamayıp Sovremennik'ten ayrılan Turgenyev'in Çernişevski'ye "Sen sıradan bir yılansın, seninle baş edebilirim; ama o tam bir kobra" dediği söylenir. Siyasal konularda daha radikaldi. Yazıları Sovremennik'teki liberal yazarların kopmasına yol açtı. Hatta ünlü Oblomovluk Nedir? eleştirisi Aydınlatıcıların önemli destekçilerinden Herzen'le bile aralarını açtı. Dobrolyubov bu incelemesinde edebiyat eserindeki tiplerin, toplumsal gelişmeyle nasıl evrim geçirdiklerini, değişik yazarlarda aynı tipin çeşitli biçimlerde ortaya konduğunu gösteriyor ve Oblomov tipiyle "gereksiz adamlar"ın tarihsel anlamda gerçek rollerinin ortaya çıktığını savunuyordu. Dobrolyubov edebiyat eserini toplumu çözümlemek için bir kaynak olarak değerlendirdi. Dobrolyubov'un sanatçının başarısını değerlendirmek için önem verdiği şey şudur: "Eleştirmen için en önemli olan şu belirlemeyi yapmaktır: yazar, işlerin gidişatı gereği halkta doğmuş ya da doğmakta olan doğal istekleri görebilecek düzeyde midir? Sonra, bu istekleri hangi ölçüde anlayabilmekte, yansıtabilmektedir? Ve olayın özünü mü yoksa yalnızca görünürdeki yanını mı kavrayabilmiştir?" Sanatçı gerçekliği izler, "ruhuna seslenen" şeyleri yakalar ve bir imgede dondurarak

Lukacs'ın 19. yüzyılın üç büyük eleştirmenini değerlendirirken yaptığı saptamayı tekrarlarsak, ellerindeki felsefi düşüncelerin sınırlarına rağmen topluma ve edebiyat eserine bakarken dâhiyane bir sezgiyle bu sınırları aşmışlar ve diyalektik maddeciliğin çözümlemelerine yaklaşmışlardır.

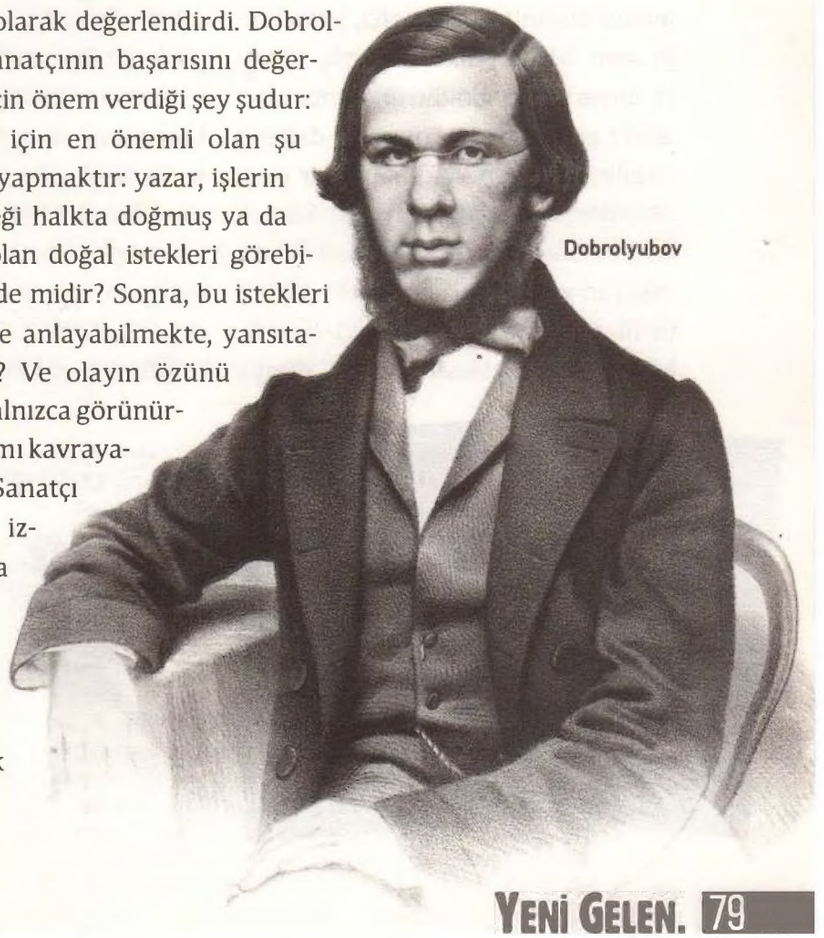

Dobrolyubov

bize gösterir. "Bitmez tükenmez akış içinde kendini etkileyen anı durdurabilir." Sanatın temel konusu toplum ve insandır. Dobrolyubov, yeteneğini birtakım dere ve yaprakları güzelleştirmek için harcayan bir sanatçıyla toplumsal hayata ilişkin bir olayı canlandıran sanatçıyı karşılaştırdığında ikisini aynı değerde kabul etmez. Sanatçının yeteneğini neye harcadığı çok önemlidir.

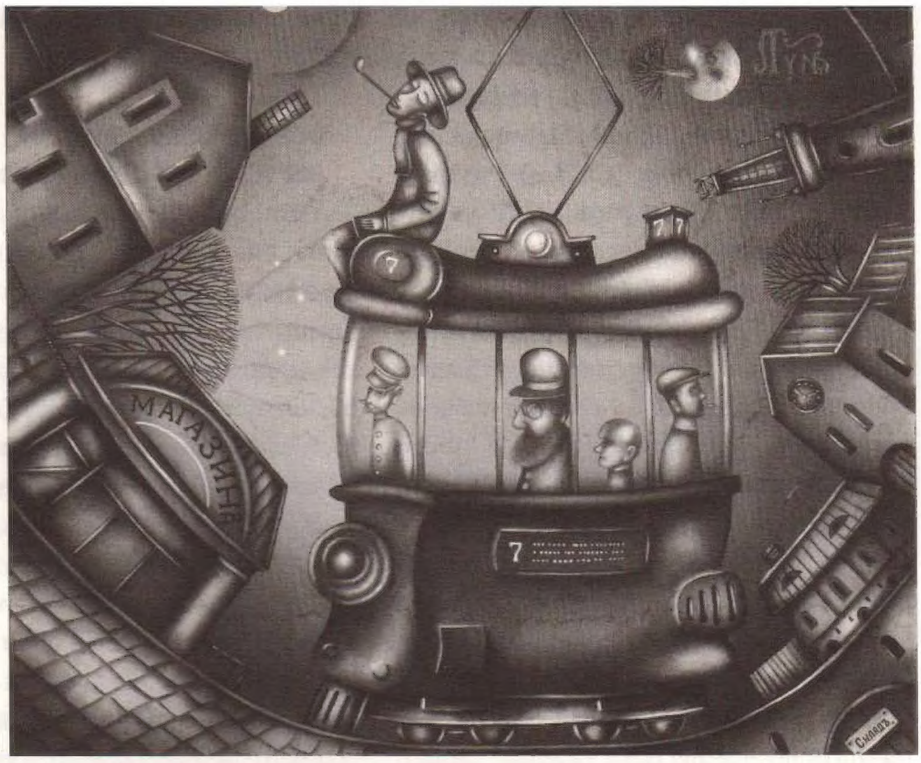

Belinski, Çernişevski ve Dobrolyubov'un gerçeklik sanat ilişkisini bugün bile doğru bulabileceğimiz biçimde çözümlediklerini görüyoruz. Gerçekçilik karşıtlarının en önemli suçlamalarından biri, bu anlayışla sanat eserinin basit bir kopyaya, fotoğrafa, yansıya indirgendiğidir. Bakın, Dobrolyubov 150 yıl önce bunun böyle olmadığını nasıl ortaya koyuyor: "İyi ama sanatçı, yalnızca içinde bulunulan anı yansıtan bir fotoğraf camı mıdır? Bunun böyle olmadığını biliyoruz. Böyle olsaydı eğer sanat eserlerinde ne hayat, ne de anlam bulunurdu. Sanatçı, yakaladığı anın bölük pörçüklüğünü, sanatçı duyarlığıyla doldurur, tamamlar; 'özel'i genelleştirir, kopuk ve dağınık çizgilerden kalın ve düz tek bir çizgi oluşturur; birbirini tutmayan, karışık olaylar arasında canlı bir bağ kurar; yaşayan gerçekliğin birbiriyle çelişen türlü yönlerine bakışındaki kopuklukları, tutarsızlıkları giderir, dünya görüşüne bir bütünlük verir. Bu bakımdan gerçek sanatçı, yapıtını yaratırken, başıyla ve sonuyla, en içrek zemberekleri ve en gizli sonuçlarıyla, mantıksal bakışla başlangıçta çoğu kez anlaşılamayan, ama sanatçının esinlendirici bakışlarının değmesiyle gözler önüne seriliveren bir bütünlük içinde ona yüreğinde sahiptir. Gerçek sanatçının yapıtını başkalarına sunuşu da böyle olur; gerçek sanatçıların yaratıları herkes için yalın, anlaşılır ve mantıklıdır. Alışılagelmiş yaşamımızda bize son derece yadırgatıcı gelen şeyleri, bir sanat yapıtında kendimize yakın buluruz: Faust'un acılı arayışlarını da, Lear'in çılgınlıklarını da, Child-Harold'un acımasızlıklarını da yadırgamamamızın, onları hiç zorlanmadan anlamamızın nedeni budur."

19. yüzyıl Rus yazarları dönemlerinin gerçeğiyle hesaplaşmayı göze alabildiler. Bu onların okurunu da hesaplaşmaya davet etti ve eyleme geçirdi. Rusya'nın üçüncü ve en büyük miladı 1917 Ekim Devrimi oldu.

Bu gerçek tutkusundan, haksızlık başkaldırısından, insanlık arayışından bizim de kazanacağımız çok şey yok mudur?

KAYNAKLAR

Andrzej Walicki, **Rus Düşünce Tarihi 1760-1900, Aydınlanmadan Marksizme**, Çeviren: Alâeddin Şenel, V Yayınları, Şubat 1987, Ankara

Georg Lukacs, **Avrupa Gerçekçiliği**, Çeviren Mehmet H. Doğan, Payel Yayınları, 2. Basım, Mayıs 1987, İstanbul.

Vissarion Grigoryeviç Belinski **Edebiyat, Sanat, Kültür, Tarih, Felsefe Üzerine Yazılar**, Rusçadan çeviren: Mazlum Beyhan, Yön Yayıncılık, 1989, İstanbul.

V.İ. Lenin, **Felsefe Defterleri**, Türkçesi: Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, İstanbul, Mart 1976, "N.G. Çernişevski / G. Plehanov / Şipovnik Yayınları, St. Petersburg, 1910".

Nikolay Aleksandroviç Dobrolyubov, **Oblomovluk Nedir?** Çeviren: Mazlum Beyhan, Yön Yayınları, 1987, İstanbul.

ELEŞTİRİ ANLAMAK VE DEĞİŞTİRMEK İÇİNDİR!
B. SADIK ALBAYRAK 30 YILDIR ELEŞTİRİ YAPIYOR...

KİR TEORİSİ
Yalçın Küçük, B. Sadık Albayrak, Taylan Kara'nın üç kuşağı bir araya getiren ortak kitabı.
Kir Teorisi, darlık içinde insan imalathanesi Tekeliyet düzeninin kültürel yapısını anlamayı ve anlatmayı deniyor.

BESTSELLER OKUMA KILAVUZU
Edebiyatımızda hasar tespit çalışmaları... Vaazlar nasıl edebiyat oluyor (Ahmet Altan)? Ölüm yazıcılarını ödüllendirenler (Hamdi Koç)... TV dizilerine benzeyen romanlar (Zülfü Livaneli)... Devrimcilere karalama "Elveda"lar (Ahmet Ümit)...

DÜŞKIRANLAR
Tekelci burjuva kültürü üzerine incelemeler. İnsanın düşlerini bile ele geçiren kültürel hegemonyanın somut örnekler üzerinden eleştirisi. Tekellerin ortaçağında hortlayan skolastik ve mistisizm... Bankaların yayıncısı olduğu edebiyat... Sinemanın ışığında silinenler...

CİNAYET OLAN EDEBİYAT
Toplumsallığın çöküntüye uğratıldığı bir sömürü çağında edebiyat, insancıl değerlere nasıl yabancılaştı ve karşıtına dönüştü. 90'lardan günümüze kapitalist güdümlü edebiyatın şeceresi...

OKUMA YAZMANIN IZDIRAPLARI
Anlamak ve anlatmak istemeyen bir insanlık ve toplum gerçeğine karşı okur yazar olmanın acı ve sevinçleri... Karınlardan ibaret bir insanlık gerçeğine karşı bir "umut ve öfke atlası"...

FIRTINA İKLİMİNDE
Fırtına ikliminde devrim gündemdedir. Gezi'nin heyecanıyla yazılmış deneme ve eleştiriler; isyanın fotoğraflarını bugüne taşıyor. "Şeriat mühendisliği"ne karşı sanatın yaratıcılığı...

KOPUŞ SAHNELERİ
Brecht'in "Bir gün gelecek zaman bizim olacak bizim" dizeleriyle başlayan kitap, sermayenin sinema, edebiyat ve sanatından külliyen kopmak zorundayız diyerek bitiyor.

DOĞU KİTABEVİ • (0212) 527 29 26 • www.dogukitabevi.com

Bütün İnternet Kitap Satış Sitelerinde

HEİDE DEYİŞLERİ

■ HAYRETTİN ÖKÇESİZ

Kırmızı beyazla sevişip pembe bir düş doğurur bize.

***

Cehennemden korkan milyonlar nasıl bir cehennemde yaşadıklarını görmüyorlar. Cennete gitmek isteyen milyonlar nasıl bir cennette yaşadıklarını da görmüyorlar.

***

Uyuşturucuya niye madde diyoruz? Madde uyuşturuyor mu? Sanırım, öyle!

***

Aydının ihaneti hiçbir şeye benzemez.

***

Bu topraklar ne bayraklar gördü
Ne atlar ne nallar döktü
Güneş hep öyle umarsız güldü
Ardından toz olup göçenlerin

***

Aşkı anlatmaya çalışmak, onu düdüklüde haşlayıp servis etmektir bence. Ancak bu hevesten kendimizi alamayız.

***

Laiklik Aydınlanma'nın siyasal yöntemidir.

Aydınlanma insanın kendi varoluşunu kendisinin tasarlaması, belirlemesi ve bunun için öz bir güce kavuşturulması, bu temelde özgür ve sorumlu olmasıdır.

Buna göre ülkemizin ve insanının nereye savrulduğunu iyice bir düşünün!

Laik ve Aydınlanmacı bir kamusal yaşamdan, karanlık ve zalim, aşağılayıcı, sömürücü bir siyasal bataklığa sürüklenmiş bulunuyoruz.

***

Tanrı olmasaydı
Nice olurdu
Halimiz

Kime yıkardık bunca utancı
Kime bunca zulmü
Kime ihaneti

Kime sarılırdık
Düşünce
Denize

Tanrı olmasaydık
Nice olurdu
Halimiz

***

Niye vurdum resme deyişe şiire işi
Deniz bitti söz bitti tuz çürüdü

Kalanla kurtarıyorum günü
Beklerken en uzun türküyü gecede

Eğiriyorum yünümü ipliğe
Yine bir umut kalıyor bir köşede

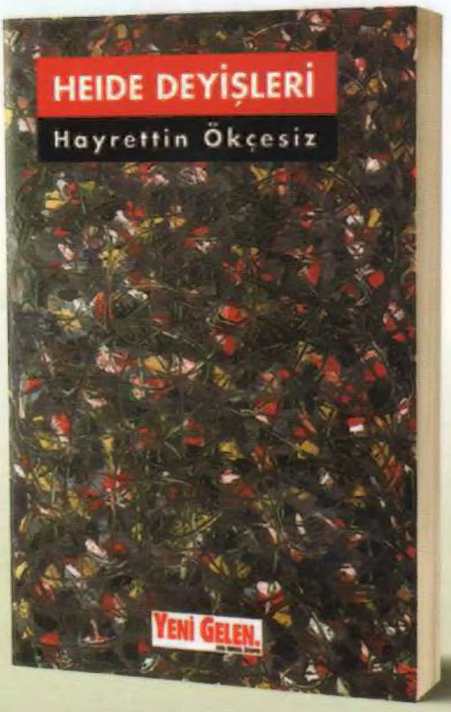

***

Hökümat emlaktan
Satılık ülke
İhtiyaçtan
Kelepir
Denize nazır üç yanı
Verimli marabalı
Ne eksen yetişir
Umuttan gayri
Acele satılık

***

Evrende büyüklük anlamını yitirir.

***

Niye vurdum resme deyişe şiire işi
Deniz bitti söz bitti tuz çürüdü

Kalanla kurtarıyorum günü
Beklerken en uzun türküyü gecede

Eğiriyorum yünümü ipliğe
Yine bir umut kalıyor bir köşede

***

Aforizma takılıyor herkes. Bilmezler ki başa beladır. Kolay tutmaz.

***

Partiler derebeyliklere dönüştü.

***

Üç şey çok güzel: Yüzünde sevinç, içinde umut, düşüncende erdem...

***

Önce tiran geçer başa
Sonra ahmaklık
Yağar yağmur gibi
Dağa taşa
Tiran gitse de kâr etmez
İşler iliklerine halkın
Çok uzun zaman ister
Arınması aklın
Cefakâr ayıklara düşer bu da

***

İnsan olmak trajiktir.